

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ISTORIA ROMÂNIEI

SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ
ȘI NAȚIONALĂ

GHEORGHE ZAHARIA

PRELIMINARIILE SEMNĂRII CONVENȚIEI DE ARMISTIȚIU ÎNTRE
ROMÂNIA ȘI NAȚIUNILE UNITE

TRAIAN UDREA

★

FRANȚA ȘI SITUAȚIA DE PE FRONTUL ROMÂNESC ÎN VARA ANULUI
1917 (II)

NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ

FORȚELE ARMATE ALE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎNTRE ANII 1831—1848

PAUL BARBU

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

CONTRIBUTII PRIVIND STUDIUL RELAȚIILOR JAPONO-GERMANE
ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

ZORIN ZAMFIR

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

ALEXANDRU CANDIANO-POPESCU — MARTOR ȘI CRONICAR AL
TIMPULUI SĂU (I)

RADU-DAN VLAD

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

8

TOMUL 40

1987

AUGUST

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P. O. Box 12—201. Telex 10376 prsfir — București, Calea Griviței nr. 64—66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”.

Apare de 12 ori pe an.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 40, Nr. 8
august 1987

SUMAR

ISTORIA ROMÂNIEI

- GHEORGHE ZAHARIA, Semnificația istorică a revoluției de eliberare socială și națională 769
- TRAIAN UDREA, Preliminariile semnării convenției de armisticiu între România și Națiunile Unite 780

★

- NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ, Franța și situația de pe frontul românesc în vara anului 1917 (II) 790
- PAUL BARBU, Forțele armate ale Țării Românești între anii 1831—1848 805

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

- ZORIN ZAMFIR, Contribuții privind studiul relațiilor japono-germane în anul celui de-al doilea război mondial 820

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

- Alexandru Candiano-Popescu — martor și cronicar al timpului său (I) (*Radu-Dan Vlad*) 831

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

- O lucrare fundamentală a istoriografiei românești (*Nicolae Edroiu*) 841

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

- Sesiunea științifică anuală a Academiei de partid pentru învățămînt social-politic. Contribuții în domeniul istoriei României (*Constantin Mocanu*); Călătorie de documentare științifică în U.R.S.S. (*Mircea Suciu*); Cronica 846

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

- * * * *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, vol. îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Edit. Dacia, Cluj-Napoca,

1985, 402 p. (<i>Ioana Constantinescu</i>)	850
ALEXANDRU DUȚU, <i>Calătorii, imagini, constante</i> , Edit. Eminescu, București, 1985, 333 p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	851
VESELIN TRAIKOV, <i>Curente ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani pînă în anul 1878</i> , traducere de Constantiu N. Velichi, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 448 p. (<i>Dan Berindei</i>)	853
MICHEL MOLLAT. <i>Les explorateurs du XIIIe au XVIe siècle. Premiers regards sur des mondes nouveaux</i> , Éditions Jean-Claude Lattès, Paris, 1984, 258 p. (<i>Eugen Denize</i>)	855

REVISTA DE ISTORIE

TOME 40, N° 8

Août 1987

SOMMAIRE

L'HISTOIRE DE ROUMANIE

- GHEORGHE ZAHARIA, La signification historique de la révolution de libération sociale et nationale 769
- TRAIAN UDREA, Les préliminaires de la signature de la convention d'armistice entre la Roumanie et les Nations Unies 780

★

- NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ, La France et la situation sur le front roumain à l'été de l'année 1917 (II) 790
- PAUL BARBU, Les forces armées de la Valachie entre 1831 — 1848 805

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

- ZORIN ZAMFIR, Contributions à l'étude des relations nippono-allemandes pendant la deuxième guerre mondiale 820

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

- Alexandru Candiano-Popescu témoin et chroniqueur de son temps (1) (*Radu-Dan Vlad*) 831

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

- Un ouvrage fondamental de l'historiographie roumaine (*Nicola Edroiu*) 841

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique annuelle de l'Académie de parti pour l'enseignement socio-politique. Contributions dans le domaine de l'histoire de la Roumanie (*Constantin Mocanu*) : Voyage de documentation scientifique en U.R.S.S. (*Mircea Suciu*) ; Chronique 846

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

- * * * *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice* (La civilisation médiévale et moderne roumaine. Études historiques), vpl. paru par les soins de Nicolae

Edt oi u, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 402 p. (Ioana Constantinescu)	850
ALEXANDRU DUȚU, <i>Călătorii, imagini, constante</i> (Voyages, images, constantes), Edit. Eminescu, Bucuresti, 1985, 333 p. (Paul Cernovodeanu)	851
VESELIN TRAIKOV, <i>Curente ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani pînă în anul 1878</i> (Courents idéologiques et programmes des mouvements de libération nationale des Balkans jusqu'en 1878), traduit par Constantin N. Velichi, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 448 p. (Dan Berindei)	853
MICHEL MOLLAT, <i>Les explorateurs du XIIIe au XVIIe siècle. Premiers regards sur des mondes nouveaux</i> , Éditions Jean-Claude Lattès, Paris, 1984, 258 p. (Eugen Denize)	855

SEMNIIFICAȚIA ISTORICĂ A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ

GHEORGHE ZAHARIA

Privit din perspectiva timpului, actul istoric din august 1944 își dezvăluie întreaga însemnătate pe plan intern, din punct de vedere național și social, precum și pe plan extern, din punct de vedere militar și politic. Insurecția națională, care a constituit totodată începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, a doborât dictatura antonesciană și a zdruncinat puternic, din temelii, regimul social care o crease. Insurecția a scos țara de sub dominația celui de al III-lea Reich, unul dintre cele mai brutale regimuri imperialiste, și a salvat ființa națională a poporului român; România s-a alăturat Națiunilor Unite, așa cum reclamau interesele ei firești, și a deschis calea pentru eliberarea nord-vestului țării de sub ocupația Ungariei horthyste; a proiectat în avanscena vieții politice românești forțele cele mai înaintate ale națiunii, a creat un cadru propice desfășurării accelerate a revoluției populare din care s-a născut România socialistă.

Se degajă — așa dar — câteva sensuri majore privind însemnătatea istorică a revoluției poporului român, unele cu caracter imediat, atit pentru situația României, cit și pentru sud-estul și centrul Europei, pe plan militar și politic; altele, cu caracter de durată, privind dezvoltarea social-economică și politică a țării.

Luptele duse de forțele patriotice între 23 și 31 august, dezarmarea și capturarea trupelor germane de pe teritoriul de sud-est, central și sud-vest al țării, împiedicarea lor de a pune stăpînire pe Carpații Răsăriteni, zona fortificată Cașin—Focșani—Brăila și pe Carpații Meridionali, au asigurat victoria deplină a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste. Au fost eliberate două treimi din teritoriul de atunci al României și, odată cu aceasta, armatei sovietice i-au fost deschise „Poarta Focșanilor” și trecătorile prin Carpați, precum și direcția strategică a Văii Dunării; au fost asigurate căile de acces ale armatei sovietice la nord de Carpații meridionali, precum și la sud, spre Bulgaria, iar la vest, spre Iugoslavia.

La 2 septembrie 1944, postul de radio Moscova constata, pe bună dreptate, în cronica sa consacrată evenimentelor internaționale, că „încercarea hitleriștilor de a răsturna situația din România a eșuat complet. Noul guvern român a sfărîmat toate încercările hitleriștilor și este stăpîn pe situație ... ”.

Împrejurările favorabile create de ofensiva armatei sovietice dădușeră forțelor insurecționale posibilitatea desfășurării cu succes a luptei armate antifasciste. Comandamentul german a fost lipsit de posibili-

tatea scoaterii unor unități de pe front, datorită angajării în luptă de către forțele sovietice a rezervelor de care dispunea în acest sector al frontului. Insurgenții români au putut să înfrângă rezistențele germane din interior pe o arie largă, să asigure un cap de pod de cca 50.000 km pătrați la nord de Carpații Meridionali, prin măsura luată de Comandamentul român în noaptea de 23/24 august, de acoperire a frontierelor, pentru a împiedica eventualele pătrunderi ale trupelor germane și ungare din exterior, în special din Ungaria și Iugoslavia¹.

Totodată, insurecția a creat împrejurări favorabile desfășurării ulterioare a operațiunilor armatei sovietice. Înaltul Comandament al armatei germane (O.K.W.) făcuse eforturi mari pentru a-și reface apărarea pe arcul carpatic din România și a-l transforma într-o barieră greu de trecut în calea forțelor sovietice spre Balcani, sud-vestul și centrul continentului, transferind din Franța și Germania, în luna septembrie, un mare număr de divizii². Speranțele lui au fost însă spulberate de tenacitatea cu care trupele române și-au îndeplinit misiunea. Datorită acțiunilor energice ale forțelor insurecționale române, armatele sovietice au putut să străbată în viteză³ un spațiu mare eliberat de insurgenții români și să ajungă, fără dificultăți, pînă la începutul lunii septembrie, la frontiera româno-bulgară; ele au putut înainta prin Cîmpia Română, în lungul Văii Dunării, către Iugoslavia, Ungaria și Austria, iar prin Podișul Transilvaniei, din capul de pod asigurat de ostașii Armatei 1 române, în lungul râului Mureș și prin „poarta Someșului”, spre Ungaria și Cehoslovacia.

La mijlocul lunii septembrie, armatele sovietice au ajuns în zonele de la frontierele vestice ale României cu Iugoslavia și Ungaria. Arcul carpatic n-a mai constituit o fortăreață în calea lor; prin trecătorile rămase libere, asigurate de diviziile române care rezistau presiunilor adversarului pe poziții situate între 50 și 350 km la nord de aceste trecători și la cca. 200—600 km de București, forțele sovietice de la sud de Carpații Meridionali s-au putut concentra în podișul Transilvaniei, în vederea unor operații noi spre Cîmpia Tisei. Apreciind contribuția Armatei 1 române în desfășurarea acestor ample deplasări și regrupări de forțe, generalul I. M. Managarov, comandantul Armatei 53 sovietice, spunea, în ordinul său de zi cu nr. 0346, dat la 23 septembrie 1944: „În aceste lupte unitățile și subunitățile române, în condiții grele de regrupare, au dovedit bărbăție și dîrzenie și și-au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce le-a fost trasată. Pentru aceste fapte de arme excepționale, transmit mulțumirile mele domnului general de Corp de armată Macici și trupelor de sub comanda sa care au acoperit mișcarea Armatei Roșii spre Cîmpia Ungariei... ”⁴.

Actul memorabil al poporului român a fost salutat de coaliția anti-hitleristă, de forțele Rezistenței antifasciste europene, de opinia publică democratică mondială și s-a bucurat de aprecieri realiste din partea presei și a unor oficialități din multe țări, care remarcău, încă din primele zile, semnificația internă și internațională a insurecției românești din august. Sintetizînd aceste aprecieri, ziarul sovietic „Pravda” scria, la 28 august: „Importanța ieșirii României din Axă depășește cadrul României. Presa străină are dreptate să spună că aceasta înseamnă prăbușirea întregului sistem german de apărare în Balcani”. La rîndul său, revista sovietică „Voinea i rabocii klass”, din 1 septembrie 1944, comentînd în articolul „Hotărîrea României” aprecierea ziarului „New York Times” că ruperea României de Germania constituie unul din evenimentele

hotărîtoare ale războiului, scria : „O asemenea apreciere nu va părea exagerată dacă ne vom imagina în toată amploarea consecințele pe care le va avea pentru Germania cotelura în evenimentele din România. Este vorba nu numai de faptul că, pierzînd România, hitleristii își pierd pe unul din cei mai utili aliați. Din punct de vedere strategic, apariția Armatei Roșii pe malurile Dunării înseamnă, de fapt, începutul prăbușirii întregului flanc balcanic al lui Hitler. În imediata vecinătate, în Iugoslavia, acționează cu succes Armata de Eliberare Iugoslavă, armata mareșalului Tito. Se strînge, tot mai mult cercul de fier în jurul diviziilor germane rămase în Grecia. Distrugerea completă a tuturor pozițiilor hitleriste în Balcani — iată adevărata perspectivă a viitorului cel mai apropiat. Or, aceasta înseamnă că, pentru Germania, este pierdută definitiv, în general, întreaga Europă de sud-est”⁵.

Am afirmat și cu alte prilejuri că distanțele n-au constituit o piedică, în difuzarea evenimentelor politice și militare din România și nici a aprecierilor oamenilor politici și a opiniei publice nu numai din statele coaliției antihitleriste, ci și din țări situate la mii și zeci de mii de kilometri de România. Amintim despre faptul că ziarul chinez „Takongbao” („Imparțialul”) își informa cititorii, la 25 august 1944, despre faptul că „România s-a retras din Axă și a acceptat condițiile de pace ale aliaților”, că „între armatele române și germane au avut loc lupte”.

Dincolo de Atlantic, în America Latină, ziarul argentinian „La Prensa”, din 25 august, făcea aprecieri în legătură cu consecințele evidente ale situației schimbate din România, prevăzînd „Prăbușirea ocupației germane în Balcani”. Ziarul își argumenta raționamentul prin faptul că „Bariera dificilă a Carpaților a dispărut în mod practic”, că „la sud-vest de România se întinde Iugoslavia împinzită de partizanii care țin continuu în șah garnizoanele germane. Mai departe se află Adriatica, dominată de adversarii lor. În mod virtual, este creată, astfel, o barieră continuă în nordul Balcanilor, care va implica pierderea tuturor forțelor germane din Grecia, Marea Egee și Creta”.

Presă celei mai mari țări de pe continentul latino-american, Brazilia, a urmărit cu consecvență operațiile din primăvara și vara lui 1944, inclusiv evenimentele politice și militare din România. Astfel, numărul din 25 august, ziarul „Jornal do Brasil”, este foarte bogat din acest punct de vedere. Se publică, împreună cu o hartă a regiunii geografice în care se găsește România, sub titlul general *Prima mare lovitură în Balcani*, un comentariu în care se apreciază că alăturarea României de coaliția antihitleristă „reprezintă, din punct de vedere militar și economic, un factor de cea mai mare importanță, chiar mai mare decît recentele și strălucitoarele succese ale Forțelor Aliate din occident, în asaltul lor nu numai asupra « Fortăreței Europa », ci în atacul final asupra « Buncărului german ».

Din punct de vedere militar, constituie deschiderea unei mari treceri naturale între Carpații Transilvaniei și Dunăre, către Balcani (Bulgaria, Serbia și, eventual, chiar Grecia) pentru trupele care formează aripa stîngă a armatelor rusești. În afară de aceasta, oferă posibilitatea trecerii, cu o mult mai mare ușurință a barierei naturale a Carpaților, facilitînd un atac din flanc asupra Cîmpiei Ungare, a cursului mijlociu al Dunării și al Văii Tisei.

Din punct de vedere economic, ea reprezintă pentru al treilea Reich pierderea ultimului izvor bogat de aprovizionare cu petrol și al inensei

bogații a cîmpurilor de grîu românești ce au constituit, în ultimii 4 ani, una din cele mai importante rezerve alimentare ale statului nazist.

Din punct de vedere politic, apariția forțelor rusești la malurile Dunării, între Porțile de Fier și Marea Neagră poate reprezenta, și va reprezenta fără îndoială, un argument hotărîtor pentru politica Bulgariei, grăbind, poate, o soluție în chestiunea Strîmtorilor, deschizînd astfel o nouă cale de comunicații și de aprovizionare între aliații occidentali și Rusia. (...). În burînd, noi forțe aliate, amenințînd direct valea Dunării și cîmpia ungară, vor lansa un atac împotriva ariergărzii naziste ...”.

În adevăr, evenimentele din România au avut o influență nemijlocită asupra situației politice și militare din țările vecine României.

În *Bulgaria*, unde masele populare cereau „o renunțare hotărîtă la politica de sprijinire a aventurilor hitleriste”, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Bulgar (azi Partidul Comunist), analizînd situația internă în contextul evenimentelor militare și politice internaționale de la sfîrșitul lunii august 1944 și noile posibilități create pentru intensificarea luptei de eliberare, a adresat membrilor săi o Directivă ⁶, în care se aprecia că „ruperea relațiilor cu Germania hitleristă de către Turcia și evenimentele din România i-au silit pe bagrianovi, pentru a găsi vreo ieșire, să recurgă la jumătăți de măsură ...”. În același timp, Comitetul regional Plovdiv al Partidului Muncitoresc Bulgar aprecia că „trecerea României în lagărul aliaților a produs derută și panică în lagărul credincios lui Hitler al bagrianovilor” ⁷, iar apelul Comitetului muncitorilor din industria tutunului din același oraș, considera că „datorită trecerii României de partea aliaților, țara noastră a ajuns să fie complet izolată” ⁸. Într-un alt document, al intelectualilor din Frontul Patriei, se scria: „Armatele germane sînt acum sortite pieirii. Armatele românilor acționează în spatele germanilor și al aliaților fasciști unguri. Armatele sovietice și române, împreună cu aliații, se pot uni în orice moment cu gloioasele armate de partizani ale mareșalului Tito din Iugoslavia” ⁹. La rîndul său, Statul Major Suprem al Armatei de Eliberare (NOVA) aprecia că „Noua situație din România va găsi și la noi (în Bulgaria — *n.a.*) un puternic ecou; ... în guvern, peste puțin timp sînt de așteptat schimbări mari. Frontul Patriei este pe cale să cucerească puterea” ¹⁰.

În *Iugoslavia*, după evenimentele din România, Statul Major Suprem al Armatei de Eliberare Națională a hotărît să îndrepte „forțele principale în direcția Serbiei, care, în acel moment, avea o importanță decisivă” pentru Balcani, atît din punct de vedere militar cît și politic. „În urma luptelor crîncene din Bosnia răsăriteană, Muntenegru și Serbia de sud, unitățile Armatei de Eliberare Națională au dezrobit pe la începutul lui septembrie, sudul și vestul Serbiei” ¹¹, ceea ce a agravat și mai mult situația grupului german de armate „E” din Grecia.

În *Ungaria*, colitura din România a avut o înrîurire mare. „Evenimentele din România — spunea radio Moscova, la 2 septembrie 1944, în cronica evenimentelor internaționale — au alarmat serios pe conducătorii unguri, care se simt vizați direct în urma acestei întorsături de lucruri. După cum se știe, conducătorii unguri pun mari speranțe în luarea de contramăsuri germane în România care s-a alăturat în mod vădit Națiunilor Unite spre a recuceri Ardealul stăpînit de Ungaria”. Faptele de atunci sînt consemnate în lucrări ulterioare ale unor istorici unguri. „Vestea zilei de 23 August a zguduit țara, exemplul românilor a devenit delicatasa preferată a propagandei șoptite și influența lui a comis distru-

geri considerabile în suflete . . . întrucît a proiectat fără milă, în fața ungurilor . . . ispita de a urma, eventual, exemplul românesc”. Considerînd drept sarcina sa principală restabilirea echilibrului forțelor politice interne care s-a înclinat în defavoarea lui, și numirea unui „guvern reprezentativ”, regentul Horthy Miklos a demis guvernul Sztojay Döme, la 24 august, și a constituit, la 28 august, un alt guvern, sub președinția lui Lakatos Géza, căruiua i-a dat sarcina să creeze „condiții de activitate în viitor” pentru ieșirea din alianța cu Germania, în înțelegere cu puterile occidentale și ocolind U.R.S.S.¹².

Demascînd planurile noului guvern de a ataca România și a pune stăpînire pe întregul arc al Carpaților românești, ca fiind o politică de continuare a războiului alături de Germania, postul de radio „Kossuth” afirma, la 25 august 1944, că românii „au reușit să asigure României, dintr-o lovitură, o situație internațională avantajoasă . . . Consecințele pentru Ungaria ale pasului făcut de români pot fi atenuate în cazul în care și noi vom începe lupta împotriva nemților”. Radio „Kossuth” continua, la 28 august, îndemnînd partidele democratice „să lupte în fruntea mișcării maselor populare pentru un guvern de salvagardare a a patriei”, așa cum „poporul român și-a luat în mîini propria sa soartă, a răsturnat dictatura fascistă a lui Antonescu și a format, din toate partidele democratice și antigermane din România, un guvern național”¹³.

Forțele din Rezistența cehoslovacă și poloneză și-au exprimat, de asemenea, satisfacția față de noua situație a României. În *Cehoslovacia* unde, la 29 august începuse insurecția populară slovacă împotriva ocupanților fasciști, la începutul lunii septembrie 1944, gazeta „Moravska novost”, organ al Partidului Comunist din Cehoslovacia și al Rezistenței naționale pentru regiunea Moravo-Sileziană, după ce sublinia, în articolul „Sfîrșitul dominației germane în Europa. Înainte spre victoria finală !”, rolul uriaș al Uniunii Sovietice în zdrobirea fascismului, scria : „În România, armata română a trecut de partea Armatei Roșii, diviziile germane sînt încercuite și capturate deoarece, datorită faptului că întreaga țară s-a răscolat împotriva cotropitorilor, a devenit imposibilă orice modalitate de retragere”.

Concomitent, în *Polonia*, „Armia Ludowa” — organul Gărzii Populare — aprecia, la 1 septembrie 1944, în articolul „În preziua sfîrșitului”, că trecerea României de partea aliaților „a schimbat radical situația în Europa de sud-est. Porțile din Balcani au fost deschise atît de larg, încît spîrtura nu va mai putea fi astupată de nici o forță”.

Aprecierile unor personalități politice și ale opiniei publice internaționale au fost sintetizate de conducerea de stat a Uniunii Sovietice cu prilejul conferirii șefului statului român, în iulie 1945, a celui mai înalt ordin de război sovietic ce s-a acordat — cum se specifică în decretul de înființare a lui — „pentru îndeplinirea cu succes a acelor operații militare (la scara unui front sau a mai multor fronturi) al căror rezultat a dus la schimbarea situației în favoarea Armatei sovietice”¹⁴. În decretul de conferire a distincției se spune : „Pentru actul curajos al cotiturii hotărîite a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă și alinierea cu Națiunile Unite în clipa cînd încă nu se precizase cu claritate înfrîngerea Germaniei, Majestatea Sa Mihai I, Regele României, se decorează cu Ordinul Victoria”.

În adevăr, ca urmare a insurecției poporului român și a alăturării sale la coaliția antihitleristă, operațiile armatei sovietice s-au mutat în timp de circa o lună, din partea estică a României, spre vest, în partea estică a Iugoslaviei, sud-estul Ungariei și în Bulgaria. Intensificarea acțiunilor Armatei Populare de Eliberare a Iugoslaviei, imediata pierdere a Bulgariei, în urma acțiunii armatei sovietice și a insurecției bulgare, începute concomitent la 8 septembrie, au marcat prăbușirea dispozitivului german în Balcani, cu repercusiuni în zona estică a Bazinului Mediteranei, cu mărele anexe. Comandamentul german a fost astfel constrins să ia măsuri pentru evacuarea forțelor lui din această parte a Mediteranei, motivînd decizia adoptată, după cum se consemnează retrospectiv în buletinul său informativ din 15 octombrie 1944, că una din cauzele principale ce provocaseră retragerea a fost situația din România care crea „o amenințare pentru spatele pozițiilor germane din Balcani. Datorită acestui fapt, noi sîntem nevoiți să evacuăm trupele germane din Grecia de sud. Trupele noastre au început retragerea din insulele Mării Egee și din Peloponez încă de acum cîteva săptămîni”¹⁵. Pentru a completa ideea comandamentului german, ne vom referi la memorialistul englez Arthur Gould Lee, care aprecia că „schimbarea frontului de către România, a obligat Germania să-și retragă forțele din Grecia, Albania și din sudul Iugoslaviei. Forțele britanice care au debarcat, în septembrie, în Grecia, avuseseră o sarcină simplă, deoarece cea mai mare parte a trupelor germane de ocupație se retrăgea”¹⁶. Dar autorul britanic a omis să spună că această retragere s-a făcut sub loviturile continuu aplicate de partizanii greci și de unitățile Armatei Populare de Eliberare a Iugoslaviei. În afară de aceasta, o bună parte a trupelor germane n-a mai putut să se retragă, deoarece forțele sovietice, iugoslave și române controlau comunicațiile din nordul Iugoslaviei și sudul Ungariei. La sfîrșitul războiului, cînd Germania a capitulat fără condiții, în insulele din partea estică a Mediteranei și în Peninsula Balcanică au depus armele 14 divizii germane, totalizînd aproximativ 250 000 de oameni¹⁷.

Sintetizînd faptele din august 1944, la înfăptuirea cărora își adusese contribuția, și subliniînd semnificația lor pe plan strategic militar, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, aprecia, cu prilejul celei de-a XXX-a aniversări a insurecției: „... prin întoarcerea armelor și angajarea României cu întregul ei potențial alături de Uniunea Sovietică și aliați, în războiul antifascist, s-a dat o puternică lovitură planurilor strategice ale Germaniei hitleriste. Aceasta a dus la prăbușirea întregului front de sud, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice, a accelerat zdrobirea dispozitivului militar al Germaniei în această parte a Europei”¹⁸.

Așa cum se cunoaște în general, după insurecție, armata română a angajat din efectivele sale aproape 540 000 de ofițeri, subofițeri și soldați în luptele purtate umăr la umăr cu armata sovietică pentru eliberarea completă a țării, restabilirea și consolidarea independenței și suveranității naționale. Dezvoltarea libertăților democratice dobîndite de poporul român prin insurecția din august 1944 erau strîns legate de zdrobirea Germaniei naziste care constituia centrul internațional al fascismului și reacțiunii. De aceea, participarea României în cadrul coaliției antihitleriste la războiul contra celui de al III-lea Reich, era o sarcină principală, a cărei realizare cerea mobilizarea tuturor energiilor țării.

Insurecția din august 1944 și participarea României la înfrângerea celui de al III-lea Reich au constituit corolarul și forma principală a rezistenței antifasciste, precum și principala contribuție a poporului român la efortul general al popoarelor pentru cucerirea victoriei împotriva fascismului.

Evenimentele militare la care România a participat după 23 August 1944 s-au împletit organic cu evenimentele politice, economice și sociale interne, insurecția constituind „semnalul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, organizată și condusă de Partidul Comunist Român în alianță cu alte forțe politice, precum și cu armata”¹⁹.

În noua situație existentă, în fața poporului român se aflau sarcini mari, de îndeplinirea cărora depindeau destinele sale istorice, cum erau : democratizarea vieții publice și reglementarea statutului internațional al României, vindecarea rănilor provocate de război, dezvoltarea economică și socială a țării pe calea progresului neîntrerupt.

Dacă în problemele desăvârșirii eliberării teritoriului și participării la războiul antihitlerist fuseseră interesate toate forțele social-politice importante din țară, în legătură cu înfăptuirea unor reforme social-economice — îndeosebi a reformei agrare, precum și a instaurării unui regim politic care să garanteze realizarea tuturor acestor țeluri — și, în general, cu problema căilor dezvoltării ulterioare a României, s-au manifestat poziții divergente acute, antagonice. Susținerea înfăptuirii acestor sarcini de către forțele revoluționare și democratice a avut ca urmare atragerea de partea revoluției a unor pături largi ale țărănimii, micii burghezii orășenești, intelectualității și chiar ale unor grupări burgheze parțial interesate.

La 23 August 1944, Partidul Comunist Român, organizatorul și unificatorul mișcării de Rezistență, inițiatorul insurecției și principala forță organizatoare și conducătoare a acesteia, bucurându-se de un bine-meritat prestigiu, a devenit participant la guvernarea țării; aceasta avea o semnificație mult mai mare decât cea exprimată prin numărul de locuri deținute în guvern. Prezența în guvern a P.C.R. și P.S.D. și în mod deosebit activitatea intensă a partidului comunist și social-democrat, a Frontului Plugarilor, a Uniunii Patrioților în rîndurile maselor și-au pus puternic amprenta asupra desfășurării vieții politice. Partidul comunist a menținut tot timpul inițiativa în acțiune, afirmându-se ca forța politică cea mai înaintată și mai dinamică în rezolvarea problemelor majore ale țării. Într-un timp relativ scurt, el și-a creat puternice organizații în întreprinderi și instituții, la orașe și sate, în toate județele țării. Spre partidele comunist și social-democrat s-au îndreptat cei mai activi și mai înaintați muncitori și intelectuali. Frontul Plugarilor și-a extins organizațiile în toată țara, spre el orientându-se masele țărănești, fiind propriul lor partid veritabil țărănesc. Sub îndrumarea directă sau sub influența partidului comunist și-au intensificat activitatea numeroase alte organizații revoluționare și democratice, cum au fost : Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Patrioților, Uniunea Populară Maghiară și altele. Pe baza înțelegerii și acțiunii comune a comuniștilor și social-democraților au fost organizate sindicate unice revoluționare, care au îndeplinit un rol însemnat în lupta politică și economică ce se desfășura.

Participarea partidelor burgheze național-țărănesc și național-liberal la scoaterea țării din războiul hitlerist și apoi la realizarea celorlalte

obiective naționale antifasciste ale Blocului Național Democrat, le-a înleznit inițial să obțină unele poziții importante în stat. Ele au deținut, timp de șase luni, majoritatea locurilor în guvern.

În condițiile create prin victoria insurecției din august 1944, datorată vastei activități politice și organizatorice a partidului comunist și a celorlalte organizații politice și profesionale unite cu el în Frontul Național Democrat, mișcarea antifascistă a întregului popor s-a dezvoltat rapid într-o largă luptă revoluționară pentru desființarea moșierimii ca clasă și împroprietărirea țărânimii, democratizarea vieții politice, reconstruirea economiei naționale și ulterior lichidarea regimului social-politic burghez.

Declanșarea revoluției de eliberare socială s-a datorat existenței premiselor obiective și subiective necesare pentru aceasta, create pe parcursul a peste un secol și jumătate de frământări sociale, concretizate în stadiul dezvoltării social-economice a țării, în natura contradicțiilor fundamentale ale societății românești și maturizarea forțelor sociale și politice capabile să le rezolve. Rolul principal pe care l-a avut clasa muncitoare în pregătirea și înfăptuirea insurecției antifasciste, capacitatea partidului comunist de a orienta lupta forțelor democratice și patriotice spre transformări profunde în structura socială, economică și politică a țării au fost factorii esențiali care au înlesnit dezvoltarea mișcării antifasciste în revoluție socială de caracter socialist. Clasa muncitoare, țărâ-nimea și celelalte categorii de oameni ai muncii au fost factorul hotărîtor al vieții politice a României; ele au determinat ca lupta forțelor democratice și progresiste să nu se oprească la rezolvarea sarcinilor antifasciste, antihitleriste și de eliberare națională.

Energia revoluționară a maselor descătuseate a influențat adeziunea numeroaselor grupări politice și obștești la principiile și obiectivele înscrise de Partidul Comunist Român în Platforma propusă tuturor partidelor și organizațiilor politice democratice, a făcut posibilă constituirea Frontului Național Democrat care, prin componența și țelurile urmărite, exprima interesele mării majorități a poporului român.

Așa dar, pe arena politică internă se conturau două tabere distincte: de o parte — forțele democratice, progresiste și revoluționare, hotărîte să asigure dezvoltarea luptei antifasciste și de eliberare națională într-o largă mișcare socială pentru transformarea societății românești pe calea democrației, a progresului economic și social neîntrerupt; de altă parte, grupările reacționare, în frunte cu conducerea partidelor național-țărănesc — Maniu, național liberal — Brătianu și monarhia, interesate în menținerea dominației politice și economice burgheze și în stăvilirea luptei pentru înnoirea vieții social-politice.

În această conjunctură, folosind contradicțiile dintre diferitele grupări ale societății românești din acei ani, forțele democratice au reușit să atragă de partea lor gruparea liberală de sub conducerea lui Gh. Tătărescu, câteva grupări dizidente și organizații locale național-țărănești, sub conducerea lui Anton Alexandrescu, care se pronunțaseră pentru colaborarea cu F.N.D. în refacerea economică a țării, realizarea reformei agrare și democratizarea vieții publice, deși în privința modalității înfăptuirii acestora existau unele deosebiri de vederi. Colaborarea cu aceste grupări a înlesnit forțelor progresiste concentrarea atacului împotriva principalelor cercuri conservatoare. S-a constituit, astfel, un larg front revoluționar-democratic care cuprindea muncitori, țărani,

intelectuali, păturile mijlocii de la orașe, oamenii muncii aparținând naționalităților conlocuitoare și o parte a burgheziei.

În acele zile, când perspectiva instaurării puterii populare devenise iminentă, regele a acționat deschis de partea cercurilor conservatoare, reacționare. Deși îi era clară primejdia ca aceste cercuri să transforme lupta politică într-un război civil, Mihai I s-a opus, timp îndelungă¹, cerințelor forțelor democratice de a elimina din guvern elementele reacționare și a le înlocui cu reprezentanți ai F.N.D.

Luptând cu fermitate pentru a crea posibilitatea instaurării puterii populare fără război civil, partidul comunist și celelalte forțe politice progresiste și democratice s-au pregătit cu stăruință și pentru eventualitatea unei astfel de confruntări ce le-ar fi fost impusă. Activitatea lor politică în rândurile armatei, solidarizarea acesteia cu forțele democratice, sporirea și întărirea batalioanelor de muncitori înarmați care, la începutul lunii martie 1945, totalizau aproape 70 000 de oameni gata a intra în acțiune, atragerea a numeroase elemente din aparatul de stat a constituit aspectele esențiale ale politicii Partidului Comunist Român pentru paralizarea încercărilor forțelor reacționare de a transforma țara în teatrul unui război civil.

O influență pozitivă asupra desfășurării cu succes a evenimentelor din acea perioadă a avut-o situația internațională favorabilă creată pe baza acordurilor intervenite între cele trei mari puteri ale coaliției anti-hitleriste — Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie — cu privire la popoarele eliberate din Europa ce urmau să-și organizeze viața politică și economică conform liberei lor alegeri, să le permită a distruge ultimele vestigii ale nazismului, fascismului și colaboraționismului, a crea instituții democratice. Referindu-se la aceasta, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, sublinia că „Reacțiunea nu a ezitat să reurgă... și la unii membri ai statelor capitaliste din Comisia Aliată de Control din România. Doresc să menționez cu acest prilej poziția reprezentanților Uniunii Sovietice din Comisia Aliată de Control, care au luat atitudine hotărâtă împotriva uneltirilor reacțiunii. Trebuie subliniat că Uniunea Sovietică și-a făcut cunoscut punctul de vedere și în mod oficial, trimițând în acest sens în România pe primul locțiitor al Comisarului poporului pentru afaceri externe, Andrei Vișinski”²⁰.

Sub presiunea maselor populare și în fața demersului guvernului sovietic, regele și-a dat acordul la propunerea F.N.D. Astfel, la 6 martie 1945, a fost instaurat guvernul de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare deținea poziții precumpănitoare. Prin aceasta s-a obținut mai mult decât o simplă schimbare de guvern; a fost, în fond, o schimbare a însăși regimului politic în România, *instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor*. În condițiile când raportul de forțe în țară era în continuă schimbare în favoarea transformărilor sociale, participarea unei părți a burgheziei la guvern, ca și existența monarhiei, n-au putut schimba caracterul puterii de stat.

Instaurarea regimului revoluționar-democrat a deschis drum larg unor profunde schimbări în viața social-politică a țării, în sensul desăvârșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii neîntrerupte la revoluția socialistă. Sub influența tuptei crescînde a maselor populare și a activității constructive a reprezentanților lor din guvern s-au produs treptat deplasări importante în raportul forțelor de clasă în favoarea forțelor

revoluționare, muncitorești-țăărănești. Partidele burgheze nu mai puteau imprima desfășurării evenimentelor cursul dorit de ele. Sub loviturile revoluției, principalele partide burgheze au cunoscut un accentuat și rapid proces de destrămare. Deveniți principala piedică în calea reformelor sociale cerute de mase, reprezentanții lor au fost îndepărtați din guvern, în noiembrie 1947, iar la 30 Decembrie 1947 a fost abolită monarhia și proclamată Republica, cerință obiectivă reclamată de necesitatea concordanței conținutului noii puteri cu forma de stat, de procesul legic al transformării progresiste a societății românești.

Instaurarea Republicii Populare Române a marcat, totodată, trecerea la edificarea societății socialiste în România. În această privință, o deosebită însemnătate a avut făurirea unității organizatorice, politice și ideologice a clasei muncitoare, consfințită de Congresul din februarie 1948 al partidului unic muncitoresc, ceea ce a asigurat clasei muncitoare îndeplinirea, cu succes, a rolului ei conducător în opera de transformare socialistă a societății românești.

În aceasta — de fapt — rezidă marea semnificație istorică internă a actului crucial din august 1944, deschizător al epocii contemporane în istoria poporului român.

NOTE

¹ General de Armată Ion Tutovcanu, *Însemnătatea creării capului de pod strategic din Podișul Transilbaniei și Cimpia de vest a sării*, în *Insurecția din august 1944 și însemnătatea ei istorică*, Ed. Militară, București, 1974, p. 189—199.

² Kórom Michaly, *A fasizmus bukása, Magyarországon (Prăbușirea fascismului în Ungaria)*, Kossuth könyvkiado, Budapest, 1961, p. 204.

³ A se vedea în detaliu „Vocno istoriceskii journal” nr. 8/1964, p. 27, vezi și M. I. Semireaga, *Internaționalii podvig*, izd. Dosaf S. S. S. R. Moskva, 1984, szr. 57.

⁴ „Graiul nou”, 30 septembrie 1944; vezi și M. I. Semireaga, *op. cit.*, p. 16

⁵ N. Serghieva, *Hotărîrea României*, în „Voina i rabocii klass”, nr. 17, 1 septembrie 1944.

⁶ Directiva C.C. al P. M. B. către membrii partidului, cu privire la esența neutralității trlmbițată de guvernul Bagriarov și cu privire la sarcinile principale actuale, publicată în *Mișcarea de rezistență a poporului bulgar 1941—1944*, de Petar Gherghieff și Basil Spiru, Rutten, Loening, Berlin, 1962.

⁷ Chemarea către poporul bulgar, în *op. cit.*

⁸ Chemare către muncitorii și muncitoarele din industria tutunului, *Ibidem*.

⁹ Apel la luptă pentru salvarea Bulgariei, semnat „Intelectualii din Frontul Patriei”, Arh. I.S.I.S.P. fond 9, dosar 295.

¹⁰ Ordinul Statului Major Suprem al Armatei Populare de Eliberare (NOVA) către statele majore din zonele de operații privind măsuri în vederea zădărnirii acțiunilor militare împotriva partizanilor, *Ibidem*.

¹¹ *Compendiu de istorie al Ligii Comunistilor din Iugoslavia*, Edit. Libertatea, Panciova, 1965, p. 375

¹² Csatiar Dániel, *Forgószélben — Magyar Român viszony 1940—1945* (În vîltoarea timpului — relațiile ungaro-române 1940—1945), Academia Kiado, Budapesta, 1960, p. 404, 405, 407—408.

¹³ *Ibidem*, p. 409—410.

¹⁴ „Balșaiia sovskaia enfiklopedia”, vol. 33, coloana a 2-a.

¹⁵ Institutul de Marxism-leninism de pe lingă C. C. al P.C.U.S., Moscova, Arhiva Secției Marelui Război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei, inv. nr. 13537. Documente privitoare la armatele străine. Documente operative ale Statului Major al Armatei 6 germane (13—21 oct. 1944), p. 70.

¹⁶ Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle*, Hutchinson London et Co. Ltd. London, p. 91.

¹⁷ General I. M. Chassin, *Histoire militaire de la seconde guerre mondiale*, Editions Payot, Paris, 1947, p. 502.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 623.

¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 27, 1984, p. 429.

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, 1970, p. 635.

LA SIGNIFICATION HISTORIQUE DE LA RÉVOLUTION DE LIBÉRATION SOCIALE ET NATIONALE

Résumé

L'étude présente les moments significatifs enregistrés dans l'intervalle 23—31 août 1944 et qui ont assuré la victoire totale de l'insurrection nationale laquelle a constitué le début de la révolution de libération sociale et nationale, antifasciste et antiimpérialiste. Considéré dans la perspective du temps, l'acte historique du 23 Août 1944 révèle son importance sur le plan intérieur, du point de vue national et social, ainsi que sur le plan extérieur, du point de vue militaire et politique.

On présente les luttes des forces insurrectionnelles pour la libération du territoire national qui ont créé des circonstances favorables au déroulement des opérations de l'armée soviétique. De nombreux postes de radio, des organes de presse des Nations Unies et autres pays ont apprécié l'action de la Roumanie du mois d'août 1944, soulignant l'importance du fait qu'elle s'est retirée de l'Axe, acceptant les conditions de paix des alliés, de même que le rôle joué dans la stratégie du déroulement de la guerre dans les Balkans et l'Europe centrale.

Les événements de Roumanie ont exercé une influence directe sur la situation politique et militaire des pays voisins — la Bulgarie, la Yougoslavie, la Hongrie, la Tchécoslovaquie et la Pologne.

L'insurrection d'août 1944 et la participation de la Roumanie à la défaite du IIIe Reich ont constitué le corrolaire et la principale forme de la résistance antifasciste ainsi que la principale contribution du peuple roumain à l'effort général des peuples pour la victoire sur le fascisme.

PRELIMINARIILE SEMNĂRII CONVENȚIEI DE ARMISTIȚIU ÎNTRE ROMÂNIA ȘI NAȚIUNILE UNITE

TRAIAN UDREA

Ecoul și consecințele politico-militare de mare rezonanță ale actului istoric de la 23 August 1944¹, apreciat drept „ unul din evenimentele decisive ale celui de al doilea război mondial ”², evoluția precipitată a operațiunilor de curățire a teritoriului României de trupele hitleriste încheiate practic la 1 septembrie 1944, concomitent cu marșul armatelor sovietice spre aliniamentul Adjud — Nămolosa — Galați, iar ulterior străbătînd spre noul front Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat, sudul Transilvaniei deja eliberate de forțele armate române, impactul produs de aceste evenimente asupra stării social-politice din țară au preocupat în cel mai înalt grad, la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1944, opinia publică internă și internațională, iar mai tîrziu au constituit aspectele cele mai des relevate și comentate din istoriografia română și străină. În acest context demersurile diplomatice, plecarea și activitatea delegației române la Moscova, preliminariile semnării Convenției de armistițiu au fost amintite, analizate sau comentate doar în treacăt sau în subsidiar³ trecîndu-se direct la aprecierile și prezentarea conținutului, consecințelor și aplicării convenției de armistițiu.

În lumina documentelor de arhivă, a unor colecții de documente interne⁴ și externe, se poate aprecia că preliminariile semnării Convenției de armistițiu au influențat direct și în măsură decisivă înseși prevederile Convenției de armistițiu⁵, aplicarea acesteia, iar mai tîrziu însăși asupra reglementărilor definitive stabilite prin conferința de pace de la Paris⁶.

Proclamația regală și declarația noului guvern insurecțional radio-difuzate în seara zilei de 23 August 1944, iar ulterior notificările și demersurile transmise pe diferite canale marilor puteri aliate, anunțau răsturnarea dictaturii antonesciene, ieșirea României din război, decizia întregii națiuni române de a-și reclădi un regim democratic și de a elibera de sub dominația horthysto-hitleristă nordul Transilvaniei care fusese smuls din trupul țării în urma dictatului fascist de la Viena din 30 august 1940. Cotitura istorică de la 23 August 1944 a „ definit fără echivoc, caracterul *soveran* al hotărîrii României de a rupe legăturile care îi fuseseră impuse în cadrul blocului politico-militar dominat de cel de al treilea Reich, hotărîre luată exclusiv conform intereselor fundamentale ale statului și națiunii române ”⁷.

În zorii zilei de 24 august 1944, încep ostilitățile româno-germane instaurîndu-se starea de război între cele două state.

Alăturarea României la războiul antihitlerist a jucat un rol determinant în prăbușirea întregului eșafodaj politico-militar hitlerist din Balcani și în mutarea în doar câteva săptămîni a frontului antihitlerist cu sute de kilometri dincolo de Cămpeni spre nord și în cîmpia Tisei la vest.

Guvernul român, totalitatea partidelor și organizațiilor democratice antifasciste, întreaga opinie publică românească erau pe deplin îndreptățiți să considere de aceea, că prin aceasta, starea de armistițiu în fapt între România și Națiunile Unite era o realitate de necontestat, că din dimineața zilei de 24 august 1944, România, teritoriul, resursele și disponibilitățile sale materiale și umane vor fi tratate ca aparținând unui stat cobeligerant cu Națiunile Unite. Pe această poziție s-au situat din primul moment oficialitățile românești⁸ și implicit delegația română sosită la Moscova în seara zilei de 29 august 1944, care într-o serie de memorii și întrevederi a solicitat aplicarea în fapt a stării de armistițiu și a statutului de cobeligerantă chiar înaintea semnării oficiale a convenției de armistițiu.

Într-un prim memoriu al delegației române înaintat guvernului sovietic se arăta că „România se găsea de drept în stare de armistițiu cu U.R.S.S., Marea Britanie și Statele Unite de la 23 August, orele 22 și 20 minute”⁹, adică din momentul în care fusese anunțată public ieșirea României din război și acceptarea armistițiului oferit de marile puteri aliatae încă din aprilie 1944. În continuare, se arăta că în 24 august 1944 orele 4 dimineața trupele române, conform ordinului primit, au început operațiunile contra forțelor germane în zona București. Prin declarația guvernului din 25 august, starea de război cu Germania a fost proclamată oficial”¹⁰.

Dată fiind această realitate, se arăta în memoriu, se exprima nedumerirea părții române că trupele sovietice continuau să dezarmeze unități române, să instaleze autorități de ocupație în teritorii în care nu se mai găsea nici o forță militară germană¹¹. Memoriul, pornind de la negocierile purtate la Cairo, dar mai ales de la cele sovieto-române de la Stockholm, din cursul primăverii și verii anului 1944, cerea ca unitățile operațive sovietice de pe teritoriul României să nu mai dezarmeze militari români, să se fixeze o linie de demarcație¹² pe care unitățile sovietice să o traverseze doar în direcția frontului și în cooperare cu comandamentele locale românești¹³. Pornind de la situația reală de pe teren, se solicita ca în comunicatele sovietice să nu mai figureze zone sau localități deja eliberate de armata și formațiunile patriotice românești ca fiind luate cu asalt și eliberate prin luptă de către unitățile sovietice, ceea ce ar fi putut lăsa impresia că războiul dintre U.R.S.S. și România ar fi continuat¹⁴.

Pe data de 1 septembrie 1944, Lucrețiu Pătrășcanu șeful delegației române telegrafia la București că în seara de 31 august 1944 avusese loc o scurtă discuție preliminară cu V.M. Molotov, care răspunzând memoriului preliminar ce-i fusese înaintat cu o zi înainte a precizat că: „a) armistițiul între aliați și România nu poate intra în vigoare decît din ziua semnării sale (que le jour de sa signature⁵); b) delimitarea unor părți de teritoriu liber român nu mai este o chestiune actuală; c) este necesar a se continua de o manieră intensă lupta comună contra Germaniei; d) dorința sa (a părții sovietice — T.U.) de a se fixa încă de atunci (dès) suma totală a reparațiilor de plătit de către România”¹⁶. V.M. Molotov a promis, în cazul în care nu interveneau elemente noi, că în 2 septembrie 1944 va putea remite un text preliminar al pretențiilor sovietice delegației române. La 3 septembrie 1944, Lucrețiu Pătrășcanu însoțit de ceilalți membri ai delegației inclusiv B. Știrbei, care sosise între timp de la Cairo, a prezentat memorii prin care se cerea grabnica semnare a armistițiului ambasadorilor S.U.A. și Marii Britanii la Moscova¹⁷.

Între timp, în țară, după curățirea completă de inamic a teritoriului aflat sub controlul guvernului român în cadrul frontierelor vremelnice, s-a creat o stare de confuzie rezultată de situația precară în care se găseau guvernul și autoritățile românești, populația țării datorită incertitudinii ce plutea asupra viitorului raporturilor României cu Națiunile Unite și mai ales a raporturilor româno-sovietice, ca urmare a întârzierii semnării armistițiului și a tratării în continuare a României ca un teritoriu inamic¹⁸. Într-o suită de telegrame (mai întâi via Stockholm, iar apoi directe : numerele 98, 99, 100, 101 din 31 august — 3 septembrie 1944) guvernul român informa delegația română aflată la Moscova asupra situației încordate create și cerea urgentarea semnării armistițiului, iar pînă atunci se solicita stabilirea unor posibilități de contact¹⁹ și cooperare româno-sovietică sub toate aspectele, dar mai ales pe tărîm militar.

La cererea lui L. Pătrășcanu, în 3 septembrie 1944 seara, guvernul român transmitea în clar la Moscova că se acordă lui L. Pătrășcanu, Ghiță Pop și D. Dămăceanu „depline puteri pentru a semna armistițiul între România, de o parte, și U.R.S.S., Marea Britanie și S.U.A. pe de altă parte”²⁰.

Ministrul de externe român informa pe 4 septembrie 1944 delegația română asupra întrevederii pe care generalul Sănătescu a avut-o în acea zi cu membri ai comandamentului sovietic, dar fără rezultate promițătoare „generalii sovietici s-au menținut la punctul de vedere că pînă la semnarea armistițiului, trupele rusești procedează ca o armată în operații”²¹.

Prin telegrama nr. 130 din 5 septembrie 1944, se comunica delegației române la Moscova că în acea zi fuseseră scoși de sub paza românească și preluați de comandamentul sovietic Clodius, Steltzer, Braun și alți membri ai Legației Germane și duși într-o direcție necunoscută. Acest fapt, crea greutăți insurmontabile intenției guvernului român care, prin intermediul ministrului Suediei la București, urma să efectueze la 9 septembrie schimbul de diplomați. În condiții similare, au fost preluați de sovietici și generalii hitleriști Schalke, Hansen și amiralul Tilssen, fostul șef al misiunii navale germane în România²². Presată de valul știrilor alarmante sosite din țară, delegația română va remite comisarului pentru afaceri externe sovietic un nou demers pe 6 septembrie 1944, care în esență solicita ca armistițiul să funcționeze chiar înainte de semnarea lui în fapt ținînd seama că din dimineața zilei de 24 august 1944 unitățile române și sovietice luptau împotriva unui inamic comun. Se cerea asigurarea unei colaborări imediate și pe toate liniile între guvernul și armata română cu unitățile sovietice în marș spre front, mai ales în urma declanșării pe mai multe direcții a unor acțiuni ofensive hitleristo-horthyste în podișul transilvan²³.

V.M. Molotov, în numele guvernului sovietic, și-a exprimat regretul de a nu se putea trece mai grabnic la discutarea și semnarea convenției de armistițiu dar a arătat că această întârziere se datora guvernului britanic²⁴, fapt confirmat însuși de ambasadorul Marii Britanii, în convorbirea avută de acesta la 6 septembrie cu membrii delegației române²⁵.

În întrevederea pe care delegația română a purtat-o cu A. Vișinski pe 7 septembrie seara tîrziu, diplomatul sovietic a informat din nou pe delegații români că vina nesemnării mai grabnice a armistițiului nu se poate imputa în nici un fel guvernului sovietic. Vișinski a ținut să precizeze că principalele puncte ale armistițiului propuse în aprilie 1944 au

rămas în esență aceleași. S-au dat asigurări că se vor crea de îndată condițiile unei cooperări depline militare româno-sovietice pe fronturile de luptă ²⁶.

Urmare a noilor discuții, în telegrama nr. 206 din 9 septembrie 1944, guvernul român era în măsură să-l informeze pe Pătrășcanu că „Legătura între armata română și cea sovietică în Transilvania a fost stabilită. Aviația română are deplină libertate de acțiune. Guvernul este foarte satisfăcut de cooperarea forțelor noastre cu cele sovietice” ²⁷.

În cursul nopții de 10/11 septembrie, delegația română a primit în sfârșit, în a 18-a zi de când România se afla angajată direct în războiul antihitlerist, textul proiectului de armistițiu. Într-o primă ședință protocolară, s-a făcut doar comunicarea și prezentarea de texte urmînd ca în cursul zilei de 11 septembrie delegația română să fie invitată spre a-și exprima observațiile la text ²⁸. Urma ca în următoarele 24 ore să fie remisă delegației române și o anexă, care nu fusese încă definitivată ²⁹.

Dacă la prima ședință participaseră din partea română doar delegații care aveau plenipotență să semneze armistițiul respectiv Lucrețiu Pătrășcanu, Barbu Știrbei, Ghiță Pop, generalul D. Dămăceanu, însoțiti de secretarul (stenograful și cifratorul) delegației, la a doua ședință în care s-au expus și dezbătut obiecțiunile părții române au participat și ceilalți experți sau membri ai delegației române. Delegația română a observat că în ciuda asigurărilor anterioare, noile condiții erau mai grele decît cele propuse negociatorilor români la Cairo și Stockholm înainte de 23 August 1944 ³⁰. În replică, V.M. Molotov a arătat că „este dreptul legitim al Rusiei ³¹ ca țara învingătoare să mențină redacțiunea propusă” ³².

Totuși V.M. Molotov acceptă ca textul „România recunoaște că a pierdut războiul” să fie scos, deși el opina că „România nu a cerut armistițiu în acel moment” ³³, ci a așteptat noua ofensivă din sud” ³⁴. V. Molotov n-a fost de acord ca să se prevadă în mod expres în text dotarea unităților române cu armamentul capturat. În intervenția sa, D. Dămăceanu a arătat că la acea oră România avea o singură divizie cu dotare de armament completă, adăugînd totodată că diviziile în curs de reîntoarcere spre interiorul țării, conform ordinelor noului guvern Sănătescu respectiv „corpurile de armată 5, 6 și 9 au fost dezarmate după 24 august, adică după încetarea focului” ³⁵. Se propunea restituirea cu prioritate a armamentului acestor mari unități pentru a se putea înarma cele 12 divizii cu care România urma să participe în continuare la războiul antihitlerist.

V.M. Molotov recunoscînd justetea propunerilor românești s-a declarat însă „în principiu, împotriva includerii acelei propunerii în textul Convenției”. Referindu-se la armamentul, flota, materialul rulant, produsele diverse prelevate de armata sovietică pînă la acea dată și a căror restituire o ceruse delegația română, Molotov a ținut să precizeze că „armata sovietică consideră ca trofee de război orice fel de capturi, dar se va lua în considerație necesitățile armatei române” ³⁶.

A urmat apoi o discuție prelungită (cca o oră și jumătate) îndreptată între Molotov și I. Christu ³⁷ privind cuantumul despăgubirilor și eşalonarea plătirii lor în cursul celor 6 ani (partea română ceruse un termen de 9 ani și ca în primii ani, cînd posibilitățile de plată ale României erau mult diminuate, să se dea o cotă mai mică, grosul livrărilor urmînd a se face după încheierea războiului) ³⁸.

O problemă cheie a discuțiilor a constituit-o recunoașterea cobeligeranței României fie că ea s-a pus privind participarea armatei române

la războiul antihitlerist, fie sub aspectul executării condițiilor armistițiului sau al îndeplinirii unor obligații de politică internă privind lichidarea legislației fasciste, democratizarea țării, pedepsirea criminalilor de război etc. (articolele 17, 18 și 19 în textul inițial; 17 și 18 în textul definitiv al Convenției). În principiu, obiecțiile românești la textul inițial se refereau la faptul că toate obligațiile asumate prin Convenție să fie duse la împlinire sub controlul guvernului român (cobeligerant), comisia aliată de control urmînd a interveni doar în măsura, în care aceste obligații nu ar fi fost respectate. După cum arăta în cursul discuției un membru al delegației române (Vișoianu) dacă aplicarea armistițiului s-ar face sub controlul strict al comisiei aliate de control ar însemna că „România are toate dezavantagiile unei țări ocupate, dar și toate obligațiile unei țări eliberate”³⁹. Molotov a replicat că măsurile de control nu lezează independența României întrucît „măsurile prevăzute nu sînt luate decît în timpul ostilităților ... cînd războiul se termină măsurile dispar. Sînt măsuri temporare care rezultă din necesitățile războiului”⁴⁰. Revenind asupra problemei drepturilor nelimitate de control ale viitoarei comisii aliate, Molotov a arătat că această „comisie interaliată va dura pînă la semnarea păcii” și că ea va fi lichidată „deîndată ce nu va mai fi nevoie de ea”⁴¹.

S-a luat apoi în discuție prevederea existenței unei benzi de 50—100 km în spatele frontului care urma să rămînă sub controlul și administrația comandamentului sovietic. La acest punct, Molotov a arătat că însăși pe teritoriul sovietic practica Marelui Stat Major al armatei sovietice era de a ține strict sub controlul administrației militare spatele frontului și chiar să evacueze populația din zonă⁴². V.M. Molotov dădea, asigurări că pe măsură ce trupele sovietice vor avansa, teritoriul românesc eliberat va trece sub administrație românească⁴³.

În ultima ședință în plen (a treia), delegația română a reluat cererile sale privind recunoașterea cobeligeranței cu amendamentele pe care această recunoaștere ar fi operat-o asupra tuturor articolelor din Convenție, restituirea armamentului și bunurilor prelevate de comandamentele sovietice în perioada 24 august — 11 septembrie 1944 precum și a unităților române dezarmate și imprizonerate după 24 august 1944.

Referindu-se la problema cobeligeranței, Molotov a dat asigurări că „Într-un anumit timp, guvernele aliate vor fi de acord să acorde României cobeligeranța. În acest scop, guvernele aliate au făcut cuvenitele schimburi de vederi”⁴⁴.

Ambasadorul britanic și nord-american au sprijinit deplin punctul de vedere exprimat de diplomatul sovietic ceea ce a creat în sînul delegației române impresia că acordarea cobeligeranței era în principiu acceptată de marile puteri aliate urmînd doar să existe o anumită întîrziere în declararea sa publică.

În legătură cu prezența trupelor sovietice pe teritoriul României și după încheierea războiului, Molotov a obiectat că e prematur să se discute această problemă, dar că „rezultă din spiritul acordului”, că staționarea trupelor sovietice nu va împieta asupra independenței și suveranității României⁴⁵. Ambasadorul Marii Britanii venind în sprijinul precizărilor făcute de Molotov a arătat că și Franța era plină de trupe aliate fără acordul special, deci „România este îngrijorată fără motiv” ambasadorul nord-american considerînd și el că e prematur să se discute această problemă, dar că probabil trupele sovietice vor fi retrase⁴⁶.

Toate obiecțiile și propunerile României privind eliberarea din prizonierat a militarilor români capturați după 24 august 1944, restituirea bunurilor de orice fel prelevate ca „trofee de război” de partea sovietică după aceeași dată, a materialului de război german capturat de armata română în operațiunile de curățire a teritoriului național de trupele hitleriste, date fiind repercusiunile profund negative pe care le-ar fi avut neîmplinirea cererilor românești asupra capacității de luptă a armatei române, asupra posibilităților de aprovizionare ulterioară a frontului antihitlerist și de achitare a obligațiilor asumate prin convenția de armistițiu nu au fost luate în considerație⁴⁷. Anexele la Convenția de armistițiu aduse la cunoștința delegației române în ultima clipă, asigurau Comisiei aliate de control posibilități de a da o largă interpretare aplicării Convenției, partea română fiind obligată să execute toate obligațiile asumate (inclusiv cele insuficient precizate sau cu redactare foarte elastică) în condițiile similare unei țări care ar fi capitulat necondiționat și s-ar fi găsit sub un regim strict de ocupație⁴⁸.

Unul din puținele succese certe ale delegației române, a fost înserarea precizării că „dela 24 augst 1944, ora 4 a. m. România a încetat cu totul operațiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi, a intrat în război și duce războiul alături de puterile aliate împotriva Germaniei și Ungariei cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României”⁴⁹ (articolul 1 din convenție)⁵⁰.

Unul din cele mai importante aspecte ale preliminarilor și a însăși semnării Convenției de armistițiu, l-a constituit reglementarea problemelor teritoriale. Prin articolul 4 se restabilește frontiera de stat între U.R.S.S. și România „stabilită prin convenția sovieto-română din 28 iunie 1940”⁵¹.

Conform articolului 19 (articolul 20 în textul preliminar al Convenției), guvernele aliate socoteau hotărârile arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania ca „nule și inexistente și sînt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei)⁵² să fie restituită României, sub condiția confirmării acestei decizii prin Tratatul de pace”.

Reveniți în țară în cursul zilei de 14 septembrie 1944, membrii delegației române au mers direct de la aeroport la sediul Ministerului Economiei Naționale (unde era stabilit provizoriu guvernul) și au prezentat un raport preliminar asupra desfășurării tratativilor și condițiilor cu care s-a încheiat convenția de armistițiu⁵³.

În consiliul de miniștri extraordinar din 16 septembrie 1944, L.Pătrășcanu într-un amplu expozeu prezentînd toate dificultățile și neîmplinirile doleanțelor românești, aprecia că acestea se datorau în mare măsură aprehensiunilor sovietice legate de participarea României antonesciene la războiul antisovietic în anii 1941-1944 precum și neîncrederii că noul guvern și totalitatea forțelor politice din țară vor colabora sincer la aplicarea integrală a prevederilor convenției de armistițiu⁵⁴.

Convenția de armistițiu, care printr-o serie de prevederi prefigura viitorul tratat de pace al României, fixa statutul internațional al țării pentru următorii ani, situînd România, în ciuda aportului substanțial adus la scurtarea războiului antihitlerist, în ipostaza unui stat învins, supus controlului puterilor învingătoare, ceea ce a împietat, profund pe lingă grelele consecințe economico-financiare, asupra afirmării depline a inde-

pendenței și suveranității naționale a României mulți ani după încheierea războiului.

Indiferent de avatarurile apărute în cursul preliminarilor și definitivării Convenției de armistițiu, istoria consemnează că „Intrarea României în războiul împotriva Reichului hitlerist la 23 August a avut toate atribuțiile unui act de deplină și legitimă suveranitate națională, a fost expresia voinței de neclintit a poporului român de a salvarda independența propriului stat, de a-și croi de sine stătător viitorul”⁵⁵.

Din momentul cotelurii istorice de la 23 August 1944, România și-a adus pină la încheierea războiului o importantă contribuție la înfrîngerea Germaniei hitleriste.

Referindu-se la acest aspect, tovarășul Nicolae Ceaușescu — în cuvîntarea rostită la adunarea festivă din capitală cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului și a 98 de ani de la cucerirea independenței de stat a României — ținea să sublinieze cu mindrie patriotică că „Poporul român are marea satisfacție de a se fi găsit în ultimele 8 luni ale războiului alături de armatele sovietice și celelalte forțe antifasciste, de a-și fi adus contribuția activă la înfrîngerea Germaniei hitleriste, la marea victorie asupra fascismului, ceea ce i-a creat posibilitatea de a-și făuri o viață nouă, independentă”⁵⁶.

NOTE

¹ „Înfăptuirea actului istoric de la 23 August — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a deschis o eră nouă în istoria poporului român — era unor profunde transformări democratice, revoluționare, a realizării deplinei independențe și suveranități naționale, a făuririi unei vieți noi. Totodată prin întoarcerea armelor și angajarea României cu întregul ei potențial, alături de Uniunea Sovietică și aliați, în războiul antifascist, s-a dat o puternică lovitură planurilor strategice ale Germaniei hitleriste. Aceasta a dus la prăbușirea întregului front din sud, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice, a accelerat zdrobirea dispozitivului militar al Germaniei în această parte a Europei” (Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 603—604.)

² Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, Praeger, New York, 1961, p. 89; cf. despre însemnătatea evenimentului în general: Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Mihai Ionescu, *200 de zile mai devreme. Rolul României în scurtarea celui de al doilea război mondial*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984 (în continuare *200 de zile mai devreme*); capit. III, *Consecințele militar-strategice ale revoluției române asupra desfășurării celui de al doilea război mondial*. p. 107 și urm.

³ Vezi, în acest sens, ultimele sinteze *200 de zile mai devreme* mai sus citată (p. 126—127 și 210—211 și lucrarea colectivă coordonată de gen. locot. dr. Ilie Ceaușescu, *România și marea victorie. 23 August 1944 — 12 mai 1945. O contribuție de seamă la înfrîngerea fascismului. 23 August 1944 — 12 mai 1945*, Edit. militară, București, 1985, p. 158 și în anexă p. 199—200. Cărar și în sintezele din arhiv trecuți. I. D. Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, 1979 și Șt. Lache, Gh. Țuțui, *România la conferința de pace de la Paris din 1946*, 1978, preliminarile semnării Convenției de armistițiu sînt prezentate pe scurt și incomplet.

⁴ Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, *23 August 1944, Documente*, 4 volume, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984—1985 (în continuare *23 August 1944. Documente*)

⁵ Ne referim la faptul că printr-o serie de dispoziții teritoriale, economico-financiare, politice, Convenția de armistițiu, va depăși cadrul strict al unei simple convenții de armistițiu, avînd atribuțiile unui tratat de pace preliminar, fapt confirmat și de hotărîrile Conferinței de pace de la Paris din 1946.

⁶ I. D. Enescu, *op. cit.*, Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*; cf. articolul nostru *Preliminariile, semnării Tratatului de pace al României cu Națiunile Unite* în „Revista de istorie”, nr. 2/1987, p. 193 și urm.

⁷ *23 August 1944, Documente*, I, p. XVII (cuvînt înainte de gen. locot. Ilie Ceaușescu) și *Idem*, II, p. 415. Proclamația către țară a șefului statului român anunța: „ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite... România a acceptat armistițiu oferit (în aprilie 1944 — T. U.) de Uniunea Sovietică, Marea Britanie

-și Statele Unite ale Americii”, iar declarația guvernului din aceeași seară informa că „în domeniul politicilor externe, prima măsură luată de guvern a fost acceptarea armistițiului cu Națiunile Unite”. (*Ibidem*, p. 417).

⁹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare Arh. M. A. E.), fondul E9 (Al doilea război mondial), vol. 161/1944, f. 211.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 212.

¹² Pornind de la negocierile Kollontai-Semionov-Nano la Stockholm, guvernul român avea în vedere ca acest aliniament să fie situat în zona Adjud-Focșani-Galați, iar mai spre est pe brațul Chilia. În acest sens, telegrama transmisă la Cairo în dimineața zilei de 24 august, sosită în dimineața aceleiași zile a colonelului britanic Chastelaine și a subșefului biroului operații a M. St. Major român, locot. col. Șt. Niculescu la Istanbul, ca și demersul ministrului român la Ankara pe lângă ambasadorul britanic din Turcia erau menite să anunțe oficial acceptarea armistițiului de către România.

¹³ Arh. M. A. E., fond E9, dosar 161/944, f. 213.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Memoriile și notele ca și telegramele trimise de la București de guvern, cele transmise de delegația română din Moscova privind mesajele românești prin Cairo și Ankara erau redactate în limba franceză.

¹⁶ Arh. M. A. E. fond E9, dosar 161/944, f. 210.

¹⁷ *Ibidem*, f. 216—228; cf. *23 August 1944. Documente*, II p. 547, 656—658, 662—663.

¹⁸ Vezi, în acest sens, între altele, demersurile guvernului român pe lângă guvernul britanic, via Ankara, prin care se cerea ca „mișcările trupelor sovietice pe teritoriul României să fie efectuate numai în spiritul declarației domnului Molotov (de colaborare militară româno-sovietică — T. U.) și avându-se în vedere faptul că guvernul român s-a dovedit capabil să lichideze, prin propriile forțe trupele germane din interiorul României” (*23 August 1944. Documente* II, p. 663).

¹⁹ Un prim contact politic a fost luat de o delegație română condusă de Gh. Gheorghiu-Dej, care în dimineața zilei de 29 august s-a întâlnit cu reprezentanții ai comandamentului superior al Frontului III ucrainian (ale cărui unități în drum spre Bulgaria sosiseră în zonă înaintea unităților Frontului II ucrainian) și i-a informat despre faptul că întreg teritoriul țării, inclusiv Bucureștiul, fusese curățit de trupele germane și se afla ferm în mina forțelor insurecționale, fapt de altfel constatat și de unitățile operaționale sovietice în marș pe teritoriul României eliberat.

Încercările unor comandamente românești, iar din partea guvernului, a unui membru al acestuia de a stabili o colaborare imediată cu trupele sovietice și de a preveni continuarea acțiunilor de dezarmare a unor unități române, de preluarea flotei, a numeroase depozite și bunuri ca „trofee de război” s-au soldat cu eșec.

²⁰ Arh. M. A. E., fond E9, dosar 161/944, f. 225.

²¹ *Ibidem*, f. 231.

²² *Ibidem*, f. 236, 242.

²³ *Ibidem*, f. 252—257, 275.

²⁴ *23 August 1944. Documente*, II, p. 703.

²⁵ Arh. M. A. E., fond E9, dosar 161/944, f. 260—261.

²⁶ *Ibidem*, f. 267.

²⁷ *Ibidem*, f. 275.

²⁸ *Ibidem*, f. 288—289, 292—293.

²⁹ *Ibidem*, f. 294.

³⁰ Atât în propunerile sovietice din aprilie 1944 cât și în negocierile care au urmat îndeosebi în cadrul negocierilor bilaterale româno-sovietice de la Stockholm se prevăzuse, de pildă, în mod expres cobeligeranța (trupele române urmau să rămână și să participe la războiul antihitlerist sub comandă proprie, armamentul românesc capturat anterior de sovietici urmând să fie restituit armatei române pentru a-i asigura o capacitate de luptă corespunzătoare), neamestecul în afacerile interne și existența unor zone libere aflate sub controlul exclusiv al guvernului român etc. prevederi care nu mai figurau în noul text. În cursul serii de 26 august 1944 Molotov într-o convorbire cu ambasadorul britanic Crips informa de altfel oficial partea britanică asupra negocierilor de la Stockholm privind rezervarea „unei zone libere românilor pentru reședința guvernului, acordarea unei perioade de 15 zile pentru ca trupele germane să părăsească România, referitor la reducerea masivei despăgubiri” puncte promise de partea sovietică și care urmau să fie dezbătute în comun la Moscova (*23 August 1944, Documente*, II, p. 547).

³¹ Notele sînt redate după stenograma lui Gussy, ceea ce explică folosirea incorectă a termenului anacronic de Rusia, în loc de Uniunea Sovietică.

³² Arh. M. A. E., fond E9, dosar 161/944, f. 297.

³³ Molotov făcea aluzie la averti mentul cuprins în propunerile sovietice ca și în cele tripartite din aprilie 1944 că aceste condiții ar putea fi înrăutățite în cazul în care România va tărgăna ieșirea sa din război.

³⁴ Arh. MAE, fond E9, dosar 161 944, f. 298.

³⁵ Ibidem, p. 301.

³⁶ Ibidem, p. 304.

³⁷ I. Christiu, va deține la revenirea în țară, funcția de președinte al părții române pentru aplicarea Convenției de armistițiu, ceea ce explică interesul deosebit al acestuia de a se prevedea cu precizie cuantumul și modalitățile de achitare a obligațiilor asumate de România.

³⁸ Arh. M. A. E., fond E9, dosar 161 944, f. 314—315.

³⁹ Ibidem, f. 318.

⁴⁰ Ibidem, f. 319.

⁴¹ Ibidem, f. 322.

⁴² O astfel de evacuare se produsese, începând cu luna mai 1944, și în nordul Moldovei eliberat de armatele sovietice, unde populația românească din fostele județe Bria, Suceava și părțile eliberate din fostele județe Cimpulung Moldovenesc, Rădăuți și Iasi, a fost evacuată pînă în septembrie 1944 în interiorul fostului județ Botoșari.

⁴³ Se știe, că, pornind de la cîteva incidente izolate, comandamentul sovietic va evacua administrația românească din nordul și estul Transilvaniei eliberate, în noiembrie 1944, reinstaurarea administrației românești în această zonă producîndu-se abia în martie 1945, cînd frontul antihitlerist depășise deja spre vest Budapesta, iar în Cehoslovacia riul Hron.

⁴⁴ Arh. M. A. E., fond E9, dosar 161 944, f. 325.

⁴⁵ Ibidem, f. 326—327.

⁴⁶ Ibidem, f. 329.

⁴⁷ Ibidem, f. 343—346.

⁴⁸ O analiză amplă a dificultăților enorme și nedrepte cu care a fost confruntată România, în urma neacordării imediate a statutului de cobeligerantă și datorită formulărilor prea generale a prevederilor Convenției, ceea ce oferea Comisiei aliate de control libertatea de interpretare proprie a acestor prevederi este judicios prezentată în lucrarea lui Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945—1947)*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 36—42 și în lucrarea mai înainte citată a lui I. D. Enescu, p. 63—76.

⁴⁹ Acest succes, era golit, însă, de conținut întrucît consemnarea datei de 24 august 1944 ca început al participării la războiul antihitlerist nu a fost urmată de asigurarea cobeligeranței și de tratarea României, teritoriului, resurselor sale materiale și umane de pe aceste poziții pentru intervalul 24 august — 12 septembrie 1944.

⁵⁰ „Monitorul oficial” nr. 219 din 22 septembrie 1944.

⁵¹ Deși această prevedere este exprimată categoric și fără echivoc, în cursul discuțiilor preliminare, partea sovietică a refuzat să ia în considerație cererile românești ca modificările teritoriale survenite ulterior în zona Herța-Petricăneni-Mihăileni și la vărsarea brațului Chilia în Marea Neagră să fie revăzute la nivelul liniei de demarcație existente la sfîrșitul lunii iunie 1940, cum prevedea însuși textul Convenției în discuție. Dealtfel, în textul Tratatului de pace, s-a prevăzut ca frontierele României să fie cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare.

⁵² Trebuie arătat că guvernul sovietic s-a declarat de acord cu restabilirea vechii granițe româno-ungare, rezerva „sau cea mai mare parte a ei” fiind introdusă la cererea guvernului britanic.

⁵³ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103 (stenogramele ședințelor Consiliului de miniștri) dosar 8468/944 f. 37, 40—41.

⁵⁴ Ibidem, dosar 8944/944, *passim*. Textul integral al stenogramei Consiliului de Miniștri din 16 septembrie în care s-au discutat clauzele Convenției de armistițiu este redat în *23 August 1944. Documente*, III, p. 56—91.

⁵⁵ *România și marea victorie*, p. 31.

⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 562.

LES PRÉLIMINAIRES DE LA SIGNATURE DE LA CONVENTION D'ARMISTICE ENTRE LA ROUMANIE ET LES NATIONS UNIES

Résumé

La proclamation royale et la déclaration du nouveau gouvernement insurrectionnel radiodiffusées dans la soirée du 23 Août et ulté-

rieurement les notifications transmises par différents canaux aux grandes puissances annonçaient l'acceptation des conditions d'armistice négociés au Caire et à Stockholm, la décision de toute la nation roumaine de se forger un régime démocratique et de libérer de la domination horthyste-hitlérienne le nord de la Transylvanie arraché au corps du pays par suite du diktat fasciste de Vienne du 30 août 1940.

Dans la matinée du 24 août on déclenche les hostilités roumano-allemandes, étant installé l'état de guerre entre la Roumanie et l'Allemagne. Le ralliement de la Roumanie à la guerre antihitlérienne était devenue un fait à immense conséquences pour l'écroulement de tout l'échafaudage militaro-politique hitlérien des Balkans et le déplacement du front dans l'espace de quelques semaines de l'Est des Carpates dans le plateau de Transylvanie, au nord, et la plaine de la Tisza, à l'ouest.

Le gouvernement roumain considérait à juste raison qu'à partir de ce moment (le 24 août 1944), la Roumanie, le territoire, ses ressources économiques et humaines seront traités comme appartenant à un Etat co-belligérant avec les Nations Unies. C'est sur ces positions que s'est située la délégation roumaine arrivée à Moscou le 29 août 1944, qui au cours d'une série de conversations et memorandums préliminaires a sollicité l'application en fait de l'état d'armistice et du statut de co-belligérance même avant la signature officielle de la convention d'armistice. Sur la base de ces discussions préliminaires l'on a établies la coopération d'armes roumano-sovietique, l'intégration des unités roumaines opérationnelles au IIe Front Ukrainien, ont en lieu des premiers contacts et réglemations entre le commandement militaire soviétique et des représentants du gouvernement et des autorités roumaines.

Les entretiens en plénum des représentants des Nations Unies et des délégués roumains ont commencé à peine le 11 septembre et le lendemain, par suite d'échanges de vues n'ont abouti pas à des modifications substantielles par rapport au document remis le jour précédent à la délégation roumaine aux fins de la consultation, la Convention d'armistice entre la Roumanie et les Nations Unies, se signait et établissait en même temps le statut interieur et international de la Roumanie jusqu'à la conclusion du traité de paix.

FRANȚA ȘI SITUAȚIA DE PE FRONTUL ROMÂNESC ÎN VARA ANULUI 1917 (II)

NICOLAE DASCĂLU, DANIELA BUȘĂ

După eșecul primei campanii a armatei române, a cărei desfășurare este amplu analizată de Misiunea militară franceză⁷⁹, a urmat retragerea în Moldova și începutul reorganizării⁸⁰. Aceasta a fost o operație complexă de creare a unor noi structuri, regulamente și de instruire, realizată sub îndrumarea unor ofițeri francezi repartizați la toate eșaloanele militare. Rapoartele acestor instructori relevă amploarea acțiunii și adesea înglobează judecăți de valoare ce se cer a fi evidențiate. Comandantul grupului de ofițeri francezi detașați la Corpul 4 armată a fost colonelul Lettelier care preciza la 10 ianuarie sarcinile imediate ale subordonatilor: alcătuirea ordinii de bătaie a regimentelor pe lângă care erau afectați, inițierea începerii imediate a instrucției trupei și crearea unor centre de instrucție divizionare care să includă o școală de mitraliori, una de grenadieri (aruncători de grenade) și o școală de gradați⁸¹. În februarie colonelul Lettelier este transferat la Corpul 1 armată, rapoartele sale săptămânale relevând progresele reorganizării. Astfel în prima săptămână a lunii februarie înregistra continuarea intensivă a instrucției, în ciuda temperaturilor scăzute, amplificarea activității centrelor de instrucție create la nivelul Corpului cât și al diviziilor, ameliorarea alimentației și a cantonamentelor precum și mărirea cantității de armament primită. Menționa însă absența echipamentului individual, a diverselor unelte ca și a puștilor precum și starea sanitară încă rea. „Moralul trupei este însă excelent. Soldații români fac tot ce pot, arătând multă bunăvoință, în îndeplinirea obligațiilor zilnice și vor da totul în ziua în care vor fi complet îmbrăcați și hrăniți cum trebuie”⁸². Rapoarte similare pentru lunile februarie-aprilie 1917 pun în evidență întărirea treptată a capacității de luptă a Corpului II armată român⁸³.

După o inspecție amănunțită la 6 regimente din Corpul 5 armată și la toate marile unități din Corpul 1 armată la începutul lunii februarie 1917, maiorul Capitrel constata necesitatea completării efectivelor, a construirii accelerate de cantonamente și a completării echipamentului. Alimentația era suficientă, iar stareă sanitară satisfăcătoare. Doar lipsa materialelor greva intensificarea instruirii, iar la nivelul disciplinei rezultatele erau foarte bune. „Moralul tuturor rămîne foarte bun, consemna ofițerul francez. În ciuda confortului minim soldații români păstrează un moral excelent și știu, să privească condițiile grele cu umor. Fac tot ceea ce trebuie cu mult entuziasm”⁸⁴. La concluzii similare a ajuns maiorul Capitrel și după inspecția Corpului 3 armată⁸⁵.

Locotenent-colonelul Sanceny a vizitat timp de două zile Divizia 5 infanterie și a putut constata că reorganizarea era în curs, starea sanitară și lipsa cartușelor fiind piedicile din calea unei activități intense⁸⁶.

Atașat pe lângă Statul Major al Armatei a 2-a, locotenent-colonelul Hucher a inspectat la începutul lunii martie 1917 școlile de instrucție, pentru mitraliori și grenadieri din cadrul marii unități și a remarcat progresele vizibile ale activității depuse⁸⁷. Situația artileriei din aceeași mare unitate a fost controlată de locotenent-colonelul Maric care în final aprecia : „Artileriștii Armatei a 2-a au suficientă instrucție pentru a se servi de artilerie grea ; este necesar a li se da cît mai curînd mijloacele necesare pentru a continua instrucția de luptă. Pentru aceasta este necesar a se constitui cît mai curînd escadrilele F-2 și F-6 destinate Corpurilor 4 și 2 armată și odată cu aceasta să li se dea aparatele T.F.F. de îndată ce se vor primi din Franța”⁸⁸. Asemenea inspecții s-au făcut și în ce privea lucrările genistice, la Corpul 4 armată la începutul lunii martie⁸⁹ și la Corpul 2 armată la jumătatea aceleași luni. Raportul din urmă ne oferă imaginea exterioară, presărată cu tranșee, obstacole de sîrmă ghimpată, adăposturi etc., ale primelor linii de luptă românești, ce corespunde în fapt imaginii clasice asociate cu situația din primul război mondial⁹⁰.

Rapoarte de genul celor menționate erau sintetizate la Statul Major al Misiunii și, după ce erau informați factorii de decizie ai armatei române, formau baza amplelor rapoarte generale semnate de generalul Berthelot sau de colonelul Pétin asupra situației de pe frontul românesc. În paranteză fie spus, Marele Cartier General român realiza propriile inspecții, cu ofițeri români. Astfel, în perioada martie-iunie 1917 prințul Carol a inspectat o serie de mari unități ale armatei : Corpurile 2 și 4 armată⁹¹, rezerva generală a aviației, Gara Nicolina, abatorul și Arsenalul din Iași, Diviziile 6 și 8 de infanterie⁹², Corpul apărării antiaeriene, Școala centrală de puști mitraliere, Compania de motocicliști-mitraliori, Batalionul de vînători de munte de la Tîrgu Neamț ; Divizia 13 infanterie și Centrul de automobile de la Hirlău⁹³. Carol a putut constata și ameliorarea treptată a stării sanitare, lipsurile de armament și echipament, dar faptul că instrucția progresa foarte bine și că „moralul trupei este cu adevărat perfect”⁹⁴.

Sintezele menționate, semnate de generalul Berthelot sau de colonelul Pétin, ca și alte documente franceze relevă cursul ascendent al reorganizării armatei române⁹⁵. La jumătatea lunii martie se evalua că reorganizarea urma a se încheia la începutul lunii mai 1917, în pofida lipsurilor materiale și a efectivelor foarte mari : la 15 martie 1917 armata română avea 492.403 soldați și ofițeri⁹⁶. Efectivele erau grupate în Armata a 2-a, ce reunea 6 divizii, și se afla în prima linie sub comanda generalului Averescu și Armata 1, din 9 divizii ce erau în plină reorganizare⁹⁷. Moralul armatei continua a fi foarte bun deoarece așa cum constatau doi ofițeri francezi soldatul român provenea cel mai adesea din rîndul țărănilor, era disciplinat, deschis pregătirii militare, fiind rezistent la oboseală și privațiuni. „Este foarte sobru și . . . s-a arătat a fi un mărșălitor excelent, fiind văzut la capătul unor etape dificile mergînd cu pas viu”⁹⁸.

Ministerul de război francez elabora la sfîrșitul lunii martie 1917 o sinteză privind efectivele armatelor aliate și inamice estimate a fi angajate în conflict. Acest document ne permite a găsi locul armatei române în contextul general⁹⁹ ; armata germană avea 13 milioane de soldați sub arme, organizați în 248 divizii de tot felul, însumînd 800 batalioane ; Franța — 109 divizii de infanterie, 7 de cavalerie și 11.000 tunuri de diverse calibre ; Marea Britanie — 62 divizii infanterie, 5 divizii de cavalerie, circa 6.000 tunuri și aproape 2 milioane de soldați ; Belgia — 6

divizii de infanterie, 2 de cavalerie, circa 600 tunuri și 140.000 soldați; Italia — 59 divizii de infanterie, 4 de cavalerie, aproape 6.000 de tunuri și circa 2 milioane de soldați; Rusia — 231 divizii de infanterie, 47 de cavalerie, 6 milioane de soldați în total; România — 15 divizii de infanterie dintre care 10 gata de luptă, dotate cu 33 baterii de artilerie grea și 10 escadrile de aviație, aproximativ 400.000 soldați; Austro-Ungaria — 76 divizii de infanterie, 33 regimente de artilerie grea; Bulgaria — 12 divizii de infanterie și 31 regimente de artilerie; Turcia — 47 divizii¹⁰⁰. Datele de mai sus, care, date fiind condițiile din epocă nu puteau fi decât aproximative, relevă totuși poziția de mijloc ocupată de forțele militare românești, în acord cu resursele naționale existente.

Ministerul de război al Franței aprecia, la jumătatea lunii aprilie 1917, că situația armatei române mai era dificilă pe planul alimentației și sanitar dar că domnea optimismul, moralul fiind bun. Cele 6 divizii din prima linie mențineau frontul foarte bine, iar cele din spatele frontului dădeau dovadă de o disciplină perfectă. Generalul Berthelot, se menționa în sinteză, considera că viitorul poate fi privit cu încredere și că armata română își va îndeplini misiunea în concordanță cu efectivele de care dispunea. Era de așteptat ca reorganizarea¹⁰¹ să devină completă în luna iunie. În ce privea dislozarea, situația era următoarea: Diviziile 1, 3, 6, 7, 8 și 12 de infanterie și Divizia 2 cavalerie se aflau în prima linie, între Mănăstirea Cașin-Iești, dispunând de 85 baterii de artilerie; alte 9 divizii de infanterie erau în spatele frontului, în curs de organizare¹⁰².

Generalul Berthelot nota, la începutul lunii mai 1917 că moralul Armatei a 2-a dislocată în prima linie, era foarte bun. Toate cele 6 divizii componente lucrau intens la consolidarea în teren. Consilieri militari francezi se aflau la toate eșaloanele, dovedindu-se a fi utili. Ca urmare, Franța putea ajunge la o situație preponderentă deoarece „România este sora noastră latină, soră de limbă și de rasă. Intelectualitatea ne este în general devotată, aprecia generalul francez, și poporul ne simpatizează din instinct... Atașamentul acestei națiuni față de noi este foarte profund de vreme ce dinastia germană și intensa propagandă nu au antrenat România în tabăra inamică... Actualmente dispunând de un loc privilegiat, va trebui să cultivăm această afecțiune pentru noi prin vizitele unor profesori, industriași și comercianți, prin schimburi de ofițeri, prin cultivarea intereselor comune și de relații economice. Este un lucru ce trebuie început de îndată”¹⁰³.

Inspectând câteva unități din prima linie, la jumătatea lunii mai, generalul Berthelot a constatat că „erau bine puse la punct”. În diviziile prin care a trecut existau poligoane de instrucție bine organizate, unde se acționa după noile regulamente. „Antrenamentul a început și face progrese rapide cu sosirea sezonului cald. Artileria este bine instruită iar atelajele sînt aproape complete”. În schimb, în armata rusă situația era „încă gravă”, dar fără a deveni alarmantă, deși efectivele regimentelor ating abia jumătate din necesar¹⁰⁴. În aceste condiții era evident așa cum se sublinia și în Buletinul zilnic de informații din 23 iunie, pregătit de Biroul 2 din Ministerul de război al Franței, că pe frontul din Moldova, și de la Dunăre armata română renăscută constituie elementul cel mai sigur și mai entuziast¹⁰⁵. De aici și insistențele lui Berthelot pentru accelerarea materialului de război necesar celor 15 divizii române reorganizate. La sfîrșitul lunii mai generalul comandant al Misiunii aprecia că era urgent necesar următorul armament: 207 tunuri de 75 mm;

6.700 puști-mitraliere ; 48 mortiere de 120 mm ; 50 mortiere de 58 mm ; livrarea a cel puțin 20.000 puști lunar și trimiterea citorva obuziere grele de 150 mm. De asemenea, alocația de muniții trebuia mărită, pentru a include încă necesarul pentru 5 divizii precum și proiectile pentru 40 piese de 150 mm și nu doar pentru 16¹⁰⁶.

Raportul din 31/13 iunie al generalului Berthelot sublinia că starea sanitară a armatei române s-a ameliorat simțitor și că proiectul ofensivei era pregătit intens¹⁰⁷. Cele 10 divizii române care urmau a lua parte la ofensivă erau gata de luptă : existau indicii că infanteria se va prezenta în bune condiții, cadrele erau complete ; artileria însuma 13 baterii în Armata 1 și 14 baterii în Armata a 2-a. Din cele 98 tunuri trimise din Franța au sosit doar 63, fiind necesar a se expedia urgent și cantitățile restante de muniții. „Am început de un an, constata Berthelot, o activitate care trebuie dusă pînă la capăt. Am trecut prin dificultăți politice și materiale excepționale. Astăzi succesul încununează prima parte a misiunii noastre : România e salvată de aservirea politică și o bună parte din armata ei este refăcută”¹⁰⁸. După cîteva zile la 8/21 iunie șeful Misiunii militare franceze nota : starea de spirit a armatei române este excelentă, ideea ofensivei fiind bine primită și pregătirile de luptă progresînd în bune condiții. „Armata română de operații va fi gata de operații la data fixată, în condițiile prevăzute”¹⁰⁹.

Proiectul ofensivei din vara lui 1917 este pe larg analizat de Berthelot care aprecia că s-au luat toate măsurile necesare pentru succesul ei¹¹⁰. Ofensiva s-a declanșat la 11/24 iulie 1917 în zona Armatei a 2-a române, după o pregătire intensă de artilerie care a contribuit foarte mult la ridicarea moralului trupei. „Moralul armatei era foarte ridicat : ofițerii și soldații erau încîntați de efectele concentrării artileriei grele, ceea ce s-a făcut acum pentru prima dată în România. Încrederea era absolută”. Rezultatele ofensivei Armatei a 2-a au fost considerabile în raport cu efectivele angajate : frontul a fost rupt pe o lungime de 30 km și după trei zile s-au înaintat 18—20 km în adîncimea liniilor inamice. Au fost luați prizonieri 2.900 soldați și 35 ofițeri inamici, au fost capturate 52 piese de artilerie și 20 mitraliere. Armata 1, aflată pe linia Siretului, a cărei ofensivă a fost programată pentru 12-25 iulie și a întîrziat datorită unei erori în coordonarea pregătirii de artilerie, nu a mai început lupta deoarece s-a dat ordin de încetare. Așa cum am mai precizat trupele germane au declanșat aproape simultan ofensiva în nord, pe frontul din Bucovina și Galiția, de unde trupele rusești s-au retras rapid periclitînd grav flancul forțelor româno-ruse din Moldova. În noile condiții, două divizii din armata română, aflate în rezervă au fost trimise în Bucovina pentru oprirea înaintării germane¹¹¹.

În ciuda îngrijorării generale de agravarea situației în nord „trupa română este în foarte bună dispoziție. Succesul Armatei a 2-a i-a demonstrat că germanii pot fi înfrinți. Ea apără propriul teritoriu și este neîndoielnic că se va bate la fel de bine cît timp va lupta în România”, nota Berthelot¹¹². Acesta a consacrat de altfel bătăliei de la Mărăști, cum a rămas în istorie ofensiva armatei române din iulie 1917, un raport special în care a analizat pe larg ordinul de operații, pregătirea, desfășurarea și rezultatele acțiunii. Berthelot sublinia din nou : „Elanul unităților române a fost remarcabil. Toți erau dominați de un spirit ofensiv ce a trezit admirația ofițerilor francezi aflați în mijlocul lor. Puterea ofensivă a armatei române a surprins inamicul care, cunoscînd încercă-

rile teribile suferite în timpul iernii, nu se aștepta la o retragere atât de viguroasă. Succesul obținut în acest sector este magnific”¹¹³.

Din nefericire, retragerea trupelor ruse de pe frontul din Bucovina și Galiția a stopat ofensiva și permitea întrezărirea unor efecte dezastuoase. Generalul Berthelot considera că pentru evitarea unei catastrofe era necesar ca guvernul francez și cel britanic, în acord, „...să intervină imediat cu toată energia pe lângă guvernul rus, aducându-i-se la cunoștiință că Franța nu admite în nici un caz retrageri sub pretextul replierilor strategice”¹¹⁴. De altfel, șeful Misiunii militare franceze aprecia că oprirea ofensivei române a fost o eroare deoarece existau toate indiciile succesului deplin, ca urmare a excelenței pregătiri de artilerie și câștigării inițiativei. Oricum unul din obiectivele ofensivei, consolidarea încrederii armatei române în forțele proprii a fost atins¹¹⁵.

Aceasta a fost o realizare deosebită deoarece în ofensiva germană, declanșată la 6/19 august, armata română a fost în măsură a opune o rezistență remarcabilă. La sfârșitul lunii iulie 1917 pe frontul din Moldova se aflau 63 divizii de infanterie, dintre care 10 românești și 16 divizii de cavalerie, din care 2 române, ocupând un front de 600 km lungime, de la gurile Dunării, în aval de Galați, trecând prin Movilești, cu un cap de pod la Nămolosa, pe la Mănăstirea Cașin și terminându-se în zona Tartaran, în nord. Conform evaluărilor cercetării, în față se aflau 33 divizii de infanterie și 9 de cavalerie inamice între care 13 germane și 16 austro-ungare¹¹⁶. Raportul de forțe era altul de vreme ce capacitatea combativă a trupelor rusești de pe front era foarte redusă.

Ofensiva Puterilor Centrale de pe frontul românesc declanșată la începutul lunii august 1917, a întâmpinat rezistența înverșunată a trupelor române mai ales în marile bătălii din zonele Mărășești și Oituz. Berthelot nota că „elanul trupelor române este pus în valoare în bătălia de la Mărășești unde, de la bun început, inamicul nu a câștigat nici o palmă de teren, în ciuda forțelor considerabile angajate : 13 divizii dintre care 10 germane¹¹⁷. Mai ales în zona Mărășești ofensiva germană a continuat până la 15/28 august, dând naștere la lupte extrem de înverșunate¹¹⁸. Comunicatele oficiale ale Marelui Cartier General român au reflectat din plin amploarea luptelor¹¹⁹, a căror duritate a fost evidențiată și de pierderile mari înregistrate de ambele părți¹²⁰. La 19 august, în zona Mărășești, pornind la contra-atac, trupele române au recucerit tranșeele pierdute pentru moment, au spart liniile inamice, provocând dușmanului pierderi grele. „Calitățile soldatului român, nota Berthelot au fost din nou puse în deplină valoare”¹²¹.

Bravura soldaților români s-a bucurat de aprecieri elogioase din partea liderilor Antantei, așa cum arată telegramele și mesajele trimise șefului statului român¹²². Abia la sfârșitul lunii august cîmpul de luptă de la Mărășești a devenit calm, înfrîngerea inamicului, care și-a epuizat resursele ofensive, fiind o realitate. După retragerea unei mari părți din diviziile ruse de pe front, armata română ocupa un front continuu de 90 km de la Valea Doftanei până la Cota Suraia, pe Siret. Trecând în defensivă, constata Berthelot, trupele române au relevat aceeași ordine, abnegație și seriozitate ca și în ofensivă. „După părerea mea, sectorul trebuie să fie considerat stabil, fiind de așteptat ca inamicul să nu mai treacă la acțiuni nefericite pentru el, cînd ar putea obține succese facile în alte zone”. Șeful misiunii militare franceze aprecia că sectorul românesc al frontului era sigur, neprovocînd nici un fel de neliniște. „Valoarea com-

bativă a trupelor, moralul lor ridicat, succesele repurtate asupra dușmanului și în special asupra Germaniei, existența organizării defensivei în profunzime, permit să se privească cu deplină încredere această porțiune a frontului”¹²³. Evoluția situației din lunile următoare au confirmat estimările generalului Berthelot¹²⁴.

Prezența materialului și personalului francez de aviație pe frontul românesc este cunoscută în linii mari¹²⁵. Recent a fost publicat și jurnalul de front al Escadrilei Nieuport 3 prin grija prof. Valeriu Avram, care semnează și o excelentă introducere ce relevă contribuția franceză la organizarea aviației române în anii primului război mondial¹²⁶. Semnalăm în acest context faptul că la Arhivele Statului se află o scurtă sinteză istorică asupra evoluției unei alte escadrile franceze, purtând indicativul M.I. Aceasta a fost constituită la 13 octombrie 1916, la Brăila, sub comanda căpitanului Chambre. În mai 1917 escadrila este instalată la Onești, mai aproape de front și avind 7 piloți dintre care 4 erau francezi. Noul comandant este căpitanul Micheletti. În intervalul ianuarie-octombrie 1917 escadrila înregistrează 1124 ore de zbor (din care 142 ore în iulie și 263 în august) angajează 135 lupte aeriene și doboară 6 avioane inamice¹²⁷.

Să mai adăugăm că Franța a furnizat României, pînă la 10 octombrie 1916 numai 150 avioane (tipurile Nieuport, Bréguet și Forman) și 192 motoare” . . . ceea ce reprezintă un efort considerabil în defavoarea aviației franceze” se preciza într-un document. O escadrilă completă cu echipaje franceze nu se putea trimite dar se aprecia că Misiunea de aviație avea personal suficient pentru a pregăti piloți români. Respectiva Misiune a plecat de la Brest la începutul lunii octombrie 1916, numărind 34 ofițeri, piloți sau observatori, și 228 soldați, dintre care 40 erau piloți, 15 observatori și 132 mecanici. Urma a se trimite în România și personal specializat în apărarea anti-aeriană¹²⁸.

Marina română era menită de la începutul războiului a juca un rol important dată fiind poziția strategică a Dunării și existența flotilei fluviale austro-ungare¹²⁹. Căpitanul de Belloy, atașat naval și apoi, șeful Misiunii navale franceze în România, subordonat generalului Berthelot, a elaborat numeroase rapoarte asupra situației din România și a flotei desigur, a dotării acesteia și a necesarului de echipament, armament și muniții¹³⁰. De Belloy a fost acela care a pregătit și susținut în iulie 1917 ca în cadrul ofensivei române să se declanșeze o acțiune și pentru deblocarea nordului Dobrogei¹³¹.

Cu asistența căpitanului francez Nicolay a fost organizată o unitate specială, batalionul de infanterie marină care, la sfîrșitul lunii august 1917 se afla dislocat la Vlădești, pe Prut, la 50 km de Galați. Batalionul era foarte bine organizat, în patru companii de infanterie, o companie de mortiere, un pluton de artilerie (două piese), un pluton de pionieri și o echipă de conducători de bărci. Puterea de foc a unității era cu adevărat foarte puternică : 943 puști Lebel, 32 puști-mitraliere, 8 mitraliere Vickers, 2 tunuri de 37 mm și 23 mitraliere de 8 mm, toate dispunînd de mari rezerve de muniții (peste 200.000 cartușe pentru mitraliere, 90.000 cartușe pentru puști, 1.000 proiectile etc.). Angajat pe front în zona Movilele de Sus, pe Siret, batalionul de infanterie marină s-a dovedit a fi bine instruit, o adevărată unitate de elită¹³². Ca urmare de Belloy aprecia că i se poate conferi o misiune mai importantă, pe măsura forței umane și de foc de care dispunea¹³³.

Aspectele politice și militare ale situației din România neocupată din vara anului 1917 se cer a fi completate cu *date economice* pentru ca tabloul să fie complet. Din punctul de vedere francez, chestiunile economice au fost legate mai ales de aprovizionarea României cu materiale de război de tot felul¹³⁴. La sfârșitul lunii aprilie 1917 s-a decis livrarea a 10.000 tone în trimestrul doi al anului, în funcție de posibilitățile de transport : 1.500 tone materiale sanitare¹³⁵, de intendență și geniu ; 2.000 tone alimente ; 50 tone dinamită, iar în rest armament și muniții : 40.000 puști, 2.000 mitraliere, 15 milioane cartușe de 8 mm ; 15 milioane cartușe de 6 mm, 48.000 proiectile de 105 mm etc.¹³⁶. Într-un document din iulie 1917 se preciza că Franța a cedat României în ultima lună 12 tunuri de 120 mm scurte, 60 tunuri de 120 lungi, fiecare cu cite 500 lovituri. Zilnic urmau a fi livrate 15.000 lovituri pentru acest calibru. S-au trimis deja 108.000 obuze pentru tunurile de 105, 40 tone de praf de pușcă precum și 15.000 lovituri pentru obuzierele de 150. Documentul preciza că pentru moment Franța nu poate furniza cantități mai mari, date fiind necesitățile bătăliei de pe Somme în curs, dar că guvernul român putea solicita sprijin sporit și din partea Marii Britanii¹³⁷.

Încă din anii războiului cercurile economice dar și oficialitățile franceze au relevat preocupare pentru extinderea influenței în România postbelică. În intervalul noiembrie 1916 — ianuarie 1917 în România s-a aflat maiorul Charbonnel, reprezentantul unui grup industrial, pentru a prospecta situația. Revenit în Franța el a redactat o notă asupra acțiunii economice și industriale franceze în România și a fost în audiență la președintele Consiliului de miniștri și la Ministerul de externe pentru a solicita sprijin oficial. El a declarat că pentru o opera cu succes în România trebuia acționat „în stil mare”, prin crearea unui grup industrial-financiar puternic, capabil să lupte împotriva influenței germane. El a propus, și a și inițiat, crearea unui consorțiu care putea acționa (eficace prin intermediul unei bănci franco-române¹³⁸.

Un bancher român, într-o scrisoare din 17/30 martie 1917 susținea și el proiectul creării unei bănci franco-române. Comentînd propunerea Saint Aulaire nota : „ . . . trebuie să pregătim în această țară și să-l ținem gata pentru momentul cînd realizarea lui ar fi posibilă”. Se pare că englezii aveau deja citeva proiecte de acțiune, nota diplomatul francez, așa încît dacă era dorit a se acționa în colaborare cu ei era bine ca acordul respectiv să fie deja negociat. „Nu trebuie să uităm că vom întîlni în România un concurent nou, S.U.A., care va fi primit cu mai mult interes deoarece e mai departe și, deci nu are interese politice”¹³⁹.

Saint Aulaire a sprijinit din plin proiectul fondării unei bănci franco-române. În iunie 1917 el nota că nu există încă condiții pentru realizarea proiectelor financiare franceze dar, pentru a nu fi depășiți de englezi și americani „combinația” trebuie să fie gata pregătită. Pentru aceasta se cerea a fi sondat terenul la Paris, în care scop era trimis acolo căpitanul Marschal, din Misiunea militară franceză, director de bancă în viața civilă¹⁴⁰. Proiectata bancă urma a fi „ . . . organul indispensabil al penetrației noastre economice, în România și în Balcani dacă se vor lua toate măsurile pentru adaptarea la acest scop”¹⁴¹. Într-un studiu din 20 iulie 1917 asupra României se sublinia din nou : „Dacă Franța dorește a avea un loc preponderent în România, și este dreptul ei, este necesar a se crea o mare bancă franceză”. România, se aprecia în document, era o țară bogată și de viitor, dar „are nevoie de o tutelă morală și mate-

rială și este de datorită și în interesul nostru să o ajutăm căci slăbirea acestui popor latin de la porțile Orientului ar slăbi considerabil influența noastră”. Consolidarea României, se sublinia în document, era de mare utilitate pentru viitorul civilizației occidentale, fiind o piață de desfacere și putând deveni o barieră în fața oricărui nou proiect de hegemonie. „Pentru toate aceste motive este momentul să ne gândim să o redresăm și să o ghidăm cu o mină de fier ¹⁴²”.

Un expert financiar francez, care a stat mai mult timp în România, a analizat potențialul și perspectivele economice ale țării apreciind și el că Franța are șanse sporite de a dobândi o influență reală după război „... grație seducției exercitate de civilizația franceză asupra cercurilor conducătoare”. În acest context autorul raportului se mira că înainte de război infiltrarea economică franceză în România nu a fost prea serioasă ¹⁴³. Chiar unii experți români, de talia lui Vintilă Brătianu analizau în aceeași etapă reorganizarea postbelică a economiei românești luând în calcul posibilul rol al Franței ¹⁴⁴. La începutul lunii decembrie 1917 guvernul român a trimis la Paris o misiune economică, formată din guvernatorul Băncii naționale, Danielopol, și prof. Mrazec, pentru a stabili un prim contact cu cercurile oficiale și economice franceze. La Ministerul de externe francez se aprecia că misiunea economică a fost trimisă ca urmare a afinităților franco-române, a identității de cultură ca și a succesorilor Misiunii militare franceze în reorganizarea armatei române ¹⁴⁵.

Sintetizând, la sfârșitul anului 1917, perspectivele economice ale Franței în România, Direcția afacerilor politice și comerciale din Ministerul de externe francez aprecia că sînt puține țări în care relațiile economice franceze vor găsi un cîmp atît de larg de acțiune. Ca urmare, trebuia profitat de momentul favorabil încă de pe atunci trebuind „... să încadrăm economic România după cum am încadrat-o militar și cum o vom încadra intelectual prin misiunea universitară”. Pentru aceasta se cerea a fi finalizat proiectul de creare a unei bănci franco-române, a unui grup industrial francez, a fi trimisă o misiune economică în România și a se crea un Comitet franco-român pentru studiul acțiunii economice ¹⁴⁶.

Iată deci cum încă din acele luni atît de dificile ale anului 1917, dînd dovadă de un surprinzător optimism, cercurile oficiale franceze gîndeau departe în viitor, proiectînd aservirea economică a României prin încurajarea inițiativei particulare.

Opinia publică franceză a privit cu multă simpatie, de la bun început ¹⁴⁷, participarea României la război alături de Antantă. Pentru informarea publicului francez Agenția Havas avea un corespondent la Iași la fel ca unele mari ziare particulare ¹⁴⁸. În mai 1917, cu avizul Ministerului de externe francez, a plecat spre România un corespondent de război ce urma a furniza materiale mai multor ziare ¹⁴⁹. Problema cea mare a fost a transmiterii știrilor : prin poștă, corespondențele circulau via Arhanghelensk și făceau circa două luni pînă la destinație, iar telegraful, fără a mai vorbi de radio care era puțin folosit, era destinat aproape exclusiv în chestiuni militare și diplomatice. De aici și absența, de regulă, a unor știri recente cu Franța asupra situației de pe frontul românesc. Pe de altă parte, presa franceză ajungea doar accidental la Iași, așa încît Saint Aulaire solicita ca în valiza diplomatică să se pună și cîteva numere din „Figaro” sau „Temps”. Totodată ministrul francez solicita jurnale de actualități, filmate, deoarece Serviciul cinematografic al armatei române dispunea de mijloace necesare difuzării ¹⁵⁰.

La jumătatea lunii mai 1917, Ministrul de externe francez discuta cu Saint Aulaire posibilitatea trimiterii unor telegrame de presă de la Paris, pentru a fi inserate în presa română, sub semnătura ziaristului român D. Fagure, aflat în Franța. Saint Aulaire considera că ideea este foarte bună dar că trebuia găsit un alt semnatar, telegramele trebuiau redactate cu toată grija și urmînd a include și aprecierile presei franceze despre România¹⁵¹. În absența unor informații directe, ziarele franceze publicau și știri deformate. La 29 mai 1917 primul-ministru Brătianu i-a declarat lui Saint Aulaire că este nemulțumit de tonul presei franceze la adresa României. Ministrul francez sugera ca cenzura să suprima pe viitor mai ales criticile deoarece dată fiind situația dificilă a României, „... aceasta are nevoie mai mult ca oricînd de reconfort; este important ca tonul presei franceze să nu provoace neliniște asupra poziției față de interesele naționale ale României”¹⁵².

Ministerul de externe răspundea la 2 iunie că presa franceză „a fost sfătuită” să nu mai publice articole care ar putea trezi susceptibilitatea guvernului român. Cenzura a primit ordine în același sens. Cit despre cererea lui Saint Aulaire de a primi ziare franceze, ea va fi satisfăcută în limita locului liber din valiza diplomatică¹⁵³. Legat de aspectul din urmă se cere a fi menționat că Ministerul de război român avea abonaamente la opt periodice franceze („Le Temps”, „Le Miroir”, „La France Militaire” etc.) pe care le primea cu regularitate, deși cu întârziere¹⁵⁴.

„La Temps” din 3 aprilie 1917 publica un articol critic la adresa politicii șefului guvernului român¹⁵⁵. Saint Aulaire aprecia că asemenea materiale trebuiau oprite de a fi publicate. Brătianu i-a declarat ministrului francez, că în ciuda marilor dificultăți, armata română reorganizată va desfășura cu succes ofensiva de vară beneficiind în continuare de sprijinul Franței. „Interesul ca și datoria noastră este de a-l acorda. Dl. Albert Thomas poate susține cu mai multă autoritate ca mine, sublinia Saint Aulaire în iulie, valoarea armatei române și să dea asigurări că aceasta va folosi cum trebuie armele pe care le vom furniza”. În acord cu Berthelot, Saint Aulaire considera că presa franceză trebuie să evidențieze efortul, prea puțin cunoscut, al României. Articolele, care aveau să accentueze refacerea armatei și reformele democratice preconizate, trebuiau trimise sub formă de telegrame ale agențiilor de presă și la Iași, pentru a-și produce efectul moral¹⁵⁶.

Sugestia lui Saint Aulaire venea în întîmpinarea dorinței lui Brătianu care la 16 iulie s-a plîns de liniștea presei franceze în legătură cu România. În acest context primul ministru a evidențiat pasivitatea lui Lahovary la Paris, de unde probabil și înlocuirea lui cu Victor Antonescu. Ori acesta, așa cum mai apreciasse Saint Aulaire, ar fi contravenit intereselor franceze deoarece V. Antonescu era prea legat de liberali care promovează naționalismul economic. Ca urmare, sugera acțiuni care prin succesul lor să consolideze poziția lui Lahovary¹⁵⁷.

Mai multe articole despre situația de pe frontul românesc a publicat ziarul „La France”. Astfel în numărul din 16 august, sub titlul *Mari bătălii în Bucovina și în Moldova* se evidențiază că toate atacurile germane au fost respinse, luptele continuînd cu deosebită înverșunare, ziua și noaptea. Preluînd o telegramă a corespondentului lui „Times” la Iași, „La France” din 17 august sublinia situația dificilă de pe frontul românesc în urma retragerii trupelor ruse din Bucovina. Un articol din aceeași

sursă, publicat la 19 august : *O bătălie de șase zile și șase nopți* preciza : „Cea mai mare, cea mai singeroasă bătălie angajată de armata română nu s-a terminat. Ea progresează, cu momentul de vîrf și de calm, dar în final evoluează favorabil pentru aliații noștri”. Pe marginea atacului german din 19 august „La France” publică articolul : *Lupte violente în Moldova. Eroica rezistență a românilor*, iar la 26 august articolul intitulat sugestiv : *Mackensen înfrînt*. În acesta din urmă, în legătură cu bătălia de la Mărășești, se sublinia : „Faptele de curaj și de eroism a trupelor române în luptele din ultimele zile depășesc orice imaginație. Au suportat fără ezitare cele mai cumplite bombardamente de artilerie . . . Atacurile în masă ale soldaților bavarezi au fost oprite de rezistența și bravura soldaților români care, deși inferiori numeric, au luptat cu un elan fără precedent”¹⁵⁸.

Iar în numărul din 23 august 1917 „La France” consemna respingerea ofensivei inamice pe Valea Trotușului și singeroasele lupte din zona Oituzului, precum și un articol semnat de Take Ionescu privind responsabilitatea Puterilor Centrale în declanșarea războiului mondial¹⁵⁹. Același Take Ionescu, vice-președinte al Consiliului de Miniștri, trimitea la 29 septembrie o telegramă redacției ziarului „Journal des Débats” în care se solicita sprijin pentru corectarea a două articole, deja publicate în paginile sale, și care puneau la îndoială importanța luptei trupelor române în ultimele luni. În fapt, se sublinia în telegramă, soldații români au luptat cu mult eroism și pierderile suferite au fost grele¹⁶⁰. În acest sens ziarul „Le Télégramme”, din Toulouse, publica la 22 septembrie articolul : *Valoarea armatei române*¹⁶¹.

Un ultim aspect important care se cere a fi schițat este acela al propagandei desfășurate de Franța și România pentru susținerea reciprocă a obiectivelor războiului. Încă din ianuarie 1916 în cadrul Serviciului de propagandă din Ministerul de externe al Franței a fost creat un Birou România care difuza știri despre aceasta, utilizînd și mijloacele vizuale (fotografii, filme) urmărind pe toate căile consolidarea raporturilor bilaterale. Pe acest canal s-a lansat ideea trimiterii unei misiuni universitare franceze în România¹⁶².

În mai 1917 Saint Aulaire sugera Ministerului de externe că ar fi de un interes real pentru influența franceză în România cîștigarea bună-voinței lui Nicolae Iorga, ce se bucura de o mare influență. Calea putea fi comanda unei case de editură franceze pentru o lucrare asupra istoriei României, subvenționată însă de guvern¹⁶³. De altfel, în septembrie 1917 a apărut la Editura Payot lucrarea lui Iorga *Histoire des relations Franco-Roumaines*, dar subvenționată de guvernul român prin achiziționarea a 500 de exemplare¹⁶⁴.

Pe frontul din Moldova propaganda franceză a vizat mai ales ridicarea capacității de luptă a unităților ruse și combaterea propagandei pacifiste germane¹⁶⁵. Un rol activ în propagauda franceză l-a avut locotenentul Flers care s-a ocupat îndeaproape și de pregătirea sosirii misiunii universitare franceze deși, datorită conjuncturii proiectul a căzut în final¹⁶⁶. În schimb, așa cum este știut, o misiune universitară română a plecat în Franța și a desfășurat o excelentă activitate pentru cauza națională¹⁶⁷. Revenind la Flers să menționăm că acesta a inițiat un articol în ziarul „Le Figaro” din august 1917 în care se sublinia că armata română, mică dar eroică susține singură greutatea războiului pe frontul oriental, luptînd cu mult eroism. Intitulat *Pentru gloria armatei române*, articolul

evidenția succesele din iulie-august 1917 și aprecia că la acestea au contribuit spiritul de sacrificiu al poporului român, valoarea comandanților, reorganizarea eficace a structurilor ca și efectul reformelor democratice¹⁶⁸.

În fine, locotenentul Flers este autorul unui raport în care enunța câteva mijloace menite a consolida influența franceză în România. Autorul documentului considera că România poate deveni în Orient „campiciana latină a Vestului”, putînd ajunge o veritabilă colonie franceză ce putea procura miliarde. „Franța are de împlinit în România o activitate considerabilă și succesul acesteia se va vedea pe plan material și moral”. În această direcție, Flers trece în revistă resursele economice precum și situația învățămîntului tehnic românesc¹⁶⁹. Apreciînd importanța acțiunilor de propagandă, Ministerul de externe francez deschidea legăției de la Iași un credit special de 50.000 franci și aproba cheltuirea lunară în același scop a 10.000 ruble¹⁷⁰.

În decembrie 1916 ur grup de ziarîști români aflați la Paris au fondat Biroul presei române care și-a propus a informa periodicele din Occident asupra situației din țară. Deja în februarie 1917 Biroul avea legături cu presa din Franța, Spania, Portugalia, Elveția și Italia, Anglia, S.U.A., Olanda și Japonia, transmițînd informații privind realitățile românești. În același timp pregătea buletine de presă (Revue des revues) săptămînale, care înregistrau articolele periodicelor străine despre România. De la început Biroul presei române s-a aflat în legătură cu Ministerul de externe francez dar sprijinul guvernului român a fost obținut abia în august 1917¹⁷¹. Din acel moment de la Iași s-au primit fonduri cît și directive de lucru. Așa de pildă, la 16 august 1917 guvernul român cerea Biroului de presă să inițieze în periodicele franceze o serie de articole care să evidențieze succesul ofensivei din iulie, respingerea atacurilor inamice din august, sacrificiile mari ale țării de la începutul războiului ca și efortul de refacere a armatei facilitat de moralul remarcabil al trupeii și al poporului¹⁷². Rezultatele activității Biroului, conjugate cu eforturile Legăției din Paris se vor vedea în timpul Conferinței de pace.

Trecerea în revistă doar succintă, avînd în vedere volumul extrem de mare de documente, relevă cu toată claritatea că Franța a urmărit cu toată atenția situația politică, militară și economică a României neocupate în vara anului 1917, în tot timpul primului război mondial în fapt. Interese multiple, oficiale și particulare, au făcut ca guvernul francez să sprijine material, uman și moral efortul de război al României, recunoscînd în repetate rînduri că angrenarea țării în conflict a fost determinată de necesitatea soluționării unor juste revendicări naționale. Prin legăție și Misiunea militară, Franța a fost direct implicată în procesul de luare a deciziilor politice și militare, urmărind mereu apărarea intereselor proprii care, în acel moment, cereau ca România să lupte pînă la capăt alături de Aliați.

Mai mult chiar, în pofida unor momente extrem de dificile generate de conjunctura mereu în schimbare în estul european, cînd părea că frontul românesc se va prăbuși, oficiali ca ministrul plenipotențiar Saint Aulaire, generalul Berthelot sau locotenentul Flers, sau particulari ca maiorul în rezervă Charbonnel, se gîndeau la viitor, la lumea postbelică. Toți aceștia preconizau diverse măsuri menite a consolida influența franceză în România postbelică, văzută de toți aceștia ca România Mare, cu un impresionant potențial economic, nesfiindu-se a sugera exploatarea simpatiei francofile a poporului român pentru exploatarea inten-

sivă a resurselor materiale și umane ale țării. Desigur, de la proiecte până la realizarea lor drumul este de obicei lung, dificil foarte adesea, cum a și fost în chestiunea concretă de față, dar este uluitor cu câtă seninătate oficiali francezi cu poziții importante se gîdeau în momente de mare dificultate pentru nația română să o aservească intereselor politice, economice și culturale ale Franței. Termenii de tutelă, sau de colonie, folosiți adesea după cum am precizat, sînt foarte sugestivi în acest sens. Din fericire, conjunctura postbelică nu a permis realizarea integrală a proiectelor franceze lansate în 1917.

Viziunea franceză asupra realităților românești din vara anului 1917 relevă mai ales sacrificiile enorme ale poporului român, corect identificate ca fiind generate de dorința unanimă a realizării idealului național, după cum evidențiază eroismul și uriașul spirit de sacrificiu al soldatului român care nu a precupețit nimic în momentele de mare dificultate ale lui 1917 pentru a-și apăra pămîntul străbun.

N O T E

⁷⁹ Ibidem, rola 317, c. 637—647, M. M. F., le 30/13 Décembre 1916, rapport no. 4, le général Berthelot à M. le général commandant — en — chef; Ibidem, c. 648—654, M. M. F., 10/23 Décembre 1916, rapport no. 5, général Berthelot; Ibidem rola 89, c. 120—131, Résumé des événements du 20 Novembre au 20 Janvier 1917, Mercier, Nicolay.

⁸⁰ Ibidem, rola 317, c. 655—665, M. M. F., 28/10 Janvier 1917, rapport no. 6, général Berthelot; Ibidem, c. 666—673, M. M. F., le 12/25 Janvier 1917, rapport no. 7, col. Pétin.

⁸¹ Ibidem, rola 174/I, c. 548—552, M. M. F., IV-ème C. A. Botoșani, le 10 Janvier 1917, col. Lettelier.

⁸² Ibidem, c. 560—562, M. M. F., Groupement du 1er Corps, d'Armée, Jassy, le 12 Février 1917, rapport hebdomadaire, col. Lettelier.

⁸³ Arh. St., microfilme Franța, rola 174/I, c. 565—610, rapoarte săptămînale ale colonelului Lettelier, februarie—martie 1917.

⁸⁴ Ibidem, c. 553—559, M. M. F., Rapport du commandant Capitrel sur sa visite aux troupes des 5ème et 1er C. A., Jassy, le 10 Février 1917.

⁸⁵ Ibidem, c. 651—655, M. M. F., Rapport du commandant Capitrel, sur sa visite aux IIIème Corps d'Année, Jassy, le 15/28 Février 1917.

⁸⁶ Ibidem, c. 648—650, M. M. F., Botoșani, le 23 Février 1917, rapport no. 10, le lt. col. Sanceny.

⁸⁷ Ibidem, c. 438—443, M. M. F., II-e Armé, rapport no. 601, le 8/21 Mars 1917, le lt. col. Hucher.

⁸⁸ Ibidem, c. 453—455, M. M. F., le 18/21 Mars, 1917, Rapport du lt. col. Maric au sujet de l'emploi de l'Artillerie dans la IIe Armée; Ibidem; c. 456—465, rapoarte privind situația Diviziilor 1 și 3 infanterie. Ibidem, c. 471—485, raport privind situația Regimentului 6 infanterie, „Mihai Viteazul”:

⁸⁹ Ibidem, c. 446—449, M. M. F., 4-e Corps d'Armée, Compte-rendu des 5 jours du visite, du lt. col. Dumor relatif au Service du Génie au 4-e C. A., le 1/14 mars 1917.

⁹⁰ Ibidem, c. 524—530, 2-ème Corps d'Armée, Génie, 18 Mars/1er Avril 1917, Compte rendu des travaux exécutés sur le territoire du 2-ème C. A., fără semnătură.

⁹¹ *Idem*, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 59/1917, f. 1—5, Raport nr. 4, către M. S. R. Iași, 11 aprilie 1917, Carol.

⁹² Ibidem, f. 14—26, Raport nr. 5, — către M. S. R., Iași, 30 aprilie 1917, Carol.

⁹³ Ibidem, f. 7—13, Raport nr. 7, către M. S. R., Iași, 4 iunie 1917, Carol.

⁹⁴ Ibidem, f. 11.

⁹⁵ *Idem*, microfilme, Franța, rola 317, c. 674—682, M. M. F., Jassy, le 27/7 Février 1917, rapport no. 8, général Berthelot; Ibidem, c. 688—692, M. M. F., Jassy, le 2/15 Février 1917, rapport no. 9, col. Petin; Ibidem, c. 693—698, M. M. F., Jassy, le 26/11 Mars 1917, rapport no. 10, général Berthelot.

⁹⁶ Ibidem, c. 704—709, M. M. F., Jassy, le 15/28 Mars 1917, rapport no. 11, général Berthelot.

⁹⁷ Ibidem, c. 713—728, M. M. F., Jassy, le 1/14 Mai 1917, rapport no. 12, général Berthe lot; Ibidem, c. 729—737, M. M. F., Jassy, le 16/29 Mai 1917, rapport no. 13, colonel Petin.

⁹⁸ Ibidem, rola 89, c. 132, raportul semnă de Mercier, Nicolay citat; vezi și opina căpitanului Malcissy: Ibidem, rola 175, c. 7—15, Notes du capitaine Maleissy de l'E. M. A., 3ème Bureau, Officier émissaire en Russie et en Roumanie, fin Mars 1917.

⁹⁹ Pentru situația reală exactă a efectivelor armatei române vezi: Arh. St. fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 82/1917, 71 f., Ordinea de bătaie a Corpurilor de armată și a diviziilor, nedată, nesemnă.

¹⁰⁰ Arh. St. microfilm, Franța, rola 175, c. 972—1010, Ministère de la Guerre, Bureau des T. O. E., 1-ere Section, Paris, le 26 Mars 1917, indescifrabil, pentru situația armatei române vezi și: Ibidem, rola 176, c. 403—406, Etat Major de l'Armée, 2ème Bureau, Section R. G., Paris, le 4 Avril 1917, Note sur l'Armée roumaine en 30 Mars 1917, fără semnătură.

¹⁰¹ De menționat și introducerea unor noi regulamente și instrucțiuni pentru toate ce le trei arme, conform armamentului din dotare și a experienței dobândite; vezi în acest sens Arh. St. fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 75/1917, f. 1—3, Marele Cartier General, Secția Operațiilor, nr. 5517, din 25 martie 1917, maior Antonescu.

¹⁰² *Idem*, microfilme Franța, rola 89, c. 54—55, Le Ministère de la Guerre, Paris, le 16 Avril 1917, no. 3841, fără semnătură.

¹⁰³ Ibidem, rola 176, c. 447—461, M. M. F., le 1/14 Mai 1917, rapport no. 12, général Berthelot.

¹⁰⁴ Ibidem, c. 466—468, M. M. F., le 16/29 Mai 1917, rapport no. 13, général Berthelot.

¹⁰⁵ Ibidem, rola 81, c. 410, Ministère de Guerre, 2-e Bureau, Bulletin quotidien d'information, no. 529, du 23 Juin 1917 pentru consemnări similare din Buletine vezi: Ibidem, c. 411—417 din iulie-septembrie 1917; în Buletinul din 22 septembrie 1917 se menționa: „Recentele lupte de pe frontul românesc au relevat admirabila reorganizare a armatei române. Aliații noștri și chiar inamicii elogiază Misiunea franceză”.

¹⁰⁶ Arh. St. Franța, rola 81, c. 320—322, M. M. F., Jassy, le 29/11 Juin 1917 tel. no. 743, le général Berthelot pour M. Al. Thomas.

¹⁰⁷ Pentru obiectivele ofensivei de primăvară preconizată vezi ordinul de operații din 8/9 martie 1917 semnat de generalul Saharov. Arh. St. fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 55/1917, f. 1—2, Telegramme secrete au G. C. G. Roumain, 8/21 Mars 1917, general Saharov.

¹⁰⁸ *Idem*, microfilme, Franța, rola 317, c. 738—747, M. M. F., Jassy, le 31/13 Juin 1917, rapport no. 14, général Berthelot.

¹⁰⁹ Ibidem, c. 751—754, M. M. F., le 8/21 Juin 1917, rapport no. 15, général Berthelot.

¹¹⁰ Ibidem, c. 755—765, M. M. F., le 10/23 Juillet 1917, rapport no. 16, général Berthelot.

¹¹¹ Ibidem, rola 81, c. 375—386, M. M. F., 25/7 Août 1917, rapport no. 17, général Berthelot.

¹¹² Ibidem, c. 387.

¹¹³ Ibidem, rola 317, c. 797—807, M. M. F., le 16/29 Aout 1917, Operations offensive au front Roumain en Juillet 1917, général Berthelot.

¹¹⁴ Ibidem, rola 176, c. 490, M. M. F., le 28 Juillet 1917, tel. no. 323—334, général Berthelot.

¹¹⁵ Arh. St. microfilme, Franța, rola 176, c. 545, M. M. F., le 5/18 Août 1917, rapport no. 18, général Berthelot.

¹¹⁶ Ibidem, c. 1059, L'État Major de l'Armée, Groupe de l'Avant, 3-e Bureau, Paris, le 31 Juillet 1917, fără semnătură.

¹¹⁷ Ibidem, c. 560, raportul lui Berthelot din 16/29 august, citat.

¹¹⁸ Ibidem, rola 317, c. 790—796, M. M. F., le 18/31 Aout, rapport no. 19, général Berthelot.

¹¹⁹ *Idem*, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 77/1917, f. 72—83, comunicatele M. C. G. din iulie-august 1917.

¹²⁰ Ibidem, dosar 75/1917, f. 1—148, liste de pierderi anunțate de M. C. G. român.

¹²¹ *Idem*, microfilme Franța, rola 176, c. 512—513, M. M. F., le 22 Aout 1917, tel. nos. 467—469, général Berthelot.

¹²² Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *From Ancient Dacia to Modern Romania*, Edit. științifică și enciclopedică, Bucharest, 1985, p. 565—569; pentru semnificația luptelor de pe frontul românesc vezi: *România în primul război mondial*, coord. Ion M. Oprea, Edit. militară, București 1979; Mircea Popa, *Primul război mondial, 1914—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979; pentru o privire bibliografică vezi *România în primul război mondial. Contribuții bibliografice*, Coord. col. Gh. Stocan, Edit. Militară, București, 1975, 356 p.

¹²³ Arh. St. microfilme Franța, rola 176, c. 569—575, M. M. F., le 30/12 Septembrie 1917, rapport no. 20, Berthelot; vezi și rapoartele operative ale marilor unități române de pe front: *Idem*, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 80/1917, f. 39—68.

¹²⁴ *Idem*, microfilme Franța, rola 317, c. 815—934, rapoartele generalului Berthelot din lunile octombrie-decembrie 1917.

¹²⁵ Vezi, Cezar Ardeleanu, *Activitatea misiunii militare franceze de aviație în România în perioada 1916—1917*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1980, 13, p. 265—281.

- ¹²⁶ *Escadrila Nieuport 3. Journal de front, 1916—1917*, Edit. Militară, București, 1986, 156p.
- ¹²⁷ Arh. St. fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 76/1917, f. 1—4, *Aperçu historique sur l'Escadrille N. I.*, capitaine Charles Michelletti, fără dată.
- ¹²⁸ *Idem*, microfilme Franța, rola 89, c. 16—17, Ministère de Guerre, Paris, le 3 Octobre 1917, tel. no. 582, fără semnătură!
- ¹²⁹ *Ibidem*, rola 174/I, c. 613—629, Bucarest, le 30 Octobre/12 Novembre 1916, Groupe des secteurs fluviaux, no. 19, Considérations sur la position stratégique du Danube, commandant Mercier.
- ¹³⁰ *Ibidem*, rola 174/II, c. 784—788; 865—868; 890 etc., diverse rapoarte ale căpitanului de Belloy privind situația Marinei române.
- ¹³¹ *Ibidem*, c. 881—885, Mission Naval Française en Roumanie, Juillet 1917, Note au sujet d'une descente à la pointe N. E. de Dobroudja, indescifrabil.
- ¹³² Arh. St. microfilme Franța, rola 174/II c. 831—835, Batalion d'infanterie de Marine, Drănești, le 22 Août/4 septembre 1917, le capitaine Nicol à M. le capitaine de vaisseau de Belloy.
- ¹³³ *Ibidem*, c. 872—876, Mission Navale Française en Roumanie, Jassy, le 27 9 septembre 1917, le capitaine de vaisseau de Belloy à M. le général Berthelot.
- ¹³⁴ *Ibidem*, rola 105, 364, c., aprovizionarea României cu materiale de război.
- ¹³⁵ Vezi Gh. Sanda, M. Neagu, *Date privind misiunea medicală franceză în România din 1916—1918*, în *Momente din trecutul medicinei*, Edit. Medicală, București, 1983, p. 621—625.
- ¹³⁶ Arh. St. microfilme Franța, rola 177, c. 546—547, Etat Major de l'Armée, Bureau T. O. E., Paris, le 26 Avril 1917, indescifrabil.
- ¹³⁷ *Ibidem*, rola 89, c. 17—18, G. C. G., Etat Major Général, Projet de telegramme, Répau-se à telegramme de Saint-Aulaire, 16/29 Juillet 1917, fără semnătură.
- ¹³⁸ *Ibidem*, rola 23, c. 1—53, dosarul Charbonnel; *Ibidem*, c. 145—148, M.A.E., Interets industriels et financiers français en Roumanie. Visite du commandant Charbonnel, Paris, le 16 Mars 1917.
- ¹³⁹ *Ibidem*, c. 148—157, A. Blank à J. Benac, Jassy, le 17/30 Mars 1917. *Ibidem*, c. 159—163, Légation de France, Jassy, le 25 Avril 1917, rapport no. 42, Saint-Aulaire.
- ¹⁴⁰ Arh. St. microfilme Franța, rola 23, c. 164—168, Légation de France, Jassy, le 30 Juin 1917, tel. no. 351, Saint-Aulaire.
- ¹⁴¹ *Ibidem*, c. 170—172, Légation de France, Jassy, le 30 Juin 1917, rapport no. 86, Saint-Aulaire.
- ¹⁴² *Ibidem*, c. 173—174, Jassy, le 20 Juillet 1917, Etude sur la Roumanie, fără semnătură.
- ¹⁴³ *Ibidem*, rola 90, c. 26—37, Ministère du Commerce et de l'Industrie, Paris, le 20 Juillet 1917, à M. le President du Conseil, indescifrabil.
- ¹⁴⁴ *Ibidem*, rola 23, c. 115—147, Légation de France, Jassy, le 22 Octobre 1917, no. 157, Saint-Aulaire.
- ¹⁴⁵ *Ibidem*, c. 156—157, M. A. E., Paris, le 5 Décembre 1917, Projet de lettre, fără semnătură.
- ¹⁴⁶ *Ibidem*, c. 158—159, a M. A. E., Direction des Affaires Politiques et Commerciales, Paris, le 6 Décembre 1917, Note pour le ministre, indescifrabil.
- ¹⁴⁷ *Ibidem*, rola 89, c. 5—6, moțiune de simpatie a Consiliului municipal din Montpellier, cu ocazia intrării României în război.
- ¹⁴⁸ *Ibidem*, c. 93—97, Agence Hanas, Paris, le 12 Février 1917, indescifrabili à M.A.E.
- ¹⁴⁹ Arh.M. A. E., fond Paris, presă, P—3, vol. 370, f 66—67, République Française, M. A. E., Paris, le 20 Mai 1917, nesemnat, à M. Lahovary.
- ¹⁵⁰ Arh. St. microfilme Franța, rola 89, c. 153, Légation de France, Jassy, le 23 Février 1917, tel. no. 110, Saint-Aulaire.
- ¹⁵¹ Arh. St., microfilme Franța, rola 89, c. 116, légation de France, Jassy, le 18 Mai 1917, tel. no. 262, Saint-Aulaire.
- ¹⁵² *Ibidem*, c. 138, Légation de France, Jassy, le 29 Mai, 1917, tel. no. 284, Saint-Aulaire.
- ¹⁵³ *Ibidem*, c. 155, M. A. E., Paris, le 2 Juin 1917, tel. no. 203, indescifrabil.
- ¹⁵⁴ Arh. M. A. E., fond Paris, presă, P—3, vol. 370, f. 89, Ministerul de război, Misiunea militară în Franța, Paris, 31 august 1917, general Rudeanu.
- ¹⁵⁵ Arh. St., microfilme Franța, rola 89, c. 168—169, Légation de France, Jassy, le 7 Juin 1917, tel. no. 73, Saint-Aulaire.
- ¹⁵⁶ *Ibidem*, rola 90, c. 16, Légation de France, Jassy, le 7 Juillet 1917, Saint-Aulaire.
- ¹⁵⁷ *Ibidem*, c. 20, Légation de France, Jassy, le 16 Juillet 1917, tel. no. 367, Saint-Aulaire.
- ¹⁵⁸ *Ibidem*, c. 6—9, fotocopii ale numerelor respective din „La France”.
- ¹⁵⁹ *Ibidem*, c. 5.
- ¹⁶⁰ Arh. M. A. E., fond Paris, presă, P—3, vol. 370, f. 103—104, Jassy, le 29 Septembre 1917, tel. cifrată, Take Ionescu către „Journal des Débats”.

¹⁶¹ Ibidem, f. 99, „Le Telegramme”, Toulouse, le 24 Septembre 1917, indiscifrabil, à la Légation de Roumanie, Paris.

¹⁶² Arh. St., microfilme Franța, rola 89, c. 24, M. A. E., Cabinet du ministre, Paris, le 9 Novembre 1916, M. Perroy.

¹⁶³ Ibidem, c. 122, Légation de France, Jassy, le 20 Mai 1917, tel. no. 272, Saint-Aulaire.

¹⁶⁴ Arh. M. A. E., fond Paris, presă, P-3, vol. 370, f. 96,, Paris, le 12 Septembre 1917, Librairie Payot, à M. le ministre de la Roumanie.

¹⁶⁵ Arh. St., microfilme Franța, rola 89, c. 189—191; Ibidem, rola 90, c. 11—16 rapoarte privind propaganda franceză pe front; Ibidem, rola 174/II, c. 781—784, Note sur la propagande, Jassy, le 7/20 Octobre, 1917, indiscifrabil.

¹⁶⁶ Ibidem, rola 104, c. 104, M. A. E. Paris, le 15 Août 1917, tel. no. 291, Ph. de Margherie; Ibidem, rola 105, c. 46, 97, activitatea lt. Flers.

¹⁶⁷ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.* p. 570; O. Tăfrali, *Propaganda românească cu străinătatea*, Ramuri, Craiova, 1922, 60 p.

¹⁶⁸ Arh. St., microfilme Franța, rola 90, c. 189—192, Légation de France, Jassy, le 21 Août 1917, tel. nos. 457—460, Saint-Aulaire.

¹⁶⁹ Ibidem, rola 23, c. 58—72, Rapport du M. Robert de Flers sur les moyens de developpe l'Influence Française en Roumanie, Jassy, le 16 Juin, 1917.

¹⁷⁰ Ibidem, rola 102, c. 116, M. A. E., Paris, le 29 Novembre 1917, tel. no. 476, indiscifrabil.

¹⁷¹ Pentru activitatea Biroului presei române de la Paris vezi: Arh. M. A. E., fond Paris, presă, P-3, vol. 370, f. 3—4; 8—9; 19; 22; 29—30; 48; 54.

¹⁷² Ibidem, f. 43—44, Iași, 16 august 1917, telegramă cifrată nr. 8103, Nano către Legatia din Paris; vezi și Arh. St. fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 34/1920, f. 1—4 Bucarest, le 4 Mai 1920, E. Djuerevic à M. le President du Conseil (o sinteză a activității Biroului).

LA FRANCE ET LA SITUATION SUR LE FRONT ROUMAIN À L'ÉTÉ DE L'ANNÉE 1917 (II)

Résumé

Au centre de la situation militaire, amplement reflétée dans les rapports du général Berthelot, mais aussi de capitaine de Belloy, attaché naval de France, se trouvent les grandes batailles de Mărăști de juillet 1917, résultat de l'offensive roumaine, ainsi que de celles de Mărășești et Oituz du mois d'août, dans le cadre des quelles l'offensive ennemie a été repoussée avec plein succès. Les documents militaires français révèlent l'héroïsme particulier du soldat roumain qui, en dépit de nombreuses déficiences d'ordre matériel, a affronté maintes difficultés, étant animé du rêve de l'accomplissement de son idéal national. La situation de l'aviation, notamment la participation française, comme par ailleurs celle de la marine roumaine est analysée dans des paragraphes spéciaux.

Du point de vue économique, l'attention est retenue surtout par l'évaluation faite par les diplomates français au sujet du potentiel accru de la Grande Roumanie d'après-guerre. De là également la formulation, des 1917, de projets français touchant la participation de la France à l'exploitation des ressources roumaines. Saint-Aulaire ou l'industriel Charbonnel formulent l'idée de la création d'une banque franco-roumaine et d'un consortium industriel destinés à assurer même le monopole français dans l'exploitation de la Roumanie d'après-guerre. On relève en conclusion des commentaires de la presse française sur la situation de la Roumanie en 1917 ainsi que des actions de la propagande mutuelle franco-roumaine.

FORȚELE ARMATE ALE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎNTRE ANII 1831—1848

PAUL BARBU

Renașterea forțelor armate naționale la începutul celui de al patrulea deceniu al secolului trecut, răspunzînd unei necesități istorice obiective, se înscrie, evident, ca unul dintre evenimentele de seamă din istoria poporului român. În Țara Românească, renașterea oștirii permanente, ale cărei efective erau deja constituite în 1830¹, a fost statuată de *Regulamentul ostășesc pentru miliția pămîntească a Prințipatului Valahiei*, parte integrantă a legiuirii regulamentare². Conform prevederilor Regulamentului ostășesc, armata munteană, numită miliția pămîntească sau națională, urma să cuprindă 4.673 de oameni și să aibă următoarele atribuții: 1) „paza granițelor pe cît se atinge de negoț și de carantine”; 2) „paza bunei orînduiei și a obșteștii liniști în prințipat”³. Aceleași misiuni reveneau și oștirii din Moldova. În condițiile impuse de Regulamentul organic, care a constituit în mina boierimii un puternic instrument de exploatare a țărănimii clăcașă și a concentrat în favoarea acesteia și puterea politică, iar cele două principate erau menținute sub suzeranitatea Porții și protectoratul Rusiei țariste, cea din urmă avînd un rol important în elaborarea legiuirii regulamentare, oștirea națională era, așadar, destinată să apere frontierele și ordinea internă. Însă, rolul atribuit armatei nu reflecta atît dorința clasei dominante, cît mai ales dorința puterilor protectoare și suzerană, ca și a Austriei, care se opuneau procesului de renaștere națională a poporului român. În afară de trupele permanente, în principate s-au creat și formațiuni teritoriale înarmate, compuse din dorobanți și grăniceri (cordonași și potecași), care au degrevat, în mare măsură, armata de sarcinile ce-i reveneau în activitatea polițienească și de apărare a granițelor.

În pofida acestei stări de lucruri, pentru poporul român, aparatul militar autohton urma să reprezinte forța capabilă să susțină efortul general pentru realizarea independenței și unității naționale întreprins de forțele progresiste, angajate într-un evident proces de transformare revoluționară a societății românești. În 1844, marele democrat revoluționar N. Bălcescu, pe bună dreptate, își exprima ferma convingere că „țara românilor de își va lua vrecdată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta va fi ea datcare mai mult regenerației vechilor ei instituții ostășești”⁴.

Legiferarea instituirii aparatului militar autohton a fost impusă de însăși dezvoltarea istorică a poporului român, de însăși voința sa fermă, aspirînd la o existență statală unitară și independentă, menită a face națiunea română stăpînă pe destinele sale. „Alcătuirea oștirii naționale — remarcă pătrunzător strălucitul savant N. Iorga, cu prilejul aniversării centenarului renașterii acesteia — nu a fost o simplă măsură

administrativă sau politică. Ea a ieșit din însăși cerințele de acum o sută de ani ale sufletului românesc (. . .) Armata noastră e un act de voință al întregului popor și marea ei valoare morală vine de aici”⁵.

În perioada cercetată, sub domniei regulamentari⁶, oștirea a suferit profunde schimbări structurale și de altă natură, destinate s-o scoată din încorsetajul impus de legiuirea regulamentară, prin organizarea în unități distincte a infanteriei și cavaleriei, înființarea unor noi arme, ceea ce a însemnat o majorare a efectivelor. Se urmărea astfel dezvoltarea, perfecționarea și modernizarea armatei, pe cât se putea în acea epocă, pentru a deveni cu timpul un instrument eficace în lupta pentru realizarea și apărarea năzuințelor seculare de libertate și neatir-nare ale poporului român.

Transformările din cadrul forțelor armate au fost posibile, chiar în împrejurări externe defavorabile, datorită politicii pe cât de abile pe atît de prudente a factorilor conducători din Principatele Române, eludării subtile a stipulațiilor restrictive ale Regulamentului organic, ignorării sau împotrivirii politicii duse de Turcia, Rusia și Austria, contracarării opoziției elementelor autohtone conservatoare refractare la schimbările innoitoare ce le-ar fi putut limita privilegiile social-economice și politice⁷.

Oștirea munteană, comandată de marele spătar, era formată din trei regimente mixte, compuse din infanterie și cavalerie, fiecare din acestea cuprinzînd două batalioane și două escadroane. Regimentul se afla sub comanda unui colonel, batalionul a unui maior și escadronul a unui căpitan. Batalionul se compunea din patru companii, compania din două plutoane, iar plutonul din șase despărțiri. Escadronul cuprindea patru plutoane, iar plutonul patru despărțiri. Cele trei regimente se subdivizau în 228 despărțiri de infanterie și 96 de cavalerie. Regimentelor li se fixau următoarele garnizoane de reședință : București, pentru Regimentul nr. 1, ; Ploiești, pentru Regimentul nr. 2 ; Craiova, pentru Regimentul nr. 3. În decursul timpului, periodic, regimentele își schimbau reședințele, trecînd de la o garnizoană la alta. Se reglementa, totodată, dislocarea trupelor pînă la eșalonul pluton, indicîndu-se garnizoana de reședință a fiecărei subunități⁸.

Recrutarea trupei se făcea din rîndul maselor populare, mai ales a celor de la sate care formau majoritatea populației, prin înscriere voluntară și conscripție, recruții fiind primiți prin filiera Departamentului dinăuntru. În acest fel însă, nu întotdeauna se acoperea numărul necesar de recruți, mai ales că o parte din populația țării era scutită de serviciul militar⁹. Este demn de reținut că în special din Oltenia, pe tot parcursul perioadei analizate, s-au înrolat în oștire un număr însemnat de voluntari, organele militare acordînd întîietate celor care mai slujiseră sub arme¹⁰, fiind deci instruiți într-un grad mai mic sau mai mare. Pe timpul serviciului militar, ce dura șase ani, familiile ostașilor erau scutite de dările către stat și îndatoririle către proprietate. Recruții trebuiau să aibă vîrsta de 20—30 ani. Cadrele de comandă se recrutau, cu prioritate, din rîndurile boierimii, aceasta rezervîndu-și privilegiul de a ocupa numai astfel de funcții, avînd poziția dominantă în societate, aparatul militar fiind considerat un instrument de bază în apărarea și menținerea acestei poziții. Totuși, în corpul de comandă, au pătruns, pe lingă ofițerii proveniți din boierime, și elemente ale burgheziei în formare și dintre voluntarii români care participaseră la războiul ruso-turc din 1828—1829,

unii din ei nefiind boieri sau fii de boieri. Desigur, în oștire au intrat și elemente boierești cu vederi patriotice înaintate. În recenta armată națională s-au înrolat mai mulți luptători pentru emanciparea socială și națională a poporului român, între care I. Cimpineanu, Cezar Bolliac, N. Bălcescu, C.A. Rosetti, Costache și Scarlat Crețulescu, Chr. Tell, C. Telegescu, N. Teologu, N. Pleșoianu și alți oameni progresiști care au preluat funcții de comandă, văzînd în armată una din instituțiile esențiale în lupta pentru realizarea eliberării sociale, unității și independenței naționale ¹¹.

În primii ani ai perioadei regulamentare, cele trei regimente și-au definitivat organizarea și și-au completat integral efectivele. În 1833, oștirea cuprindea 4772 oameni, din care : 3 950 soldați, 187 ofițeri, 492 subofițeri, 6 medici umani, 1 medic veterinar, restul de 192 persoane fiind alcătuit din muzicanți, toboșari, potcovari, furieri etc ¹². Orchestra militară, menționată în statul de organizare a oștirii, s-a înființat în anul următor, cînd a fost dotată cu instrumentele necesare ¹³.

Retragerea administrației ruse la începutul anului 1834 și numirea domnitorilor regulamentari va da posibilitate principatelor să se preocupe, între altele, de problemele militare, conform intereselor naționale. Alexandru Dim. Ghica a acționat pentru dezvoltarea, perfecționarea și modernizarea sistemului militar, pe cît era posibil în împrejurările politice ale timpului, văzînd în armată „ancora domniei sale” ¹⁴, adică instituția ce ar fi putut asigura, devenind o forță importantă, stabilitatea tronului și apărarea țării. Politica urmată de domnitor față de forțele armate a fost încurajată și de atitudinea Porții, care, prin firmanul din mai 1834, a trebuit să recunoască o situație de iure și de facto creată deja în Țara Românească și Moldova, dîndu-și asentimentul înființării oștirii naționale ¹⁵. De asemenea, influențat de cererile insistente ale celor doi domnitori, în luna septembrie același an, sultanul a emis un firman privind înminarea noilor oștiri din principate a tricolorului românesc avînd în mijloc mai multe stele și acvila cruciată ¹⁶. Ceremonia înmînării stindardului național celor trei regimente ale Țării Românești a avut loc la București, în ziua de 9 septembrie 1834, ceea ce a generat o puternică manifestație, consemnată de „Curierul românesc” ca o „zi de sărbătoare pentru toată miliția și pentru toți românii” ¹⁷. Primirea tricolorului național de către oștire reprezenta, de fapt, deplina recunoaștere de către puterea suzerană a constituirii armatei autohtone în toate drepturile stipulate de Regulamentul organic.

În timpul domniei lui Al. Dim. Ghica, un pas important pe linia modernizării armatei s-a făcut în privința structurii organizatorice, în 1835 efectivele cavaleriei constituind o unitate distinctă, escadroanele formînd un regiment, separat de infanterie ¹⁸. S-a urmărit astfel perfecționarea conducerii și îmbunătățirea procesului de instruire.

Întrucît artileria constituia o armă indispensabilă oricărei armate moderne, domnia și-a concentrat eforturile spre înființarea unei baterii. Al. Dim. Ghica n-a avut însă răgazul necesar materializării unei asemenea acțiuni, fiind înlăturat de la tron în 1842. Singura măsură luată sub domnia sa a fost votarea, în ianuarie 1840, de către Obșteasca Adunare a creditelor necesare achiziționării unor tunuri ce urmau a se utiliza în timpul paradelor militare ¹⁹.

Transformările privind structura organizatorică a armatei au fost mai pronunțate în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu. Cu prilejul deplasării la Constantinopol, în 1843, pentru investitură, noul domnitor a primit în dar de la sultan patru tunuri de bronz de calibru 4 (80 mm), neghintuite și cu încărcare pe la gura țevii, cu care s-a format o baterie de artilerie sub comanda căpitanului Pavel Lenz. Aceasta s-a organizat însă definitiv abia după trei ani, când și-a completat personalul și atelajele²⁰ și a fost pusă sub comanda căpitanului Constantin Ciocîrlan, deși artileria nu era prevăzută în Regulamentul organic.

În primăvara anului 1843, s-au inițiat o serie de măsuri privind organizarea și dislocarea armatei. Prin legea din 22 martie, de pildă, efectivele escadroanelor au fost reduse la jumătate, mărindu-se cu același număr de oameni trupele de infanterie, spre a se realiza o mai mare siguranță strajă frontierelor. Totodată, din cele șase escadroane s-au format trei divizioane de cavalerie, fiecare din acestea fiind comandat de un căpitan. În același an însă, cavaleria a reintrat în componența regimentelor de infanterie²¹, ca mai apoi să fie din nou separate.

În perioada regulamentară, ca și în epocile anterioare, Bucureștii au avut mult de suferit de pe urma incendiilor, numeroase locuințe fiind construite din lemn sau cu o cantitate însemnată de lemn alături de alte materiale de construcție, ceea ce favoriza aprinderea și extinderea focului. Pentru a se putea desfășura o eficientă activitate de combatere a incendiilor, în ianuarie 1844, Obșteasca Adunare a votat un proiect de lege privind înființarea unei companii de pompieri în Capitală, formată din 7 ofițeri, 23 subofițeri și 256 soldați, fiind dotată cu 12 tulumbe mari de cai și 11 mici de mână necesare stingerii incendiilor. După ce Gheorghe Bibescu a sancționat proiectul în toamna aceluiași an, la începutul anului 1845 s-a constituit „roata ostășească de pompieri a orașului București”, care era în subordinea Agiei, comandată de un căpitan și subvenționată din veniturile casei Sfaturii orașenesc. Fiind concepută ca parte integrantă a armatei, compania de pompieri din Capitală era subordonată marelui spătar, ca și celelalte arme ale oștirii. Aceasta se compunea din șase „despărțiri”, una fiind repartizată la sediul poliției, și celelalte cinci în secțiile orașului. Ofițerii, subofițerii și soldații necesari s-au luat din efectivul oștirii, urmînd ca pentru „rangurile de jos” să se facă noi recrutări, pentru completarea necesară infanteriei²². Astfel, a apărut o nouă armă, care, ca și artileria, nu fusese înscrisă în legiuirea regulamentară.

În cadrul procesului de dezvoltare și modernizare a armatei naționale, în această perioadă s-au pus și bazele marinei militare. Desigur, acum, nu se poate vorbi de existența unei marine militare propriu-zise, ci de constituirea unei flotile militare. În cadrul unităților armatei de uscat au apărut și s-au dezvoltat mici formațiuni de marină militară. Prin Regulamentul organic s-a stabilit ca slujba pe apă la granița de pe Dunăre să fie făcută în Țara Românească de 18 caice, efectivul flotilei urmînd să cuprindă 18 ofițeri, 144 vislași și 2 căpitani de port. Oștirea munteană de pe Dunăre era dislocată în porturile Zimnicea, Giurgiu, Oltenița, Călărași, Piuă Pietrii, Brăila, Vîrciorova, Schela Cladovei, Calafat, Bechet. Cele 18 caice se împărțeau la trei porturi mai mari, câte trei la un port, fiind în subordinea a două carantine, Brăila și Giurgiu, care aveau câte un căpitan de port. Pentru o siguranță mai mare a patrulării pe apă, în Țara Românească au fost construite încă trei șalupe cu vele și cu câte 20 de rame. Ele au fost însărcinate cu paza frontierei la Brăila, Gura

Ialomiței și Giurgiu. În 1845, flotila din Muntenia se organizează ca unitate aparte, constituindu-se din echipajele celor trei șalupe și a celor 18 caice existente. Efectivele sale se ridicau la 3 ofițeri, 3 feldvebeli, 7 unterofițeri, 3 toboșari și 104 soldați ²³. Deci, în cadrul oștirii, a mai apărut încă o armă, flotila, una dintre cele mai importante în procesul unei politici militare active defensive. Mai lipsea o singură armă, genul, care nu s-a putut organiza în perioada cercetată, ci mai târziu, pentru ca tînăra armată națională să aibă un caracter complet.

Concomitent cu procesul de consolidare a oștirii ca structură organizatorică, merit s-o dezvolte și modernizeze, începînd cu domnia lui Al. Dim. Ghica s-au produs remarcabile mutații în evoluția și atribuțiile organelor de administrație și comandament. S-a înființat Dejurstva oștirii (administrația armatei), cu trei secții (personal, comandament și administrație). De asemenea, s-au constituit și alte organe de conducere sau asistență colectivă a oștirii : Ștabul domnesc și Ștabul ostășesc, primul fiind un fel de comandament superior prin care domnitorul își exercita calitatea sa de comandant suprem, celălalt un fel de organ consultativ pentru toate chestiunile importante referitoare la organizarea trupelor ²⁴.

Primul șef al oștirii a fost Al. Dim. Ghica, care la finele anului 1833 a cedat funcția de mare spătar lui Em. Băleanu, al cărui ajutor a fost numit colonelul Ioan Solomon. Însă, în primăvara anului următor, imediat după ocuparea tronului de către fostul său predecesor, Băleanu a demisionat, cerînd să fie scos și din cadrele armatei. Locul său a fost preluat de Costache Ghica, fratele lui vodă, avînd ca ajutor tot pe colonelul Solomon. Costache Ghica s-a menținut în funcție cit timp fratele său a deținut domnia ²⁵.

Organizarea, dotarea, întreținerea tînerei armate naționale ar fi fost imposibile fără alocarea fondurilor bănești necesare, această chestiune fiind urmărită îndeaproape de către autoritatea de stat. Pentru acoperirea cheltuielilor destinate acestui scop, la capitolul III din Regulamentul organic, s-a prevăzut înscrierea în bugetul țării a sumelor respective. Astfel, din bugetul anului 1831—1832, ce se ridica la suma de 14 319 000 lei, pentru nevoile oștirii s-au destinat 2,5 milioane lei, adică peste 17% din bugetul țării ²⁶. De întreținerea și dotarea armatei se ocupa secția administrativă din cadrul Dejurstvei ²⁷. Ostașii primeau uniforme și armele de la stat. După efectuarea stagiului militar, îmbrăcămintea rămînea acestora. Ofițerii erau datori să-și confecționeze uniforme din veniturile proprii ²⁸. Rația de alimente pentru oameni și de furaje pentru cai a rămas, în general, cea stabilită de Regulamentul ostășesc ²⁹. Din cauza urcării prețurilor, pentru a nu se diminua rația fixată, comandanții au fost determinați să solicite suplimentarea sumelor destinate acestui capitol sau să folosească alimentele economisite de la cei care decedau ori dezertau. Suma de 20 parale stabilită pe zi pentru îndestularea unui ostaș cu alimente, fiind insuficientă, s-a majorat în 1843 la 23—24 parale ³⁰. Pentru hrana și potcovitul unui cal s-au alocat cîte 10 lei lunar ³¹.

Organizarea armatei naționale a impus făurirea unei baze materiale necesare încartuirii trupelor, mai ales că instalarea ostașilor prin diferite gospodării ale populației producea multe neajunsuri, atît locuitorilor, care trebuiau să suporte o sarcină ce le agrava situația materială, cît și efectivelor ostășești sub raportul instruirii și al menținerii ordinii și disciplinei militare. Capitolul VI din Regulamentul organic, intitulat Regulament pentru carantine, se referă, între altele, la ridicarea unor cazărmi

de-a lungul cordonului sanitar, format din trei carantine mari (Giurgiu, Brăila și Calafat), patru carantine mijlocii (Turnu, Zimnicea, Călărași și Cerneți) și patru carantine mici (Izvoarele, Bechet, Oltenița și Piuș Pietrii) ³². Lucrările pentru construirea de cazărmi și pichete pe marginea Dunării, începute încă din primii ani ai celui de al treilea deceniu al secolului trecut, au luat amploare în timpul domnitorilor regulamentari. Șeful oștirii a făcut numeroase intervenții pe lângă domnie și Obșteasca Adunare pentru urgentarea lucrărilor respective. Prima cazarmă s-a construit în 1832 la Cerneți ³³, aceasta putând fi considerată cea dintâi construcție militară a oștirii recent reînființată în Muntenia. În mai 1833, Dejurstva oștirii a scos la licitație ridicarea cazărnilor de la Călărași, Giurgiu și Brăila ³⁴. Lucrările de construire a cazărnilor de pe marginea Dunării s-au încheiat în 1838 ³⁵. În ceea ce privește celelalte clădiri în care s-au instalat trupele cantonate în interiorul țării, menționăm că în 1836 s-a renovat cazarma de la Beillic, o mai veche construcție, s-au extins vechile încăperi de la Curtea Arsă din București ce erau destinate oștirii, ridicându-se și un grajd pentru caii cavaleriei ³⁶. La Craiova cazarma a fost zidită în 1838—1839 ³⁷, și nu în 1832, cum susține I.C. Filitti ³⁸. După 1840 s-au efectuat studii mai temeinice pentru înființarea altor edificii de acest fel. Cea mai modernă cazarmă construită în perioada studiată a fost aceea de la „Malmaison” (ridicată în 1846—1847) ³⁹.

Domnitorul Gh. Bibescu, cunoscând că pichetele de pe malul Dunării erau permanent supuse inundațiilor, îndeosebi în anotimpurile ploioase, a însărcinat pe colonelul Banov să construiască 194 pichete pe stâlpi, care au costat 358 013 lei ⁴⁰. Lucrarea a fost bine executată, deoarece la „venirea apei, picheturile nu au suferit avarii, și nici la venirea sloiurilor de gheață”, după cum raporta lui vodă ofițerul însărcinat cu supravegherea executării ⁴¹.

Cu toate eforturile depuse, în limita fondurilor ce se puteau aloca în acest scop, imobilele destinate instalării unităților militare erau neîndestulătoare, ceea ce a făcut să se continue încartiruirea trupelor și în gospodăriile unor locuitori de la orașe și sate. Pentru satisfacerea deplină a nevoilor de cazare, erau necesare însemnate investiții, cărora statul nu le putea face față integral.

Un obstacol important în calea modernizării tinerei oștiri române îl constituia lipsa unor fabrici de armament și muniții, ca și a unor ateliere de reparat, situație ce a determinat autoritatea de stat să recurgă la import. În 1832, s-au adus din Rusia 3264 de puști cu baionetă, de calibru 17,64 mm, model 1809 ⁴². După zece ani de utilizare, multe s-au deteriorat. De aceea, vodă Bibescu a intervenit pe lângă Kiselev pentru a-i facilita cumpărarea unui nou lot de arme din Rusia, dar acesta l-a sfătuit să aducă un armurier din Ungaria spre a le recondiționa pe cele vechi ⁴³. Infanteria se înarma cu puști cu cremene (neghintuite, cu încărcare pe la gura țevii), prevăzute cu baionetă, iar cavaleria cu pistoale (neghintuite, cu încărcare pe la gura țevii), câte două de luptător, săbii și lănci de lemn cu virf de fier ^{43a}.

În atenția autorităților a stat și asigurarea asistenței sanitare a trupelor. Conform dispozițiilor regulamentare, fiecare regiment trebuia dotat cu așezăminte de îngrijirea sănătății, răspunderea revenind comandanților. Secția a treia din Dejurstvâ îndruma și controla asistența sanitară, urmărind ca aceasta să corespundă nevoilor armatei. Fiecare spital de regiment urma să dispună de o capacitate de 40 locuri. Când numărul

bolnavilor depășea spațiul unui spital ostășesc, militarii puteau fi trimiși la spitalele civile. Ofițerii se tratau la domiciliu, primind medicamentele gratuit. În vederea organizării și întreținerii spitalelor, în intervalul 1831—1836, adică pe o perioadă de șase ani, cât dura serviciul activ al unui contingent, s-a înscris în bugetul oștirii suma de 298 006 ,20 lei ⁴⁴. Învingînd greutățile generate de insuficiența personalului medico-sanitar și a unei dotări corespunzătoare, armata și-a creat într-un timp relativ scurt propria rețea sanitară. Primul spital militar a fost *Iubirea de oameni*, din cartierul Filantropia al Capitalei, funcționînd din septembrie 1831 pînă în ianuarie 1832, cînd s-a mutat la mănăstirea Mărcuța, dar numai pentru cîteva luni, revenind în București, unde a fost amplasat mai întîi în încăperile de la Beillic, apoi în cele de la mănăstirea Mihai Vodă ⁴⁵.

Desigur, în același timp, s-a acționat ca și în orașele de provincie, unde se aflau garnizoanele unor unități și subunități, să se înființeze spitale militare. Astfel, chiar din primăvara anului 1831, Căminăcămia Craiovei a fost invitată să desemneze localul necesar organizării unui spital ostășesc cu o capacitate de 150 locuri, mai ales că numărul suferinzilor era în creștere ⁴⁶. În luna mai a anului următor, spitalul s-a amenajat în casele medelnicereșei Safta Poroineanu ⁴⁷. În 1833, timp de cîteva luni, spitalul a funcționat în casele comisului Iancu Grădișteanu ⁴⁸. mutîndu-se apoi în casele lui Alecu Dilgeanu, pînă în septembrie 1838, cînd imobilul a fost avariat de cutremur ⁴⁹. În principalele puncte de frontieră, Brăila, Calafat, Cerneți, s-au constituit mici puncte medicale pentru îngrijirea sănătății soldaților, deservite de cîte un medic și o moașă ⁵⁰. Întrucît capacitatea așezămintelor sanitare ale armatei, în primii ani de existență, puteau cu greu face față desfășurării unei asistențe medicale corespunzătoare, din cauza penuriei de medicamente și personal calificat, la 29 august 1831 s-au dat instrucțiuni comandanților de regimente pentru a trimite soldații suferinzi în centrele de reședință ale județelor, ocîrmuitorii avînd obligația să ia măsuri spre a fi „primiți în case bune” și tratați de medicii circumscripțiilor județene cu medicamentele lor, bolnavii urmînd să-și aducă numai alimentele necesare. Pentru plata asistenței medicale, ocîrmuitorii trebuiau să se înțeleagă cu membrii Comitetului organizării oștirii naționale ⁵¹. De asemenea, în 1833, marele spătar Al. Dim. Ghica a dispus ca militarii bolnavi, suferind mai ales de boli cronice, să fie internați și la spitalele civile ⁵². Între medicii care au deservit armata menționăm pe Tavernier, St. Episcopescu, Grunaus, Navara, Leding, Fr. Haitel, J.N. Mayer, Nicolaidis etc. ⁵³.

Activitatea veterinară, la început îndrumată și condusă de serviciul sanitar al oștirii, a trecut, ulterior, sub autoritatea unui personal de specialitate, pe măsură ce acesta se forma ⁵⁴.

Pentru acoperirea tuturor cheltuielilor legate de dotarea și întreținerea trupelor, sumele prevăzute în buget nu erau corespunzătoare, ceea ce a determinat conducerea oștirii să recurgă, în numeroase cazuri, la credite suplimentare sau extraordinare pentru acoperirea golurilor bugetare, mai ales că prețurile se aflau într-o continuă creștere ⁵⁵.

Întregul proces de modernizare a armatei se impunea a fi împlinit de o pregătire adecvată, atât a soldaților cit și a ofițerilor. Autoritățile militare, sprijinite de domnie, au întreprins măsurile impuse de evoluția instruirii trupelor și a corpului de comandă, pentru ca ostașii să-și formeze deprinderile necesare folosirii eficiente a armamentului și a altor mijloace în misiunile ce decurgeau din rolul atribuit forțelor armate per-

manente de a face paza granițelor și a asigura menținerea ordinii interne și pentru a îndeplini, în ultima instanță, misiuni de luptă. Instruirea oștirii s-a efectuat în baza unor regulamente cu caracter de îndrumare a pregătirii militare traduse din rusește, și ele adaptări ale altora străine (franceze, prusace, austriece, engleze), pentru ca apoi să fie prelucrate și adaptate specificului național. Pe bună dreptate, s-a apreciat că „normele pregătirii militare și de luptă au fost expresia unui cumul de prescripții extrase din regulamentele armatelor de seamă ale Europei venite citeodată prin aceeași filieră”⁵⁶. Regulamentele militare utilizate de unitățile și subunitățile române însciau norme riguroase de pregătire, conforme trebuințelor tinerei oștiri naționale și în consens cu nivelul atins în acea perioadă de știința și arta purtării războiului⁵⁷. Accentul s-a pus îndeosebi pe instrucție, executându-se marșuri, întoarceri de pe loc și din mers, adunări în diferite formații și ruperea acestora, mînuirea puștii, tragerea la țintă etc. Ostașii români, pe care Felix Colson îi aprecia a fi „exceleți”, deprinși de acasă cu asprimea vieții și cu tot felul de privațiuni, prindeau destul de ușor tainele instrucției militare, în pofida nivelului cultural redus, astfel că ofițerii instructori rămîneau „uimiți de a-i vedea, la sfîrșitul a 6—7 luni de instrucție, mișcîndu-se la fel de bine ca regimentele rusești și chiar cu mai multă ușurință”⁵⁸. Succesele obținute de ostași în procesul de instruire au fost evidente din primul moment. Sub domniile lui Al. Dim. Ghica și Gh. Bibescu, acest proces a cunoscut un drum ascendent, fapt relevat chiar de controalele efectuate de fiecare domnitor, șeful oștirii și comandanții de regimente⁵⁹. În decursul celor aproape două decenii, din momentul legiferării reinființării oștirii naționale pînă la 1848, s-au înregistrat progrese însemnate în pregătirea militară, depășindu-se greutățile ivite în dotarea și întreținerea efectivelor, care aveau urmări negative în desfășurarea acțiunilor de instrucție. Realizările în acest domeniu au fost determinate de conștiința datoriei de patrie, dorința de cunoaștere, hotărîrea și dîrzenia ostașilor de a-și îndeplini cît mai bine misiunile încredințate. O influență deosebit de puternică trebuie să fi exercitat și propaganda făcută de tineretul patriot, cercurile politice progresiste și diferite organizații cu caracter social-cultural sau politic, angajate în lupta pentru propășirea națiunii române.

O atenție deosebită s-a acordat și pregătirii de specialitate a cadrelor, de aceasta depinzînd progresul general al armatei ca instituție. Activitatea privind pregătirea de specialitate era cu atît mai necesară cît asimilarea cunoștințelor militare era serios afectată de nivelul cultural destul de redus al ostașilor, mulți dintre soldații și gradații proveniți din rîndul maselor populare fiind neștiutori de carte. În consecință, s-au inițiat măsuri pentru crearea unor școli militare pentru gradele inferioare din cadrul maselor staționate în Capitală. În primele zile ale lunii august 1838, în cazarma de infanterie aflată în clădirea spitalului militar de la Dudești, și-a deschis cursurile prima școală ostășească pentru militarii din „rangurile de jos”⁶⁰, în care se învăța, „după metoda lancasterian, cetirea, scrierea, aritmetica”⁶¹. Demnă de relevat este activitatea lui N. Bălcescu, intrat în același an în oștire, care, în calitate de juncăr învățător, alături de subofiterul Paraschivescu, a depus o muncă susținută, reușind ca, în aproximativ patru luni, să deprindă pe cursanți să citească și să scrie, să stăpînească cele patru operații aritmetice și să-și însușească anumite cunoștințe din geografia Europei⁶². Progresele rapide au fost evidențiate de domnitor însuși, vizitînd școala la 16 noiembrie

1838⁶³. Radu Rusu, birnic în vîrstă de 25 de ani, recrutat cu cinci ani în urmă, a fost înălțat la gradul de subofițer, pentru rezultatele remarcabile obținute în pregătirea sa⁶⁴. Din păcate, școala ostășească de la Dudești și-a încheiat prea repede existența, și anume, la sfîrșitul lunii noiembrie 1838. De amintit, că au mai funcționat alte două școli ostășești, în cursul anului 1840, una creată de stat pentru regimentul nr. 1, alta din inițiativă particulară, fiind o școală specială de natație și gimnastică⁶⁵. Aceste școli au înlesnit formarea primelor cadre naționale ale tinerei oștiri moderne.

Concomitent cu activitatea de culturalizare a gradelor inferioare, s-au luat măsuri în vederea constituirii unui corp de instructori cu o temeinică pregătire de specialitate, prin trimiterea unor ofițeri, subofițeri și oștași pentru a se instrui în alte țări, pe lângă anumite unități, și s-au făcut demersuri pentru ca anumiți tineri să urmeze cursurile unor școli militare din străinătate. Se urmărea astfel ca, după formarea unor efective de cadre autohtone cu o calificare înaltă, să se poată pune problema organizării învățămîntului militar în Țara Românească, care să pregătească efectivele de ofițeri și subofițeri necesare⁶⁶.

Deși criteriul esențial pentru promovarea în corpul de comandă era cel de clasă, fiind admiși, în general, după cum s-a mai amintit, în primul rînd, boierii sau fii de boieri, trebuia să se pună accent și pe nivelul lor de pregătire culturală. Ca urmare, Gh. Bibescu, printr-un decret din 23 noiembrie 1845, dispunea să nu mai fie primiți în oștire, ca „iuncări și unterofițeri nobili, decît tinerii cari, avînd pentru aceasta calitățile cerute”, vor poseda și cunoștințe de geografie, istorie, aritmetică, geometrie, limba franceză sau germană, desen⁶⁷. De asemenea, domnitorul a dispus înființarea unei școli militare, avînd ferma convingere că „viitorul oștiri noastre atîrnă de la învățătura și destoinicia ofițerilor de orice treaptă”⁶⁸. În urma proiectului elaborat de o comisie formată din Ioan Odobescu, A. Banov, I. Voinescu, I. Em. Florescu, s-a organizat o școală de iuncări, prima școală românească pentru pregătirea de cadre ofițerești, care și-a deschis cursurile în septembrie 1847, cu o serie de 22 elevi (20 iuncări și 2 subofițeri nobili), durata cursurilor fiind de 2 ani, timp în care se predau următoarele discipline: desenul, geometria discriptivă, limba franceză, științele cosmice, caligrafia, exerciții ostășești (anul I); desenul liniar, limba franceză, istoria, geografia, aritmetica, geometria, limba germană, caligrafia, exerciții ostășești (anul II). La 9 septembrie 1847, a fost numit director locotenentul I. Greceanu, iar ca adjuncți sublocotenenții Gr. Andronescu, I. Burileanu și I. Chiriachide. La 13 februarie 1848, conducerea a fost preluată de colonelul Banov. În timpul revoluției cursurile s-au întrerupt, fiind reluate în 1849⁶⁹.

Ca și oștirea permanentă, s-au perfecționat și formațiunile teritoriale înarmate, dorobanții și grănicerii (cordonași și potecași), elemente cu caracter semimilitar, profund popular, de veche tradiție românească. Aceste formațiuni au fost înființate cu scopul de a constitui un ajutor prețios armatei, care nu avea efective prea numeroase, în exercitarea misiunilor ce-i reveneau⁷⁰. În trupele de dorobanți și grăniceri, N. Bălcescu vedea, pe drept cuvînt, „o rezervă minunată” a oștirii⁷¹. Într-adevăr, întrucît Regulamentul organic nu prevedea restricții sub aspectul efectivelor, s-a putut alcătui o forță cu caracter semimilitar, ale cărei efective au depășit, cu timpul, pe cele din oștirea permanentă, care, la momentul oportun, putea deveni un auxiliar important al armatei, o însemnată

forță combatantă. În prima ediție a legiurii regulamentare se prevedea desființarea slujitorilor de pe lângă dregătorii și formarea unor „ordonanțe sub numire de dorobanți”⁷². În anii 1832 și 1833, Adunarea Obștească a discutat și aprobat două proiecte referitoare la organizarea dorobanților, care au fost înglobate în cea de a doua ediție a Regulamentului organic, formînd anexa nr. 1 a capitolului III, *Pentru finanțe*⁷³.

S-a dispus ca, în cele 18 județe ale Țării Românești să slujească 4 023 dorobanți, 447 căprari și 18 tiști, misiunea lor fiind de a menține ordinea internă, funcționînd pe lângă cîrmuiri, subcîrmuiri, poliții. Într-un județ, efectivul dorobanților se stabilea în funcție de întindere și numărul populației, urmînd ca, pe timpul unui schimb, să slujească cel puțin cîte 30 de oameni pe lângă cîrmuire și 10 pe lângă subcîrmuire. Împărțiți în trei cete, fiecare ceată fiind comandată de un căprar, dorobanții funcționau cîte zece zile pe lună. Comanda tuturor dorobanților unui județ o avea tistul, care era numit de către cîrmuitor, de comun acord cu boierii locali, dintre „postelniceii, mazili, boiernași de neam, pămînteni cu stare”, adică din rîndul unor categorii sociale mai înstărite, în care, desigur, stăpînirea avea încredere, prezentînd garanție pentru regim. Ca și ostașii armatei permanente, dorobanții se recrutau dintre locuitorii birnici (satele de graniță erau scutite), avînd prioritate, în cazul cînd erau mai multe solicitări, aceia care mai activaseră sub arme: slujitorii, cătanele spăta-rești și plăieșii ce fuseseră desființați prin Regulament, precum și ostașii lăsați la vatră. Casele dorobanților se bucurau de anumite privilegii, fiind scutite de recrutări pentru armată, încartirui, paza graniței, îndatoririle către proprietate, plata capitației. Dorobanții erau remunerați cu cîte 10 lei lunar, pentru cele zece zile servite, căprarilor tot cu cîte 10 lei, plus un „prisos” de 5 lei, iar tiștii cu cîte 100 lei. Leafa dorobanților și a căprarilor, precum și capitația lor se plăteau din cutiile satelor, deoarece ei serveau mai ales pentru „paza și liniștea lăcuitorilor prin sate”, iar leafa tiștilor și surplusul de 5 lei pe lună convenit căprarilor se achitau de Vistierie. Privilegiile acordate dorobanților se păstrau pentru întreaga viață, după „o slujbă necurmată și cinstită de 25 ani”. Dorobanții trebuiau să facă servicii pe timp de trei ani, putîndu-se retrage numai în cazuri temeinic justificate, avînd obligația ca în vremea slujbei să fie călări, să poarte armele din dotare (o lance, o armă de foc, un stilet detașat de sa)⁷⁴ și uniforma, care era „tot de o formă cătănească”. Fiecare dorobanț avea un însemn al stăpînirii, cu stema județului, iar fiecare ceată de pe lângă cîrmuire „steagul său, iarăși cu aceeași marcă”. Spre deosebire de soldați, dorobanții aveau obligația de a-și cumpăra și întreține caii, de a-și procura hrana necesară, fiind remunerați pentru serviciul lor⁷⁴.

Efectivele de dorobanți s-au mărit odată cu creșterea numărului populației, dar adaosurile se făceau numai cu ocazia alcătuirii unei noi catagrafii a locuitorilor⁷⁵ sau cînd anumite împrejurări impuneau acest lucru. În timpul revoluției de la 1848, de pildă, cînd s-a pus problema apărării regimului revoluționar împotriva unei intervenții armate străine, s-a decis ca fiecare județ să aibă un număr de 630 dorobanți, adăugîndu-se încă jumătate din efectivele existente, care ajunseseră în acel an la 420 de oameni⁷⁶.

În ceea ce privește formațiunile de grăniceri, primele demersuri s-au făcut în februarie 1833, cînd în Obșteasca Adunare s-a propus înființarea unui corp de paznici care să participe alături de oștire la paza frontierelor, forțele armate permanente neputînd să-și îndeplinească în cele

mai bune condițiuni misiunile ce le aveau, avându-se în vedere efectivele reduse ce nu puteau acoperi întreaga întindere a granițelor ⁷⁷. La organizarea corpului de grăniceri s-a trecut însă în anul următor, după ce s-a aprobat, în luna ianuarie, *Proiectul asupra pazei liniei Dunării și a graniței despre Austria și Moldavia*, prin care se înființau cordonașii și potecașii, avînd misiunea de a fi de strajă, alături și sub comanda oștirii, la fruntariile țării ⁷⁸. Supravegherea unui pichet de pe linia Dunării se făcea de 120 familii birnice din satele de margine, cu îndatorirea de a avea în permanentă cîte patru oameni înarmați la acel punct și cîte doi vîslași, care trebuiau să-și procure hrana, îmbrăcămintea și luntriile necesare din fondurile proprii. Toți locuitorii dajnici din aceste sate, între 20—50 *de ani, în stare de a purta arme, cu excepția celor care îndeplineau „slujbe obștești”, împărțiți în cete de cîte șase oameni, efectuau paza, cu rîndul, cîte o săptămîină. La fiecare pichet se repartiza cîte un „căprar” din oștire spre a conduce cetele de cordonași, ca să-și respecte „ale lor îndatoriri și a să obicinui la paza de o disciplină militărească, precum slujba o va cere” ⁷⁹. Armele și muniția grănicerilor, ca și în cazul oștirii permanente, se dădeau de către stat, urmînd ca satele de margine să-și asume toată răspunderea pentru securitatea lor. Locuitorii satelor de graniță, pentru serviciul prestat, erau „apărați de recrutație, de dare de dorobanți la ocîrmuire și altele”. Paza graniței dinspre Moldova și Imperiul austriac se făcea în aceleași condiții ca și străjuirea frontierei cu Imperiul otoman, dar aici satele dădeau la 2 familii birnice un potecaș. Grănicerii nu erau remunerați pentru activitatea lor ⁸⁰.

În concluzie, se poate afirma că, în cele aproape două decenii ce s-au scurs de la legiferarea reînființării forțelor armate naționale pînă în 1848, autoritatea de stat a promovat o politică activă menită să ducă la organizarea unei armate moderne asemănătoare celorlalte armate ale Europei, care să servească interesele vitale ale poporului român, angajat într-un evident proces de renaștere națională. Astfel, s-au produs profunde prefaceri în însăși structura sa, stabilită de Regulamentul organic, constituindu-se, pe lîngă infanterie și cavalerie, încă alte trei arme : artileria, pompierii și flotila, ceea ce dădea oștirii un caracter aproape deplin. De asemenea, s-au înregistrat progrese însemnate în privința dotării și întreținerii efectivelor, prin construirea de cazărmi, pichete, înființarea unor așezăminte sanitare etc. Instruirea trupei și a corpului de comandă a urmat și ea un drum ascendent, în decursul timpului formîndu-se cadre de ofițeri și subofițeri instructori din rîndul elementelor autohtone. Pentru culturalizarea trupei, s-au înființat școli ostășești, care au funcționat în anii 1838—1840, iar pentru formarea cadrelor de comandă s-a înființat, în anul 1847, o școală de ofițeri, începînd să se pună în acest mod bazele învățămîntului militar în Țara Românească. Oștirea permanentă era întreținută din bugetul țării, pe cînd formațiunile teritoriale înarmate cădeau în sarcina satelor. Deși întreținerea dorobanților și grănicerilor era o povară deloc ușoară pentru săteni, constituirea lor a avut o importanță deosebită, deoarece nu se putea forma o oștire permanentă mai numeroasă, dată fiind situația economică și politică a Țării Românești ce era greu afectată de protectoratul Rusiei țariste și suzeranitatea Porții — serios obstacol în procesul de afirmare a poporului român ca entitate distinctă. Corpul formațiunilor teritoriale cu caracter semimilitar, în condițiile în care nu toți locuitorii țării efectuau serviciul militar, cons-

tituia un instrument eficient pentru deprinderea unei părți însemnate a populației de a purta și a folosi armele, spre a putea reprezenta, în anumite împrejurări, pentru armata permanentă, al cărei efectiv chiar îl depășea, forță auxiliară deosebită. Aparatul militar autohton, format din oștirea permanentă organizată pe baza principiilor unei armate moderne, asemănătoare celorlalte armate de pe continent, și formațiunile teritoriale înarmate cu caracter semimilitar, constituite pe baza unei vechi tradiții românești, a fost rezultatul firesc al evoluției poporului român, urmînd a servi, ca una dintre cele mai de seamă instituții, la realizarea năzuințelor sale seculare de emancipare politică, unitate și independență națională, ceea ce — de altfel — istoria a și confirmat cu prisosință

NOTE

¹ Vezi Apostol Stan, *Renașterea oștirii naționale*, Scrisul Românesc, Craiova, 1979, precum și lucrările citate în continuare.

² *Regulamentul oștășesc* a fost aprobat la 13 martie 1831; urmînd să facă parte din *Regulamentul organic*, art. 379—444. La 19 martie același an, s-a aprobat și o lege privind recrutarea pentru oștire, considerată ca parte a regulamentului oștășesc. Vezi *Analele parlamentare ale României*, I—1, București, 1890, p. 22, 36, 503.

³ *Regulament oștășesc pentru miliția pămîntească a prințipatului Valahiei*, (București, 1831), p. 5. În continuare se va cita: *Regulament oștășesc*.

⁴ N. Bălcescu, *Opere*, I, *Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847*, Ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei, București, 1974, p. 46.

⁵ „Revista infanteriei”, an. XXXV, nr. 3, din aprilie 1930, p. 1; vezi și N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. II, ed. a II-a, Edit. Ministerului de Război, București, 1930, p. 248—249.

⁶ *Pentru Moldova*, vezi: Anghel Popa, *Oștirea națională în proces de organizare în Moldova* (I), în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, XXI, Iași, 1984, p. 217—228.

⁷ Colonel Constantin Căzănișteanu, *Cu privire la dezvoltarea armatei române moderne în perioada 1830—1859*, în vol. *File din istoria militară a poporului român*, vol. IV., Edit. militară, București, 1977, p. 64.

⁸ *Regulament oștășesc*, p. 6—7, 40—44.

⁹ Felix Colson, *L'état present et de l'avenir des Principautés de Moldavia et de Valachie*, Paris, 1829, p. 54.

¹⁰ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dos 603/1836, f. 9, 115, 309; 40/1844, f. 50; 3279/1838, f. 51—286.

¹¹ Totodată, mai mulți ofițeri au trecut din serviciul armatei ruse în cel al armatei române. Vezi: „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 25 din 6 iul. 1833, p. 154; nr. 26 din 10 aug. 1834, p. 114; nr. 25 din 20 ian. 1831, p. 5.

¹² Arh. St. București, Vornicia din Lăuntru, dosar 4354/1833, 1.155.

¹³ I.C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 293. Despre efective vezi pe larg: Col. dr. Gheorghe Romanescu, col. dr. Gheorghe Tudor, col. (r) Mihai Cucu, col. Ioan Popescu, *Istoria infanteriei române*, I, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 202—205.

¹⁴ Ion I. Nistor, *Organizarea oștirilor române sub Regulamentul organic*, Extras din „Analele Academiei Române”. Seria III. Mem. Sec. Ist. Tom XXV, 1942—1943, p. 24.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ General Radu Rosetti, *Cînd s-a adoptat steagul tricolor la noi* (Academia Română. Mem. Sec. Ist. Seria III. Tom. XXI), p. 8—10.

¹⁷ „Curierul românesc” din 13 sept. 1834.

¹⁸ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 31.

¹⁹ *Analele parlamentare*, IX-1, p. 582; General Ion I. Anastasiu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, București, 1933, p. 654.

²⁰ General Radu Rosetti, *Centenarul reînființării artileriei române. Rostul ei în războiul din 1877—1878*, în „Analele Academiei Române”. Mem. Sec. Ist. Seria III. Tom. 26. Mem. 8, p. 214; General P. V. Năsturel, *Contribuțiuni la istoria artileriei române*, București, 1907, p. 34; Maior I. Popovici, *Organizarea armatei române*, vol. I, Roman, 1900—1902, p. 63; *Istoria artileriei române*, București, 1977, p. 61.

³¹ Maior I. Popovici, *op. cit.* p. 62; D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, ediția I, București, 1929, p. 85; *Regulamentul organic*, 1847, p. 621; *Analele parlamentare*, XII-1, p. 236—237.

³² *Regulamentul organic*, 1847, p. 625—635; I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic*, p. 304; Maior D. I. Georgescu, *op. cit.*, p. 95; General-maior în rezervă Costică Nicoară, *Unele aspecte ale evoluției pompierilor militari din București*, în vol. *Pagini din istoria pompierilor. Culegere de comunicări prezentate în cadrul primului simpozion al Muzeului pompierilor, București, 1977*, p. 27—34; Gh. Pohrib, N. Lupașcu, P. V. Peteleanu, *Istoricul pompierilor militari, 1835—1935*, București, 1935, p. 85—86.

³³ Col. Constantin Căzănișteanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 66; Nicolae Blrdeanu, Dan Nicolescu, *Contribuții la istoria marinei române*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri pînă la 1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 132—135.

³⁴ Col. Constantin Căzănișteanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 67—68; *Istoria infanteriei române*, I, p. 220—221.

³⁵ „Curierul românesc”, nr. 2 din 28 dec. 1833; „Buletin. Gazetă oficială” nr. 27 din 10 aug. 1834, p. 114; Felix Colson, *op. cit.*, p. 53.

³⁶ *Regulamentul organic*, 1832, p. 23—27.

³⁷ *Ostășesc regulamentul*, partea a III-a, despărțirea I, p. 2—4.

³⁸ *Regulament ostășesc*, p. 5.

³⁹ Rația zilnică de om era compusă din: 1 oca mălai, 40 dramuri de fasole sau mazăre, 70 dramuri de carne, 4 dramuri de sare, 1/8 oca de rachiu, iar pentru un cal: 3,5 oca orz sau porumb și 7 oca fin; între 1 mai—1 septembrie, anual, caii erau scoși din această rație și duși la păscut. (Ostășesc regulamentul, partea a III-a, despărțirea I, p. 2, 4).

³⁰ *Analele parlamentare*, XII—1, p. 163.

³¹ *Ibidem*.

³² *Regulamentul organic*, 1832, p. 115.

³³ An. Răzașul (Maior Anton Tomița), *Centenarul armatei românești (1830—1930)*, în „România militară”, LXVIII, 1931, nr. 2, p. 38.

³⁴ „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 20, din 18 mai 1833, p. 130—132.

³⁵ *L'armée romaine en 1900*, Anvers, 1900, p. 38.

³⁶ Col. C. Hirjeu, *Istoria armatei geniuului*, București, 1902, p. 198.

³⁷ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dos. 85/1830, f. 1, 98.

³⁸ I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, p. 50.

³⁹ Col. C. Hirjeu, *op. cit.*, p. 200.

⁴⁰ „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 30 din 28 apr. 1847, p. 119—120; Prințul Gheorghe Bibescu, *Domnia lui Bibescu. Legi și decrete, 1843—1848*. tom. II, București, 1894, p. 279.

⁴¹ „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 30 din 20 apr. 1847, p. 119—120.

⁴² *Ibidem*, nr. 38 din 24 aug. 1833, p. 265.

⁴³ „Albina românească”, nr. 90 din 14 nov. 1833, p. 234; Andrei Potoki, *Armamentul folosit de armata română și aflat la Muzeul Militar Național*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, nr. 3—4, 1938—1939, p. 66—70.

⁴⁴ a Vezi Carol König, Cristian M. Vlădescu, *Armamentul din dotarea armatelor naționale române de la reorganizare pînă la Unirea Principatelor*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 11, 1978, p. 193—208.

⁴⁵ *Ostășesc regulamentul*, partea a III-a, despărțirea I, p. 3, 8.

⁴⁶ Arh. St. București, Eforia Spitalelor, dosar 158/1831, f. 6; G. Barbu *File dintr-o istorie necunoscută. Din istoricul serviciului sanitar al oștirii în Țara Românească*, Edit. militară, București, 1967, p. 23.

⁴⁷ G. Barbu, *op. cit.*, p. 34.

⁴⁸ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 3264/1831, f. 52.

⁴⁹ G. Barbu, *op. cit.*, p. 35.

⁵⁰ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 3264/1831, f. 52.

⁵¹ Medic cpt. dr. N. Pirvulescu, *Originile și evoluțiile serviciului sanitar militar, 1831—1932*, București, 1932, p. 13.

⁵² Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 3264/1831, f. 3.

⁵³ Arh. St. Vornicia din Lăuntru, dosar 4345/1831, f. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, Stabul ostășesc, dosar 611/1832, f. 30—31, 15/1833, f. 45; Obștescul control dosar 2124/1833, f. 8; Departamentul ostășesc, dosar 99/1836 f. 103; „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 68 din 27 oct. 1839, p. 295, nr. 81 din 22 aug. 1845, p. 221.

⁵⁵ Arh. St. București, Departamentul ostășesc, dosar 27/1831, f. 148.

⁵⁶ An. Răzașul, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 55.

⁵⁷ Colonel Constantin Căzănișteanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 82.

⁵⁸ În 1832 oștirile române au fost înzestrate cu traducerile? *Stujba de garnizon, Școala recrurilor*; în Țara Românească s-a tipărit *Regulamentul esserisurului de escadron* și erau în curs de tipărire regulamentele privind instruirea companiei și a batalionului. În 1836, col. I. Voinescu a tradus Povățuirea comandirilor www.daceroomanica.ro Matei, *Instruirea cadrelor de*

comandă și a trupelor Moldovei și ale Țării Românești în anii 1830—1848, în vol. *Din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. I, Edit. militară, București, 1973, p. 27—48; Colonel Constantin Căzânișteanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 72—83; General Radu Rosetti, *Regulamentul infanteriei franceze din 1 august 1791 și sub influența lui asupra regulamentelor de cari s-au servit oștirile românești sub regimul Regulamentului organic (1830—1860)*. (Academia Română Mem. Sec. Ist. Seria III. Tom. VIII. Mem. 8) București, 1928, p. 1—7.

⁶⁸ Felix Colson, *op. cit.*, p. 19—21

⁶⁹ Al. Dim. Ghica, inspectând regimentul nr. 2, în martie 1838, își arăta „desăvirșita” mulțumire, văzînd „plăcuta stare în care se află despre știința slujbei frontului, potrivitelor mișcări ale puștilor, iușimea focului, acuratețea evoluțiilor, curățimea amuniției și a îmbrăcăminții, ostășeasca căutătură a oamenilor”. În anul următor, domnitorul a găsit în „foarte plăcută stare” regimentul nr. 1, iar în 1840, regimentul nr. 3. Despre rezultatele instrucției vezi: „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 26 din 13 iulie 1833, p. 156—157, nr. 11, din 26 apr. 1834, p. 56, nr. 41 din 24 sept. 1837, p. 172, nr. 21, din 24 martie 1838, p. 81—82, nr. 61 din 6 oct. 1839, p. 269—270, nr. 70 din 19 oct. 1840, p. 285; Arh. Șt. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 82/1838, f. 81.

⁶⁰ „România”, nr. 1, din 10 august 1838, p. 327.

⁶¹ „Albina românească”, nr. 86 din 3 oct. 1838, p. 30.

⁶² Vezi Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, *Primele școli ostășești din Țară Românească (1838—1840). Activitatea lui N. Bălcescu ca învățător*, în „Studii și articole de istorie” vol. VIII, S. Șt. I. F., București, 1966, p. 105—124.

⁶³ „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 79 din 19 nov. 1838, p. 317.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 114.

⁶⁶ În toamna anului 1843, cu prilejul dezbaterilor privind organizarea unei baterii de artilerie, domnitorul și-a exprimat intenția de a trimite „vreo cîțiva tineri la Paris ca să învețe această artă” după cum arăta N. Bălcescu într-o scrisoare către Ion Ghica. Bălcescu spunea că „voi căuta a intra și eu în acel număr”. (N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, Ediție critică de G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 37). În vara lui 1847, Gh. Bibescu era înștiințat de regele Filip al Franței că fiul său „va fi admis să treacă probele ordinare ale concursului de intrare în școala militară de la Saint-Cyr”. Hotărîrea lui vodă de a-și trimite fiul în Franța a stîrnit reacția cancelariei rusești, care nu vedea cu ochi buni „prinejdioasa aplecare a tineretului nostru de a merge să se formeze în Franța”. (Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu. Corespondență și documente*, tom. I, București, 1893, p. 303, 304, 310). Pentru învățămîntul militar vezi: Col. Dumitru Matei, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 42—45; D. Atanasiu, V. Atanașiu, Gh. Eftimescu, N. Niculae, *Contribuții la istoria învățămîntului militar din România. Perioada 1830—1930*, (București), 1972.

⁶⁷ „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 109 din 30 nov. 1845, p. 433.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Cpt. Nicolae Uică, *Istoricul școlii militare de infanterie de la 1847—1911*, București, 1911, p. 8—9.

⁷⁰ Vezi *Analele parlamentare*, II, p. 407—408.

⁷¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 73—74.

⁷² *Regulamentul organic*, 1832, p. 20.

⁷³ Vezi: *Analele parlamentare*, II, p. 408—416; *Lucrările Obșteștei Adunări din 1833*, (București, 1834), p. 14—15; „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 25 din 26 iul. 1834, p. 111—112; nr. 27 din 10 aug. 1834, p. 111; Arh. St. Craiova, Subcîrmuirea pl. Amaradia, dosar 3 308/1831, f. 2—3; *Regulamentul organic*, 1847, p. 122—131.

⁷⁴ Maior I. Popovici, *op. cit.*, p. 60.

^{74a} *Analele parlamentare*, II, p. 408—416; *Regulamentul organic*, 1847, p. 122—131.

⁷⁵ Arh. St. București, Min. Int. Ad-tive, dosar 12/1848, f. 45; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 50/1845).

⁷⁶ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 61/1848, f. 95.

⁷⁷ Maior I. Popovici, *op. cit.*, p. 79; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XXI, p. 482

⁷⁸ *Analele parlamentare*, IV—1, p. 79; „Buletin. Gazetă oficială” nr. 26 din 10 aug. 1834, p. 112—113, nr. 41 din 10 dec. 1834, p. 171; *Lucrările Obșteștei Adunări din 1833*, p. 16—19.

⁷⁹ „Remunerăția „căprarilor”, de 20 parale pe zi, era suportată de șalc. („Buletin. Gazetă oficială”, nr. 26 din 10 aug. 1834, p. 112).

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 41, din 10 dec. 1834, p. 169—170.

LES FORCES ARMÉES DE LA VALACHIE ENTRE 1831—1848

Résumé

La renaissance des forces armées nationales au début de la quatrième décennie du siècle passé s'inscrit comme un événement marquant dans l'histoire du peuple roumain.

Entre 1831 et 1848, l'Etat a promu une politique active destinée à conduire à l'organisation d'une armée moderne similaire aux autres armées européennes, à même de servir les intérêts vitaux du peuple roumain engagé dans l'oeuvre de renaissance nationale. Dans sa structure même établie par le Règlement organique se sont produites de profondes mutations, étant constituée aux côtés de l'infanterie et la cavalerie trois autres armes l'artillerie, les pompiers, la flotille — imprimant à l'armée un caractère presque complet. Des progrès ont été enregistrés quant à la dotation et à l'entretien des effectifs, étant construites des casernes, piquets, établissements sanitaire, ainsi qu'à l'instruction militaire, étant créés des cadres d'officiers et sous-officiers instructeurs parmi les autochtones. Dans le domaine de l'enseignement militaire, l'on a constitué en 1847 une école d'officiers. L'armée permanente était entretenue par le budget de l'Etat et les formations territoriales (gardes-frontières, „doro-banți”) par les villages. Les forces armées de Valachie composées de l'armée permanente et les formations territoriales armées à caractère semimilitaire ont représenté au facteur important dans l'accomplissement des aspirations séculaires du peuple roumain d'émancipation politique, unité et indépendance nationale.

CONTRIBUȚII PRIVIND STUDIUL RELAȚIILOR
JAPONO-GERMANE ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA
RĂZBOI MONDIAL

ZORIN ZAMFIR

Evoluția evenimentelor din Extremul Orient, declanșate de către japonezi în noaptea de 18—19 septembrie 1931, situația dificilă pe arena internațională a Imperiului de la Soare-Răsare, în special după „incidentul” de la Shanghai ianuarie—mai 1932 —, rezistența înverșunată a poporului chinez împotriva invadatorilor niponi arătasera conducătorilor niponi că pentru realizarea faimosului plan de expansiune cuprins în Memorandumul Tanaka Giichi¹, Japonia avea nevoie de solide alianțe politico-militare. Cercurile militariste japoneze au găsit că Germania nazistă și Italia fascistă ar fi fost aliatele cele mai de nădejde în marea încleștare spre care porniseră. La 25 noiembrie 1936, s-a semnat *Pactul anticomintern* între Germania și Japonia, însoțit de un text secret privind o adevărată alianță militară între cele două puteri, la care a aderat și Italia fascistă pe data de 6 noiembrie 1937.

Dar, aliatul german s-a dovedit extrem de nesigur, îndeosebi cu ocazia incidentului japono-sovietic din iulie-august 1938 și incidentului japono-sovieto-mongol din iulie-august 1939. Încheierea *Tratatului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică*, semnat la 23 august 1939 a provocat o adevărată buimăceală la Tokio. Prăbușirea cabinetului Kiichiro Hiranuma a făcut loc unui nou condus de Noboyouki Abe care a decis să stea de o parte de războiul din Europa și să-și îndrepte acțiunile expansioniste spre sud. Cu toate acestea, liderii niponi au păstrat în continuare alianțele europene în care scop la 27 septembrie 1940 au încheiat cu Germania și Italia *Pactul tripartit*.

Cu cinismul care le-a caracterizat relațiile, cele trei puteri își împărțeau prin acest document sferele de dominație asupra lumii. Astfel, articolul 1 stipula următoarele: „Japonia recunoaște și respectă conducerea de către Germania și Italia a sferei de creare a noii ordini în Europa”, iar articolul 2 preciza că: „Germania și Italia recunosc și respectă conducerea de către Japonia a operei de creare a unei noi ordini în marele spațiu asiatic”². Dar, *Tratatul* nu stabilea precis limitele „Asiei Mari”. În mod cert, însă Konoye, Matsuoka și Tojo includeau în această sferă: fostele colonii germane aflate sub mandat japonez, Indochina franceză, arhipelagurile din Pacific, Thailanda, Malaesia, Borneo, Indiile olandeze, Birmania, Australia, Noua Zeelandă, India³.

Dar, peste satisfacția obținerii din partea aliaților lor germano-italieni, a recunoașterii zonei de dominație japoneză în „marele spațiu asiatic”, politicienii de la Tokio au remarcat și reținut câteva elemente de mare însemnătate pentru înfăptuirea politicii lor expansioniste. Departe

de a intimidă pe americani și a-i sili să facă japonezilor concesii, semnarea *Pactului tripartit* i-a apropiat și mai mult de englezi. De asemenea, la 27 septembrie 1940 previziunile lui Hitler se prăbușiseră; bătălia Angliei se apropia de sfârșit și cei biruitori se arătau a fi englezii care luptaseră cu o dârzenie de neînchipuit. La toate acestea se mai adăugau: tratativele americanilor cu englezii, olandezii și australienii asupra unor probleme lesne de dedus; înapoierea în arhipelag din Indiile olandeze, a misiunii lui Kobayashi, fără rezultate îmbucurătoare; F.D. Roosevelt, reales președinte al S.U.A., deși promitea să se țină departe de „războaiele străine” trecea la sprijinirea mai substanțială a Chinei și dispunea luarea de măsuri pentru a întări apărarea Filipinelor. În aceste condiții, fără să se știe că Hitler dispusese pregătirea planului Barbarossa, liderii Imperiului de la Soare-Răsare au decis să se apropie de Uniunea Sovietică, pe atunci, în bune relații cu Germania. Aceasta cu atât mai mult cu cât Ribbentrop vorbea adesea despre împărțirea lumii în patru mari zone de influență între: Germania, Italia, Japonia și U.R.S.S. Vizita lui V.M. Molotov la Berlin, în noiembrie 1940 și tratativele pe care le-a avut aici, i-au dat prilej șefului diplomației naziste să insiste și mai mult asupra acestei idei. Însuși, Hitler, s-a angajat în acest joc înșelător, fapt evident cu deosebire în timpul întrevederii avute cu Molotov în ziua de 12 noiembrie 1940⁴.

Adolf Hitler s-a îngrijit ca jocul diplomației naziste să se aplice nu numai inamicilor, dar și aliaților și în primul rînd Japoniei. În Directiva secretă nr. 24 *Despre colaborarea cu Japonia* se subliniază că scopul inițial al colaborării germano-nipone era de a determina Imperiul de la Soare-Răsare „... să întreprindă cît mai repede operații active în Extremul Orient”, absolut necesare pentru desfășurarea cu succes a „Operației Barbarossa”. În finalul directivei, la punctul 5, se sublinia: „Nu trebuie să se comunice japonezilor nici un fel de date în legătură cu planul „Barbarossa”⁵.

Cu toată susceptibilitatea lor, și atitudinea bănuitoare față de guvernul hitlerist, militariștii japonezi n-au intuit cele ce se urzeau în culisele diplomației Berlinului, ei, la acea dată, ignorau total manevrele lui Hitler. Asigurați de *Pactul tripartit*, japonezii și-au intensificat acțiunile în Sud-Estul asiatic. Din inspirația lor, la începutul anului 1941, thailandezii au început să-și zăngăne armele amenințător. Guvernul de la Bangkok influențat de durul și șovinul *Partid al sîngelui thailandez*, a ridicat pretenții teritoriale asupra Laosului și Cambogiei, intrînd în conflict cu Franța vichystă. Ciocnirile de frontieră, uneori de amploare, au luat sfârșit așa cum doreau liderii niponi, în urma mediației oferite de japonezi la 21 ianuarie 1941. La 29 ianuarie, același an, o Comisie tripartită franco-nipono-thailandeză s-a reunit la Saigon pentru a discuta modalitățile aplicării armistițiului. Dar, adevăratele negocieri s-au desfășurat la Tokio și s-au încheiat cu un *Acord* semnat la 11 martie, garantat de Japonia⁶.

De cealaltă parte, reacția a fost promptă. Statele Majore ale S.U.A. și Angliei au încheiat tot în luna martie, un *Acord*, ce va avea o mare însemnătate pentru cursul războiului în Extremul Orient și bazinul Pacificului, privind strategia ce urma să se aplice în cazul intrării americanilor în război⁷.

Intenția guvernărilor niponi de a-și spori energia în vederea realizării „programului Sudului” este trădată și de faptul că, în decembrie 1940, cabinetul de miniștri a decis să trimită, pe Matsuoka Yosuke, șef la

Gaimusho, să facă un turneu în unele capitale europene. Desigur, vizita la Berlin era o etapă extrem de importantă, ea constituia un răspuns favorabil la invitația adresată de Ribbentrop încă la 27 septembrie 1940. Dar o etapă, credem mai importantă, era vizita la Moscova unde, la indicațiile guvernului său, Matsuoka trebuia să obțină semnarea unui *Pact de neagresiune japono-sovietic* ⁸.

Călătoria lui Matsuoka a fost lungă și destul de obositoare, șeful diplomației nipone preferind trenul, avionului. Aceasta, nu pentru mai multă siguranță, ci probabil, pentru a explica mai convingător hitleriștilor motivele opririi la Moscova și întâlnirea cu conducătorii sovietici. La 16 martie, Matsuoka a plecat de la Tokio și a sosit la Moscova la 23 martie, unde, a doua zi s-a întreținut cu I.V. Stalin și V.M. Molotov. În ziua de 25 martie șeful de la Gaimusho și-a reluat călătoria ajungând la Berlin în seara zilei de 26 martie moment în care A. Hitler decidea soarta Iugoslaviei. Pe data de 27 martie, Matsuoka a fost primit de Hitler. La această întrevedere au fost de față: J. Ribbentrop, Eugen Ott, ambasador german la Tokio și Hiroshi Oshima, ambasadorul japonez la Berlin. Führerul, cum avea obiceiul, s-a angajat primul în discuție expunând, în felul său fulminant, ca un ieșit din minți, situația militară din Europa, unde Anglia nu se mai putea salva, din Africa de Nord și Mediterană. Interesant de reținut este faptul că sceleratul de la Berlin n-a voit să împărtășească intențiile sale belicoase împotriva U.R.S.S. lui Matsuoka pe care-l considera, probabil, un guraliv nedemn de încredere. Cu toate acestea, el i-a dat de înțeles, că în relațiile germano-sovietice s-a schimbat ceva. „Germania, spunea Hitler, a încheiat cu Rusia tratatele care se știu, dar ceea ce este încă mai important pentru ea, este faptul că dispune de 160 sau 180 de divizii pentru a se proteja, la caz de nevoie, de Rusia”. În cuvîntul său, șeful de la Gaimusho, după ce l-a flatat pe Hitler, regretînd că Japonia n-are în frunte un asemenea om și rugîndu-l pe acesta să păstreze totala discreție asupra acestor declarații, l-a încredințat că la Moscova el făcuse lui Molotov doar ... „o vizită de curtuazie”, că numai la propunerea insistentă a acestuia l-a vizitat pe I.V. Stalin.

Prezentînd aceste fapte ca fiind cu totul banale, Matsuoka a menționat că i-a împărtășit lui Stalin părerea guvernului imperial că anglosaxonii „... sînt inamicii comuni ai Japoniei, Germaniei și Rusiei Sovietice”. După părerea lui Matsuoka, Stalin s-a arătat favorabil acestui punct de vedere și dispus, ca la înapoieră, să mai discute această problemă ⁹. Rezultă din toate acestea după părerea noastră că naziștii nu acordau prea multă încredere aliaților lor japonezi, nici aceștia nu aveau încredere prea mare în hitleriști care îi mai înșelaseră. Mai mult chiar, Matsuoka nu putea să-l creadă pe Hitler în declarațiile lui bombastice privind înfrîngerea Angliei. Liderii niponi știau, și nu numai ei, că bătălia Angliei fusese pierdută de Germania nazistă.

După o scurtă vizită la Roma, unde s-a întreținut cu Benito Mussolini, la 1 aprilie, și la Vatican, unde a fost primit de papa Pius al XII-lea la 2 aprilie, Matsuoka a revenit la Berlin și la 4 aprilie a avut o nouă întrevedere cu Hitler. Relatîndu-i acestuia despre întrevederile avute în peninsula italică, Matsuoka și-a dezvăluit impresiile cu privire la Mussolini, la ideile acestuia, dintre care a reținut cu deosebire aprecierea dictatorului Italiei fasciste că inamicul principal pentru puterile tripartite este S.U.A., iar pe locul secund, Uniunea Sovietică. Probabil, că atît Hitler cît și Ribbentrop au considerat că nu era cazul să dezvăluie lui Matsuoka

secretul planului Barbarossa și că deja spusese prea multe referitoare la schimbările ce surveniseră în relațiile germano-sovietice. Așa încît la această problemă n-au mai adăugat nimic¹⁰.

Șeful diplomației japoneze, la rîndul său, înțelesese prea bine că treburile erau mult mai încurcate și nu numai în bătălia Angliei, ci și în Africa de Nord, în Balcani, unde italienii suferiseră înfringeri grele, iar germanii aveau de împlinat dificultăți neprevăzute. Toate acestea l-au determinat pe Matsuoka să înfăptuiască fără întîrziere indicațiile guvernului său.

Deci, în drum spre țară, el s-a oprit la 7 aprilie în capitala sovietică unde a rămas pînă la 13 aprilie cînd a semnat *Pactul de neagresiune între Uniunea Sovietică și Japonia*. Articolul 1 al acestui document stipula următoarele: „Ambele Părți Contractante se obligă să mențină între ele relații pașnice și prietenești și să respecte reciproc integritatea și inviolabilitatea teritorială a celeilalte părți contractante”. Considerăm că în complexitatea lanțului de evenimente ce aveau să se declanșeze în curînd, articolul 2 va avea o însemnătate deosebită: „În cazul cînd una din Părțile Contractante va fi obiectul unor acțiuni militare din partea uneia sau a cîtorva terțe puteri, cealaltă Parte Contractantă va respecta neutralitatea în cursul întregului conflict”¹¹.

La Berlin, vestea încheierii Pactului sovieto-japonez a provocat, nu nedumerire, ci furie pur și simplu, neputincioasă. Guvernării niponi își luaseră revanșa. În plus, dacă se renunțase la proiectul Nordului, în schimb China trebuia să cadă, iar calea spre Sud era larg deschisă. De altfel, încă în ianuarie 1941, amiralul Yamamoto, comandantul șef al Marinei imperiale, dispusese elaborarea unui plan pentru atacarea Pearl-Harbor-ului¹². Proclamarea, la 27 mai 1941 a situației excepționale nelimitate în S.U.A., interzicerea, la 20 iunie, același an a exportului de petrol și arme prin porturile atlantice americane, cu excepția Marii Britanii, refuzul olandezilor din Batavia de a satisface pretențiile nipone, urmat de ruperea negocierilor nipono-olandeze la 17 iunie, au determinat cercurile politice conducătoare de la Tokio, care erau conștiente că dețineau pentru un moment superioritatea din punct de vedere militar în Extremul Orient și bazinul Pacificului, să treacă în grabă la înfăptuirea ambițiosului dar și nebunescului „program al Sudului”¹³.

Agresiunea Germaniei naziste împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie 1941, a produs la Tokio o adîncă stupefacție și aceasta cu atît mai mult, cu cît întreaga politică externă a Japoniei, pentru un timp, fusese calculată în funcție de victoria rapidă a celui de-al treilea Reich asupra Marii Britanii și de Pactul de neagresiune germano-sovietic. Guvernul hitlerist cerea aliaților japonezi să schimbe total datele politicii lor externe și pentru a susține Germania să atace U.R.S.S. în Siberia renunțînd, pentru o vreme, la înaintarea lor spre Singapore și Indiile olandeze.

Generalul Hideki Tojo, ministrul de război și Iosuke Matsuoka, după ce și-au venit în fire, au propus împăratului amînarea înaintării spre sud și deschiderea ostilităților împotriva Uniunii Sovietice. Dar, numeroși alți oameni politici niponi nu împărțeau acest punct de vedere. Conferințele de legătură din 25 iunie și 2 iulie 1941 au luat, după ample și agitate dezbateri, hotărîrea, de însemnătate capitală, ca Japonia să nu intre în război împotriva Uniunii Sovietice. În același context, hotărîndu-se menținerea alianței cu Germania s-a decis stabilirea unui control ferm al întregului teritoriu indochinez, la nevoie procedîndu-se cu

forța, chiar dacă aceasta va duce la un război cu S.U.A. și Anglia. Drep^t urmare a acestor decizii, la 16 iulie, același an, Konoye s-a debarasat de gălăgiosul Matsuoka Yosuke, aducînd la Gaimusho pe amiralul Toyoda ¹⁴.

În fața atitudinii șovăitoare și neputinței autorităților de la Vichy, la 20 iulie 1941, forțe armate japoneze au ocupat cu forța Indochina franceză. De această dată intențiile nipone au devenit și mai clare. Ei vizau nu numai China, ci și Malaesia, Indonezia și Filipinele și chiar mai departe. Reacția americanilor a fost promptă; la 25 iulie, același an, au fost înghețate bunurile japoneze din Statele Unite, ceea ce a însemnat completa sistare a comerțului japono-american.

Se pare că în fața exigențelor americanilor, diriguitorii de la Tokio, în marea majoritate, s-au decis pentru un război cu S.U.A. și aliații lor ¹⁵.

Văzînd că previziunile sale, privind distrugerea U.R.S.S. în 15 zile nu se îndeplinesc, iar războiul cu aceasta se anunța deja, lung, anevoiuos și istovitor, Hitler și-a schimbat orientarea depunînd eforturi pentru a determina Japonia să deschidă front în Extremul Orient, folosind ca bază de pornire Manzhougou. Chiar la 10 iulie 1941, J. Ribbentrop a trimis instrucțiuni ferme lui Eugen Ott, ambasadorul german la Tokio, pentru a lua toate măsurile și a insista „... ca Japonia să intre cît mai curînd în război împotriva Rusiei ... cu cît mai repede, se va produce aceasta, cu atît mai bine. Ținta noastră este aceeași: „să strîngem mîna Japoniei pe magistrala feroviară Transiberiană încă înainte de începerea iernii” ¹⁶. Răspunsul lui E. Ott n-a întîrziat și el era plin de optimism „... Încerc, scria el, prin toate mijloacele să obțin intrarea Japoniei în război împotriva Rusiei în cel mai scurt timp ... Judecînd după pregătirile militare, consider că intrarea în război a Japoniei în cel mai scurt timp este asigurată” ¹⁷”.

În ziua de 14 iulie, același an A. Hitler a avut o întrevvedere, în prezența lui J. Ribbentrop, cu generalul Hiroshi Oshima, ambasadorul nipon la Berlin. După ce a expus, plin de emfază, mersul războiului împotriva U.R.S.S., fîhrerul a insistat asupra cîtorva idei și anume: „... nimicirea Rusiei este de cel mai mare interes și pentru Germania și pentru Japonia. Rusia va fi totdeauna aliata inamicilor noștri”. Atît Germania cît și Japonia se află între două amenințări. Germania la Vest este amenințată de S.U.A., iar la est de Uniunea Sovietică; Japonia este amenințată la vest de U.R.S.S., iar la est de Statele Unite ale Americii. De aceea, el socotea necesar ca împreună, cele două puteri să zdrobească atît pe sovietici cît și pe americani. În finalul expunerii sale Hitler a revenit la ceea ce-l interesa în primul rînd: „Distrugerea Rusiei trebuie să constituie opera politică capitală a Germaniei și Japoniei. Și noi vom putea să o realizăm cu ușurință coordonîndu-ne acțiunile și tînd în același timp firul vieții Rusiei” ¹⁸.

În mod cert, Hitler nu știa nimic despre deciziile luate în cadrul Conferinței de legătură din 2 iulie 1941 cînd japonezii optaseră pentru respectarea Pactului de neutralitate japono-sovietic din 13 aprilie 1941 și pentru îndeplinirea programului Sudului. Declarațiile unor personalități politice nipone precum că: „A ataca U.R.S.S. este un act extrem de grav, care cere o profundă chibzuință”, deși au ajuns la urechile hitle-riștilor, au fost, probabil, considerate simple opinii ale unor oameni izolați, neîmpărtășite de majoritatea liderilor japonezi ¹⁹.

Pentru diplomații acreditați la Tokio, înzestrați cu simț de observație și obișnuiți să privească dincolo de aparente devenise clar, încă în vara anului 1941, că Imperiul de la Seara Răsărită nu se va angaja într-un

război antisovietic, cel puțin deocamdată. Într-o depeșă trimisă la București, generalul George Băgulescu, reprezentantul României în capitala niponă explica în felul său „spectativa Japoniei, cu toate stăruitoarele insistențe ale guvernului nazist : „1) A vedea care este hotărîrea Americii de care a început să țină seamă (economic sau eventual operativ); 2) Pentru a aștepta o vlăguire sau o distrugere în bună parte a forțelor sovietice, o slăbire a comandamentului bolșevic și apoi să intre în acțiune.

Se teme îndeosebi de bombardamentele aviației sovietice. Se mai poate ca japonezii să se fi speriat de puterea tot mereu crescîndă a Germaniei, să se teamă de amestecul acesteia în Asia, mai ales în China, și în Pacific. În China unde a creat și stăpînit orașul Tsingtao, în Pacific unde insulele Caroline, Palon și Marshal i-au aparținut...”²¹. De altfel, în urma unei propagande îndelungate, în arhipelagul nipon exista, încă înainte de anul 1941 o vădită atitudine de ostilitate față de străini în general și de albi în special. „Deocamdată, relatează G. Băgulescu în mai sus amintita depeșă, Japonezii manifestă o ură cruntă contra străinilor și nu prea fac deosebire între aliați și vrăjmași”²¹.

Conferințele de legătură și activitatea autorităților guvernamentale se derulează în cel mai sever secret. Dar, anumite evenimente trădează intențiile războinice ale Japoniei. După ce la 16 septembrie, Conferința de legătură a acordat lui Konoye șase săptămîni pentru a convinge pe americani să accepte pretențiile expansioniste nipone, la 17 octombrie el a fost înlocuit în fruntea guvernului cu generalul Hideki Tojo, partizan declarat al războiului împotriva S.U.A.²². În zilele de 1 și 2 noiembrie au avut loc reuniuni ale guvernului cu comandanții militari la care s-a adoptat o atitudine ultimativă față de americani : ori acceptă propunerile nipone, ori la începutul lui decembrie se va declanșa războiul.

Germanii, angajați încă de la 30 septembrie în bătălia Moscovei, care se desfășura în defavoarea lor, cunoscînd probabil, înțelegerea pregătirilor de război, ale japonezilor, au făcut mai multe declarații de solidaritate „loială” cu aceștia. După o convorbire avută cu Hiroshi Oshima la 29 noiembrie, J. Ribbentrop notează : „Dacă Japonia ar angaja lupta cu Statele Unite, Germania, ar interveni, bineînțeles, imediat în conflict”²³.

Graba și decizia cu care hitleriștii își încredințau aliații niponi de sprijinul lor în cazul unui război japo-american au sporit și mai mult bănuielile și neîncrederea guvernanților de la Tokio. De aceea, ei au decis să păstreze cel mai strict secret asupra pregătirilor pentru războiul din Sud. A. Hitler a fost extrem de nedumerit la vestea declanșării atacului japonez la Pearl Harbor și declanșuirea războiului în Pacific²⁴. În condițiile în care bătălia Moscovei se desfășura în dezavantajul lor, iar americanii și englezii, în pofida loviturilor năucitoare primite de la niponi, continuau să considere că pericolul principal venea din partea Germaniei naziste, iar cele mai importante teatre de război erau în Europa și Atlantic, guvernanții naziști nu și-au permis să se supere cu aliații lor din Orientul Îndepărtat. În consecință a fost elaborat și ratificat, în pripă, un nou Pact tripartit, prin care cele trei puteri agresoare se obligau să continue războiul cu americanii și englezii pînă la victoria finală, iar la 11 decembrie 1941 Germania a declarat război Statelor Unite ale Americii²⁵. Guvernul nipon nu s-a lăsat amețit însă de declarațiile lui Hitler și temîndu-se ca acesta să nu-i pretindă, în schimbul acestei declarații, intrarea în războiul împotriva U.R.S.S. S-au luat măsuri grabnice pentru a eluda problema și a nu se angaja în nici un fel. Generalul Oshima a primit, în acest sens

instrucțiuni foarte precise. La 13 decembrie 1941, A. Hitler a avut, în prezența lui J. Ribbentrop, o întrevedere secretă cu ambasadorul japonez. Din expunerea bombastică a lui Hitler reținem exprimarea satisfacției guvernului nazist privind intrarea Japoniei în război care reprezintă o mare ușurare pentru Germania, ca și maniera acesteia de a deschide și desfășura operațiunile militare în Pacific. Minimalizând proporțiile bătăliei Moscovei, el a expus planurile sale de a dezvolta ample operațiuni ofensive în Transcaucazia și mai departe împotriva Iranului și Irakului. Fără a se arăta prea încântat de aceste perspective, diplomatul nipon, cunoscut pentru sentimentele sale filo-germane, n-a dat curs discuțiilor dirijate de fűhrer și s-a oprit numai asupra necesității coordonării operațiunilor militare japono-germane.

Chiar și cererea lui Hitler, din finalul întrevederii, de a jugula aprovizionarea sovieticilor cu produse americane prin Vladivostok a rămas fără răspunsul așteptat de hitleriști. De aici, rezultă că niponii acordau în acea perioadă o deosebită importanță Tratatului de neutralitate cu U.R.S.S.²⁶

Înfringerea de lingă Moscova i-a făcut pe hitleriști și mai insistenți în strădaniile lor de a determina Japonia să declare război Uniunii Sovietice și să înceapă ostilitățile împotriva acesteia. La 10 iunie 1942 s-a declanșat o amplă ofensivă spre Volga, însoțită de crîncene încleștări în zonele Voronejului și nordul Caucazului. Se apropia cu pași repezi uriașa bătălie a Stalingradului. Dirzenia apărării sovietice îi îngrijora pe germani în așa măsură încît eforturile lor de a împinge Imperiul de la Soare-Răsare în războiul antisovietic au devenit cu fiecare zi mai persistente. Într-o convorbire cu Hiroshi Oshima, la 9 iulie 1942, J. Ribbentrop a căutat tot timpul să-l convingă pe acesta „... că tocmai acum a sosit momentul atacului Japoniei împotriva Rusiei... că dacă Japonia va lovi acum Rusia, aceasta va provoca înfrîngerea morală a Rusiei, și în orice caz va grăbi prăbușirea actualei ei orînduiri”. Pentru starea de spirit de la Berlin și îngrijorarea guvernului nazist privind mersul războiului în Estul european ni se pare edificatoare insistența, vecină cu implorarea, lui Ribbentrop din finalul convorbirii: „Oricum, niciodată nu i se va prezenta Japoniei un asemenea moment favorabil ca să nimicească dintr-o dată și pentru totdeauna colosul rus în Asia răsăriteană”²⁷. Dar, guvernanții japonezi erau preocupați de șubrezirea situației lor militare în bazinul Pacificului, unde mersul războiului începuse să se desfășoare în avantajul forțelor aliate. După bătălia aeronavală din Marea Coralilor, a urmat marea încleștare de forțe aeronavale din largul insulelor Midway, 4—7 iunie 1942, încheiată cu înfrîngerea decisivă a forțelor nipone. Victoria americană de la Midway a marcat începutul cotiturii radicale în desfășurarea războiului în Oceanul Pacific. Pe uscat, ofensiva japoneză a fost oprită la „porțile” Indiei. De aceea, nu este de mirare că toate încercările guvernului hitlerist de a împinge Japonia în războiul antisovietic au rămas fără ecou. Îngrijorarea cercurilor politice conducătoare de la Tokio creștea zi de zi, iar situația nemților la Stalingrad era rău prevestitoare. Mersul războiului interesa în cel mai înalt grad și autoritățile antonesciene. Mihai Antonescu, observator atent al evenimentelor politico-militare, încerca în fel și chip să afle adevărul din culisele cancelariilor diplomatice, să culeagă datele necesare politicii regimului pe care-l slujea. Cu abilitatea-i cunoscută, vicepreședintele guvernului antonescian a stabilit relații, dacă nu amicale, în orice caz de încredere cu ambasadorul

nipon la București. În ziua de 24 noiembrie 1942 la Președenția Consiliului de Miniștri, M. Antonescu a avut o convorbire intimă cu acesta. Diplomatul nipon l-a informat că tocmai se înapoiase de la Berlin unde participase la o conferință a miniștrilor japonezi în Europa. „Întrebat care este poziția Japoniei față de Rusia, nota Mihai Antonescu, Ministrul Japoniei mi-a spus că Japonia preocupată de foarte multe chestiuni în Orient, nu a fixat intervențiunea sa în conflictul rus”²⁸.

În mod cert, atât curiozitatea vicepreședintelui guvernului antonescian, cât și rezerva rece a diplomatului japonez își au originea în cursul războiului în est, unde la 19 noiembrie 1942 se dezlănțuise o impetuoasă contraofensivă sovietică din zona Stalingradului. Spargerea blocadei Leningradului, ofensiva sovietică din Caucaz și de pe Donul mijlociu și mai ales capitularea forțelor Wermachtului încercuite la Stalingrad au provocat pe lângă furie neputincioasă și nemulțumire la Berlin față de aliatul din Extremul Orient, insensibil la cerințele ce îi fuseseră, cu insistență făcute de a intra în războiul antisovietic. În culisele diplomatice începuse să circule tot mai frecvent, zvonuri privind înlocuirea guvernului imperial cu un altul mai favorabil intereselor celui de-al treilea Reich. O telegramă venită de la Tokio, din partea Legației române, cu data de 31 ianuarie 1943, cuprindea în final următoarele: „Pentru pornirea Japoniei cu Axa Roma-Berlin se impune un fel de ultimatum de la Berlin. Este necesară schimbarea Primului Ministru Japonez”²⁹.

Anul 1943 a adus încă de la început noi și mereu mai importante succese, pe toate fronturile, pentru Națiunile Unite. Situația Germaniei, Japoniei și aliaților lor s-a înrăutățit și mai mult. Zvonuri peste zvonuri, unele fundamentate altele nu, izvorite din surse de cele mai multe ori necunoscute sau bănuite, circulau într-un vârtej susținut în cercurile diplomatice. Referitor la o convorbire cu ministrul japonez la București în ziua de 25 mai 1943, M. Antonescu nota: „L-am întrebat pe Ministrul Japoniei dacă într-adevăr Japonia a făcut bune oficii între Germania și Rusia. Ministrul Japoniei mi-a răspuns categoric că nu crede acest lucru și dacă s-ar așeza baze aeriene sau navale în Rusia de către americani, atunci Japonia ar începe război cu Rusia. Crede însă că Rusia va avea destul realism ca să evite această situație”³⁰.

De asemenea, relațiile dintre puterile tripartite au continuat să se deterioreze. Robert Bellaire, fost corespondent al agenției de știri „United Press”, ziarist experimentat și talentat, înzestrat cu un deosebit spirit analitic, aprecia în iunie 1943 că relațiile dintre puterile Axei sînt departe de a fi cordiale”. Cercurile guvernamentale japoneze, se spune într-o notă a Legației române în capitala Imperiului Japonez, au interzis orice manifestări cu ocazia aniversării Pactului Tripartit, au pus sub severă supraveghere întreaga misiune diplomatică din Japonia, au suprimat toate societățile secrete subvenționate de germani și refuză retransmiterea emisiunilor germane pentru Japonia”³¹.

În cursul anului 1943 se declanșează și se adîncește rapid criza din sînul coaliției tripartite. În vreme ce planurile ofensive ale Wermachtului nazist din zona Kursk, denumite: „Citadela” și „Pantera”, se prăbușeau sub loviturile viguroase ale armatelor sovietice, la 25 iulie 1943, în Italia, a avut loc o lovitură de stat. B. Mussolini a fost demis și arestat, iar în fruntea țării a venit un guvern condus de mareșalul Pietro Bodaglio. În aceste condiții, șansele germanilor de a împinge Japonia în războiul antisovietic au fost total compromise. În urma unei convorbiri cu minis-

trul japonez la București, în ziua de 3 august, M. Antonescu nota : „L-am întrebat pe Ministrul Japoniei, dacă Japonia schimbă politica sa externă față de Rusia și dacă vreo posibilitate de intrare în război a Japoniei în contra Rusiei se relevază ca actuală — spunându-i în dorința ca să cunosc mai bine punctul său de vedere — că am auzit unele versiuni în acest sens. Mi-a răspuns categoric : Japonia nu-și schimbă politica sa față de Rusia și nu-i va declara război. Japonia are prea multe probleme și greutăți — și la nord, și la sud, și la est și la vest — pentru ca să-și poată lua riscul de a lupta împotriva tuturor”³².

Ultimele acțiuni care pot fi înscrise nu numai în interesul nipon, dar și la activul Japoniei ca aliat al Germaniei naziste, au fost întreprinse în prima parte a lunii septembrie 1943. În dimineața zilei de 9 septembrie trupe japoneze au ocupat concesiunea italiană din Shanghai confiscând toate proprietățile italienilor³³. De asemenea într-o telegramă a Legației române la Lisabona, cu data de 12 septembrie se spune : „Ministrul Japoniei mă informează că Guvernul Japoniei a declarat Italia țară dușmană și a dezarmat trupele italiene de la Tien-Tsin, iar concesiunea italiană a fost integrată Chinei. Vasele de război și de comerț din porturile japoneze au intrat sub control japonez. Ambasada italiană din Tokio este sub pază”³⁴.

Marile înfringeri suferite în cursul anului 1943 de Wehrmachtul hitlerist, în special pe frontul de est, slăbirea regimurilor impuse de germani în țările ocupate, creșterea impetuoasă a mișcărilor de rezistență antifascistă de pretutindeni au devenit o preocupare acută a cercurilor guvernante de la Tokio. Conferința atașatilor militari japonezi din Europa care a avut loc la Berlin, spre sfârșitul anului 1943, a dezbătut pe larg și cu atenție aceste probleme. La 8 decembrie, o misiune japoneză, condusă de generalul Bansai, atașatul militar nipon în capitala celui de-al treilea Reich, a plecat spre Tokio, prin Turcia și U.R.S.S. Misiunea ducea guvernului nipon un raport, elaborat în urma Conferinței amintite care încerca să dea răspuns la următoarele probleme : a) cauzele înfringerii lui Rommel în Egipt ; b) neputința submarinelor și aviației germaue de a împiedica debarcarea anglo-americană în Africa de Nord ; c) explicația forței U.R.S.S. de a declanșa acțiuni ofensive în ciuda asigurărilor date de Hitler că Uniunea Sovietică nu mai dispune de forțe pentru operațiuni militare ofensive ; d) moralul populației civile din Germania și Italia în fața ofensivei anglo-americane și e) refuzul țărilor ocupate de a colabora voluntar la eforturile de război ale Axei³⁵.

În acest fel, cooperarea japo-germană în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial, care niciodată nu fusese ideală, lua sfârșit. Prăbușirii Germaniei naziste, i-a urmat cea a Japoniei militariste. Prin capitularea necondiționată de la 2 septembrie 1945 lua sfârșit în rușine, aventura militară a teribilului Dai Nihon. Nu după mult timp, după vindecarea rănilor și învingerea imenselor dificultăți postbelice, Japonia avea să intre într-o nouă etapă a dezvoltării sale economice.

Acum, când popoarele lumii aniversează peste patru decenii de la sfârșitul celei mai mari conflagrații din toate timpurile apare într-o puternică lumină îndemnul tovarășului Nicolae Ceaușescu, Secretar general al Partidului Comunist Român : „... este bine să ne reamintim de împrejurările care au dus la cel de-al doilea război mondial, să tragem toate învățămintele și să ne exprimăm hotărârea fermă de a face totul pentru a împiedica un nou război, pentru a asigura colaborarea între popoare și pacea pe planeta noastră”³⁶.

- ¹ Pentru detalii vezi: *Le brigandage japonais en Mandchourie. Memorandum présenté par le président du Conseil japonais à l'empereur du Japon*, Bureau d'éditions, Paris, 1932.
- ² A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, 1939—1945, Edit. didactică și pedagogică, București, 1976, p. 68; *Hrestomafia po Noveșei Istorii*, 1939—1945, *Dokumenti i materialii*, Izdatelstvo sotsialnoekonomiceskoi literatury, Moscova, 1960, p. 64; J. Lequiller, *Le Japon*, Editions Sirey, Paris, 1966, p. 373.
- ³ L. Lequiller, *op. cit.*, p. 373.
- ⁴ *Ibidem*, p. 273—274; Joe Heydecker, Johannes Leeb, *Procesul de la Nürnberg*, Edit. politică, București, 1983, p. 299—300; Andreas Hillgruber, *Les entretiens secrets de Hitler. Septembre 1939 — décembre 1941*, Fayard, Paris, 1969; *Notes sur l'entrevue entre le Führer et le président du Conseil des commissaires du peuple et commissaire du peuple aux Affaires étrangères, Molotov*, le 12 noembrie 1940, p. 298—300.
- ⁵ A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale . . .* vol. II, p. 75—76.
- ⁶ J. Thouvenin, *Une année d'histoire de France. 1940—1941*, Sequana Editeur, Paris, 1941, p. 201—208; N. V. Rebrikova, *Ocerki noveșei istorii Tailandi 1918—1959*, Izdatelstvo Vostocnoi Literatury, Moskva, 1960, p. 84, J. Lequiller, *op. cit.*, p. 374.
- ⁷ Frank Freidel, *Les Etats-Unis d'Amérique au XX-e siècle*, Editions Sirey, Paris, 1960, p. 230; J. Lequiller, *op. cit.*, p. 374.
- ⁸ A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 510.
- ⁹ Pentru detalii vezi; A. Hillgruber, *op. cit.*, *Notes sur l'entretien du Führer avec le ministre japonais des Affaires étrangères Matsuoka*, le 27 mars 1941, p. 511—522; J. Lequiller, *op. cit.*, p. 375.
- ¹⁰ A. Hillgruber, *op. cit.*, *Notes sur l'entretien entre le Führer et le ministre japonais des Affaires étrangères, Matsuoka, à Berlin, le 4 avril 1941*, p. 526—532.
- ¹¹ A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale* vol. II, p. 87; *Hrestomafia po Noveșei Istorii*, tom. II, p. 64—65.
- ¹² J. Lequiller, *op. cit.*, p. 376.
- ¹³ *Ibidem*; Frank Freidel, *op. cit.*, p. 232; N. V. Sivacev, F. F. Iazikov *Noveșia istoria S. S. A. 1917—1972 g. g.*, Izdatelstvo Moskovskogo Universitatea, Moskva, 1972, p. 128.
- ¹⁴ J. Lequiller, *op. cit.*, p. 377—378; C. Bușe, I. Cârțnă, Gh. Ioniță, I. Seftiuc, A. Vianu, Z. Zamfir, *Istorie universală. Epoca contemporană, 1939—1945*, vol II, Edit. didactică și pedagogică, București, 1976, p. 283.
- ¹⁵ Pentru detalii vezi: J. Lequiller, *op. cit.*, p. 378—379; F. Freidel, *op. cit.*, p. 232—233.
- ¹⁶ A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale . . .* vol. II, *Ioachim von Ribbentrop către ambasadorul german la Tokio, generalul Eugen Ott, Berlin, 10 iulie 1941*, p. 76—77.
- ¹⁷ *Idem*, *Eugen Ott. ambasadorul Germaniei la Tokio, către Ioachim Ribbentrop*, 14 iulie 1941, p. 77—78.
- ¹⁸ A. Hillgruber, *op. cit.*; *Notes sur l'entretien du Führer avec le comte Oshima, au grand quartier général du Führer, le 14 Juillet 1941, de 17 h à 19*, p. 606—615.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 605—606; *Marea conflagrație a secolului al XX-lea. Al doilea război mondial*, p. 200.
- ²⁰ Arh. M. A. E., fond 71, 1920—1944, Japonia. Relații cu România. 1925—1944, vol. 12, George Băgulescu către Ministrul Afacerilor Străine, f. 412.
- ²¹ *Ibidem*, p. 423.
- ²² Pentru detalii vezi: C. Bușe, I. Cârțnă, Gh. Ioniță, I. Seftiuc, A. Vianu, Z. Zamfir, *Istorie universală. Epoca contemporană*, vol. II, p. 283—284; J. Lequiller, *op. cit.*, p. 379—380.
- ²³ A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale . . .* vol. II, *Notele lui Ioachim von Ribbentrop despre convorbirea cu ambasadorul Japoniei la Berlin, generalul Hiroshi Oshima, 29 noembrie 1941*, p. 78.
- ²⁴ J. Lequiller, *op. cit.*, p. 393.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 384—385; 393—394;
- ²⁶ A. Hillgruber, *op. cit.*, *Réception de l'ambassadeur du Japon, le général Oshima, par le Führer, le 13 décembre, 1941, de 3 h à 14 h*, p. 692—697.
- ²⁷ A. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale . . .*, vol. II, *Notele lui Ioachim von Ribbentrop privind discuția sa cu ambasadorul Japoniei la Berlin, generalul Hiroshi Oshima, 9 iulie*, p. 79.
- ²⁸ Arh. M. A. E., fond 71, 1920—1944, Japonia. Relații cu România. 1925—1944, vol. 12, f. 297.
- ²⁹ *Ibidem*, Telegramă din Tokio, 31 ianuarie 1943, f. 300.
- ³⁰ *Ibidem*, f. 308.
- ³¹ *Ibidem*, F. 9, General, 1941, f. 55.

³² Ibidem, 1920—1944, Japonia. Relații cu România, 1925—1944, vol. 12, f. 315.

³³ Ibidem, Japonia. Relații cu alte state. 1921—1944, Transmisia postului de radio New Delhi, 9 septembrie 1943, orele 14, f. 99.

³⁴ Ibidem, Telegramă Legației române la Lisabona, 12 septembrie 1943, f. 104.

³⁵ Ibidem, 1939, F. 9, Situația internațională pe țări, 1943, vol. 339, Depeșă a Legației române la Lisabona, 14 decembrie 1943, f. 31—32.

³⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă din capitală cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului și a 98 de ani de la cucerirea independenței de stat a României, 9 mai 1975*, în: *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 562—563.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DES RELATIONS NIPPONO-ALLEMANDES PENDANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Résumé

Pour la réalisation de ses plans expansionnistes, le Japon a essayé de s'assurer de solides alliances politico-militaires. Les gouvernants nippons se sont orientés vers les autres grandes puissances révisionnistes l'Allemagne et l'Italie, signant à Berlin le 25 novembre 1936 le Pacte anti-komintern et, ultérieurement, le 27 septembre 1940 le Pacte Tripartite.

En dépit de ces traités successifs, les relations nippono-allemandes au cours de la deuxième guerre mondiale — souligne l'auteur — ont été loin d'être idéales, étant marquées par des sinuosités et divergences sur les plans politique et militaire.

L'Allemagne hitlérienne a évité de dévoiler à l'allié japonais ses plans diplomatiques et militaires ; la signature du pacte de non-agression avec l'URSS (1939), le déclenchement de l'opération Barbarossa (1941), créant des difficultés au cabinet de Tokyo quant à l'accomplissement de ses projets expansionnistes en Asie. Le gouvernement japonais prendra sa revanche en surprenant Berlin par la signature en avril 1941 du pacte de non-agression avec l'U.R.S.S., résistant ensuite aux pressions allemandes réitérées d'entrer en guerre contre l'Union Soviétique par le déclenchement de l'agression dans le Pacifique.

Les défaites que leur ont infligé les Nations Unies en 1942—1944 ont aggravé les divergences nippono-allemandes.

L'écroulement de l'Allemagne, nazie en mai 1945 suivie de celui du Japon au mois de septembre de la même année mettra fin à cet épisode des relations entre les deux pays.

ALEXANDRU CANDIANO-POPESCU — MARTOR ȘI CRONICAR
AL TIMPULUI SĂU (I)

Una dintre cele mai pitorești figuri ale celei de a doua jumătăți a secolului trecut, Al. Candiano-Popescu s-a făcut cunoscut ca erou al mișcării antidinastice de la 8 august 1870 — atît de necruțator și pe nedrept ridiculizată de I. L. Caragiale în binecunoscuta sa schiță *Boborul* — și, mai ales, ca „eroul de la Grivița” — unanim și binemeritat apreciat atît de contemporani cît și de posteritate.

Dacă încercările sale literare (*Cînd n-aveam ce face*, București, 1866, receditată în 1875, *Țară de dor*, București, f.a., *Țara*, București, 1894, *Cuvîntări ostășești*, București, 1901) nu s-au ridicat peste nivelul diletantismului, în schimb, memoriile prezintă interes nu numai prin ineditul și importanța evenimentelor politice relatate, ci și prin frumuseța scriiturii, a acului limbaj, care chiar dacă pe alocuri pare bombastic, păstrează acel parfum caracteristic epocii.

Deși scrisese mult după desfășurarea evenimentelor — începînd din anul 1894, deci spre apusul vieții —, amintirile lui Al. Candiano-Popescu interesează pe cercetătorii celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și numai pentru faptul că autorul lor s-a aflat în permanență în mijlocul marilor evenimente care au creat România modernă, i-a cunoscut îndeaproape pe cei mai de seamă oameni politici ai vremii și a trăit în intimitatea curții regale, fiind adjutant al lui Carol I timp de mai bine de un deceniu.

Sigur, însemnările și aprecierile sale despre oamenii și evenimentele timpului poartă adînc înrustată pecetea apartenenței sale politice — nu trebuie uitat nici un moment că a fost unul din frunțașii partidului liberal și a rămas profund atașat politicii liberale și după ce a renunțat la cariera politică pentru a reîmbrăca haina militară. Este normal — deci am putea spune, omenește — ca simpatiile sale să se îndrepte cu precădere față de oamenii politicii pe care a susținut-o atîtă ani cu fapta, pana și sufletul și să fie necruțator — uneori, c drept, nejustificat — cu adversarii săi de idei, în speță cu oamenii politici conservatori. Totuși, nu putem să nu remarcăm și un permanent efort de obiectivitate: idoli săi politici, I. C. Brătianu și C. A. Rosetti sînt înfățișați și cu defectele lor, pe lîngă marile calități unanim recunoscute.

Dacă primul volum al memoriilor lui Al. Candiano-Popescu a văzut lumina tiparului în 1944 (*Amintiri din viața-mi*, vol. I, București, Editura Universul), celelalte două își așteaptă încă editorul. Din cele 471 de pagini dactilografiate, care se află la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Manuscrite, Arhiva 734, ne-am oprit asupra primului capitol — *Războiul de independență* — din volumul al III-lea, capitol care vine să completeze informațiile oferite de același autor în volumul *Războiul nealtrnării, istorie critică. Asaltul și luarea redutei Grivița*, București, 1913.

Începînd din acest număr încredințăm tiparului cîteva fragmente din memoriile inedite ale lui Al. Candiano-Popescu, referitoare la evenimentele anilor 1877—1878.

Radu-Dan Vlad

AL. CANDIANO-POPESCU, AMINTIRI DIN VIAȚA-MI. VOL. III

CAPITOLUL I

RĂZBOIUL INDEPENDENȚEI

Pe cînd ne aflam în opoziție¹, liberalii și toată coaliția² erau pentru neutralitatea țării³ și pentru căutarea de a stabili relații prietenești între români și turci. Guvernul otoman respinsese însă cu încăpăținare propunerile ce-i făceam, tratîndu-ne cu o orărbă îngîmfare și ofensînd demnitatea noastră națională.

Dumitru Brătianu ⁴ rămăsese credincios acestui program de a merge mână în mână cu Poarta. Una din cauzele urei sale contra lui Ion Brătianu a fost că dînsul cum a îndrăznit să nu fină socoteală de opinia fratelui său mai mare, declarînd război Turciei. Dumitru Brătianu uitase că evenimentele au logica și drumul lor și că în cîteva luni se schimbaseră și umblaseră mult.

Tot pentru că n-au ținut socoteală de mersul evenimentelor, fruntașii țării, convocați la palat ⁵ spre a se pronunța dacă sînt pentru pace sau război, unii fuseseră partizani ai neutralității, alții (Ion Ghica, Mitiță Sturdza) să ne retragem cu armata în munți. Numai Brătianu fusese pentru război, căci înțelegea cerința timpului și avea prevederea bărbatului de stat. Prevederea este darul darurilor omului de stat.

Rusia dobîndise de la Europa mandat tacit de a intra în Bulgaria și de a face război Porții. Și în întrevederea de la Reichstadt cei trei împărați, al Austriei, al Germaniei și al Rusiei se înțeleseseră ca Austria să ia Bosnia și Herțegovina, iar Rusia, Basarabia, ce o pierduse prin tratatul de la Paris, din 1856. Germania ajută pe Rusia pentru că și Rusia o ajutase, neutralizînd pe Austria, în războiul din 1870.

Brătianu simțind că vîntul bate de la nord și că în războiul ce se pregătea România avea mult de cîștigat, uitînd ideile neutralității susținute în opoziția de ieri, cu mintea-i ageră și cu hotărîrea-i luminată, deveni imediat un partizan energetic al războiului.

Țarul Alexandru al II-lea vine la Livadia. Brătianu însoțit de colonelul Slăniceanu, ministrul nostru de război, merge la Livadia ca să se înțeleagă asupra situației. Pe cînd la Livadia se aflau invitați la ceai la împărat, o discuție se iscă între Brătianu, principele Gortciacoff, cancelarul imperiului, și generalul Ignatieff, fostul ambasador la Constantinopol al cabinetului din S-tul Petersburg. Principele Gortciacoff și Ignatieff susțineau că armata rusă poate să intre în România fără nici o convenție, căci merge a libera pe frații ortodocși din Orient.

— Ciudate principii de unanitate și de dreptate invocați, zise Brătianu, cînd pentru a libera pe frații ortodocși din Orient începeți prin a călca în picioare drepturile altui popor ortodox de cinci milioane de suflete.

— Și ce aveți să faceți, obiectă principele Gortciacoff?

— Ne vom împotrivi cu armele în mînă, răspunse cu hotărîre Brătianu.

— Atunci vă vom zdrobi.

— Ne vom apăra cu disperare și vom strica drumul de fer.

Țarul trăgînd cu urechea la astă convorbire și văzînd că se inveninează, veni cu o ceașcă de ceai și o oferi lui Brătianu, zicîndu-i rîzînd :

— Să ne tragem de o parte și să regulăm împreună neînțelegerea ivită.

Temelia convenției de la 4 aprilie, prin care se garanta integritatea teritoriului nostru, astfel a fost pusă.

D-l Brătianu mi-a istorisit cu gura lui această întîmplare.

În sfîrșit, războiul ruso-turc se declară. Armatele țarului intră în România, fără a ne vesti. Colonelul principele Dolgoruky vine la București imediat să prezinte domnitorului scuzele țarului, pe motivul că secretul operațiilor războiului l-au silit să ia o asemenea măsură.

Armata rusă violase, în realitate, teritoriul României, dar domnitorul primi scuzele ce i se făceau, pentru că dreptul este o materie gelatinoasă, cînd ai de a face cu unul mai tare decît tine. Și apoi nu numai Rusia se simțea tare prin sine însăși, dar avea în sprijinul său și autorizarea morală dată ei de Europa ca să înceapă războiul cu Turcia.

Opinia publică i se arată simpatică, deoarece era vorba de pedepsirea sălbăticeii otomane, care schingiua pe bieții creștini din Orient. Suferințele bulgarilor, chinuții de turci, revoltaseră lumea întreagă. Rolul Rusiei era și umanitar și civilizator.

Nu putea, prin urmare, România să fie contra unui asemenea război sfînt. Brătianu a înțeles aceasta și de aceea a căutat să se folosească de război, pe cît i-a stat prin putință.

Mulți au imputat lui Brătianu că de ce n-a silit pe Rusia să încheie o convenție mai categorică, intru ce privește Basarabia mai cu seamă, iar celebrul om de stat le răspundea :

— În politică și mai cu seamă cînd un stat slab și mic are daraveri cu un stat mare și puternic, cel mic face ce poate, nu face ce vrea, și Rusia n-a vroit să încheie cu România altă convenție decît cea de la 4 aprilie, știînd că Europa e favorabilă acțiunei sale. Doresc să mi se demonstreze că un alt român, în locul meu, ar fi putut dobîndi mai mult decît mine și atunci mă declar învins, dar pe cîtă vreme voi fi judecat pe închipuiri, pe presupuneri, pe născociri răutăcioase, nu voi capitula.

★

Eram deputat în vremea războiului și partizanul său convins și înfocat. Cel dintîi discurs în parlament în care s-a pronunțat cuvîntul de neamănarea țării a fost rostit de mine. Fiînd acest discurs un ce însemnat în viața mea îl înregistrez azi.

„D-lor deputați,

În această mare chestiune nu iau cuvîntul pentru ca să dau lumină Camerei, ci iau cuvîntul fiindcă simt în mine datoria de român a spune părerea mea într-o chestiune extraordi-

namente de importantă. Nu iau cuvîntul ca să luminez camera, pentru că ar fi a ofensa această adunare cînd mi-aș închipui că dînsa ar avea trebuință de luminile mele, cînd este vorba de a ști ce trebuie să facă în momente grave, în momente de primejdie ca acestea în care ne găsim. Patriotismul ei înțelept și iubirea ei de binele public vor fi călăuză sa în asemenea circumstanțe.

D-lor, în această criză în care fierbe Orientul, vă declar că aveam obstinanta hotărîre de a fi, cu orice preț, în țara mea, amicul păcii.

Dar în fața actelor de agresiune armată din partea Turciei, în fața insultelor ce ni s-au aruncat în scris prin circularile Porții, în fața bombardării Calafatului, în fața jefuirii Bechetului, în fața bombardării Olteniței, m-aș crede un trădător către țara mea, cînd cu armele în mînă nu aș apăra drepturile și independența acestei țări. (Aprobări).

D-lor deputați, existența noastră politică contemporană, mai cu seamă se reazămă pe tratatul de la Paris. Dar tratatul de la Paris a fost sfîșiat de însăși Turcia prin încăpățînarea ce a pus-o întru a nu asculta de glasul Europei care cerea de la dînsa reforme, de glasul Europei care cerea ca Bulgaria și celelalte provincii creștine din Turcia să nu fie măcelărite, ca proprietatea oamenilor din Turcia să fie respectată, ca legi să existe care să protegă pe acei locuitori nenoroșiți. Pentru realizarea acestor dorinți, manifestate de Europa și la care Turcia totdeauna a fost surdă, ei bine, împăratul Rusiei a fost silit să ia armele în mînă, ca prin forță să facă pe cabinetul din Stambul să se supună la protocolul acela care a fost subscris de Europa întregă și care cuprinde o idee mare : reforme serioase în imperiul turcilor.

Cred, d-lor, că este un adevăr patent, cînd voi susține că opinia publică europeană este favorabilă armelor Țarului, pentru că opinia publică europeană ține socoteală de cauza ce servește astăzi Rusia, și știe că, după declarațiunile oficiale ale Majestății Sale împăratul Alexandru, el nu se duce ca să facă conquiste în Europa, ci merge să ducă pacea și justiția împilatelor populațiuni creștine din imperiul otoman.

Voci : Așa este.

D-l A. Candiano Popescu : D-lor, vă aduceți aminte că noi, împinși de mîna împrejurărilor, am încheiat o convențiune cu Rusia. Dacă am subscris acea convențiune, am făcut-o sub presiunea forței majore a lucrurilor și siliți de Europa care ne lăsase propriei noastre inspirațiuni și instinctului nostru de conservare. Și apoi, dacă am subscris această convențiune, nu am făcut prin aceasta nici un act de agresiune în contra turcilor.

Am încheiat această convențiune fără a avea scopul să atacăm pe nimeni, și cu toate acestea turcii ne-au tratat într-un mod sălbatec, bombardîndu-ne Calafatul, Oltenița, Bechetul, pe care l-au ars și l-au jefuit prin filibustieri otomani, fără ca un singur om să se afle acolo și fără a ne declara război în regulă, conform dreptului ginților.

Se întreabă unii care este pozițiunea noastră și dacă suntem în război cu guvernul din Stambul.

Cînd peste Calafat a plouat fer și foc turcesc în timp de trei ore, cînd Oltenița este bombardată de turci, cînd vasele noastre de comerț sînt prădate și arse, să ne mai întrebăm oare care trebuie să fie atitudinea noastră față de o asemenea singeroasă provocare din partea Turciei? (Aplauze)

Negreșit că d-l Kogălniceanu era glasul hotărît al țării cînd zicea că „la tunul otomanilor a răspuns tunul românilor, că la foc cu foc și la salve cu salve vom răspunde”. (Aplauze).

Dar se ridică o chestiune : cit trebuie să ne apărăm? Ei bine, eu sînt sigur că această țară este hotărîtă a se apăra pînă la cea din urmă picătură de sînge, și fiecare român are sentimentul unei mari datorii : datoră de a se sacrifica pentru România.

S-a zis : pînă unde trebuie să meargă apărarea noastră? Și atunci am auzit pe d-l Dimitrie I. Ghica, ale cărui opinii în această chestiune nu le împărtășesc, dar le respect, pentru că e bine ca să respectăm opiniunile unor oameni adînc convinși precum este d-l Ghica, l-am auzit zicînd, o repet, pe d-l Ghica : „înțeleg să ne armăm, dar nu înțeleg să trecem Dunărea”.

La aceste cuvinte am onoarea să răspund onorabilului preopinent că se află într-o completă eroare, căci dacă astăzi noi sîntem provocați de Turcia, care a rupt tratatul de la Paris, dacă turcii ne-au declarat război pe care noi l-am primit, eu mărturisesc că apărarea noastră poate să ne silească să trecem chiar Dunărea, cine zice război, zice strategie și tactică și cine zice strategie, zice ca să iei toate măsurile acelea ce trebuiesc luate contra unei armate inamice. Cînd cineva care cunoaște arta militară, ar auzi pe d-l Dimitrie Ghica manifestînd asemenea idei militare, ar fi prins de mirare, deoarece asemenea opinii s-au mai manifestat și în alte părți. Marelui căpitan Napoleon I i-a trecut prin minte această idee ca de la Fontainebleau să dirige armatele sale din Spania. Dar cu tot geniul său gigantic marele căpitan n-a izbutit, și sînt sigur că n-ar izbuti nici această Cameră în întreprinderea sa, atunci cînd dînsa și-ar propune să dirige operațiunile armatei față cu inamicul.

Dacă această Cameră ar avea părerea d-lui Dimitrie Ghica de a nu trece Dunărea, ceea ce nu cred, eu-aș avea curajul să-i zic că face o mare eroare, că ia o sarcină pe care n-ar putea-o s-o ducă, pentru că aceasta nu este de atribuțiunile camerei, ci de atribuțiunile generalilor, de

atribuțiunea statului major, în sarcina căruia cade grija de a ști unde armatele noastre pot să înainteze.

D-lor, trec acum la alt fapt : turcii ne-au declarat război. Prin aceasta ei au rupt vechile legături ale tratatelor ce ne uniau cu dînșii, și rupînd aceste legături, acea dependență în care ne aflăm față de dînșii, ei, turcii, ne-au declarat independenți.

Negreșit că nu am trebuință să fac să răsune la auzul d-voastră această nobilă dorință, acest nobil strigăt, această nobilă idee a independenței noastre. Negreșit că aceasta este cea mai scumpă dorință a inimii d-voastră.

Nu trebuie curaj, nu trebuie talent ca să o rostească cineva, ci din contră, ne-a trebuit o robustă paciență pentru ca secole întregi, inspirați de spiritul politic al strămoșilor noștri, să ținem năbușită în mintea noastră și inima noastră dorința scumpă de a fi liberi, de a fi independenți. Pentru că, d-lor, ceea ce este libertatea pentru om, este independența pentru națiune (Aplause).

D-l Ghica : D-le președinte, dacă este a se proclama independența, cer cuvîntul, pentru că am renunțat, neștiind că se proclamă independența.

D-l Candiano-Popescu : Prin urmare, zic, nu am trebuință să agit această chestiune înaintea d-voastră. Este destul să aveți inimă, este destul să aveți inimă românească pentru ca această sfințită idee și aceste sfinte sentimente să existe în ființa d-voastră.

Negreșit că a fost un mare sacrificiu pentru noi, și aceasta am făcut-o, o repet, ca respect ce-l datorăm politicii străbunilor noștri, pentru ca progresul să fie năbușit de fatalitatea islamismului, pentru ca barbaria să fie apăsătoare civilizatiunii, căci am pretențiunea să o declarăm înaintea Europei și a lumii, că noi aici, în această țară mică, reprezentăm idei mari de civilizațiune, de înaintare și de justiție și că dincolo, peste Dunăre, este barbaria, este sălbăticia, este nechitatea. (Aplause).

Ni s-a mai zis de onorabilul domn D. Ghica că se teme de această independență pentru ca ea să nu fie o independență nominală și ca nu, în realitate, să fim năbușiți prin o complectă servitutiune.

O voce : Mă tem să nu fie o independență muscălească.

D-l A. Candiano-Popescu : Pentru binele nostru și pentru binele d-lui D. I. Ghica. Dar românii sînt trecuți prin attea încercări, s-au adăpat atîta la școala experienței, încît ei vor ști să se ferească de toate stîncile și spiritul de conservare al nostru, precum și instituțiunile ce le avem, vor da acestui popor vigoarea, inteligența, abilitatea de a se apăra și de a se salva. Și am deplina convicțiune că, dacă sub jugul turcesc ne-am dezvoltat, cînd vom fi liberi și independenți, ar fi de desperat, ar fi a ne înjuria pe noi înșine, presupunînd că nu ne vom putea dezvolta și mai mult, dezvoltă bogățiile noastre, instituțiunile noastre, puterea noastră.

Să nu mi se invoce înaintea d-voastră de nimeni cuvîntul de prudență, căci prudența este o virtute română. În adevăr un guvern ca acesta pe care îl avem, cu oameni încărunțiți în lupte, cu oameni cum este președintele consiliului, despre care pot zice că mai bine mă indoiesc de lumina soarelui decît de patriotismului său (aplaude). Și adaug pe lîngă aceasta, încrederea ce o am în întregul cabinet. În adevăr, un asemenea guvern numai de prudență nu poate lipsi, precum nu poate lipsi de prudență nici adunarea națională.

Dar sînt, d-lor deputați, două feluri de prudențe. Unii înțeleg prin prudență a se pituli, a nu avea curajul adevărului, a căuta să nu numească lucrurile pe numele lor. Eu numesc această frică sau nemernicie, și sînt fericit de a constata că dînsa nu este prudența mea, precum nu este nici a acestui parlament român.

A fi prudent este a judeca cu înaturitate, este a păzi interesele țării și demnitatea ei, este a arăta lumii că atunci cînd sîntem pe nedrept provocați, nu ne este teamă de a jertfi bogățiile și sîngele nostru întru apărarea României. Iată ce numesc eu prudență.

În ceea ce privește ruperea legăturilor noastre cu Înalta Poartă, cit despre mine ored nemerit a face aceasta acum, căci este o supremă prudență și o supremă abilitate de a îndrăzni la timp, și timpul cred că a sosit astăzi. A sosit timpul astăzi și dovadă puternică este că vitejii noștri soldați rid la Calafat și în Ollenița de ghiulelele osmanliilor necredincioși, și soldații care înfruntă rîzînd primejdia și moartea știu să biruiescă și biruința lor va fi sigură, căci sînt sprijiniți de puterea reprezentațiunii naționale, căci ei au ca drapel apărarea drepturilor străbune și independența României.

★

Războiul el însuși a fost un mare eveniment, dar evenimentele aduse de dînsul fură asemenea mari.

România, prin care se plînbau invaziile rusești la 1828 și la 1848 și la 1854, fără a da socoteală cuiva, supunînd populația la beile și alte hangarale, acum, dînsa era aliată cu Rusia și țarul Alexandru al II-lea venea ca prieten la noi și ca aliat. Proscrișii de la 1848 culegeau roadele muncii lor. Valahia și Moldova deveniseră un stat de vază.

www.dacoromanica.ro

Românul însă nici de asemenea evenimente nu se speria, fiind crescut în tradiția mare imperială. Drum împărătesc, lucru împărătesc, zice el, ca o colonie împărătească ce este. Țarul venind în București, poporul mergea să-l vadă, cei bătrâni însă obiectau tinerilor :

— Ce tot umblați cu gura căscată, voind să vedeți pe împărat, parcă n-ați mai văzut împărați în viața noastră !

În parlament discuții furtunoase asupra convenției de la 4 aprilie. Această convenție, un act internațional, era de o serioasă valoare politică pentru noi. Ea era un document ce proba cât de sus ne suisem d-asupra ticăloșiei regimului lui Vodă Cuza și celui fanariotic.

Sucitul Nicolae Blarenberg, fiul unui colonel rus de origine finlandeză, o combătea cu încăpăținare. Ce comediant, ce stîrv, ce hasra de imoralitate creșt. Nicolae Blarenberg, care nu vorbea decît cavalerism, corectitudine, croare, rigiditate de principii.

În tinerețe a fost amantul unei femei publice, Argintăreasa, întreținută de un căpitan Popovici, din a cărui bani plătea pe Blarenberg. Tot în tinerețe, ani mulți, a fost întreținut de o doamnă bătrînă și avută, O. I.

Ca avocat, a spoliat pe cumnatul său Grigore Băleanu, luîndu-i moșia Sturdzeni. Ca avocat a făcut un contract autentic de vânzare lui Mișu Ghica, prin care acesta vindea unui domn Urlițianu moșia Pupăza și mai în urmă devenind avocatul soriilor lui Mișu Ghica tot Blarenberg atacă în fața autorităților judecătorești actul, cerind anularea vânzării făcută de el ca avocat. Am fost față la acest proces scandalos al cărui autor merita să figureze pe băncile corecționalului.

Eram prefect de poliție al capitalei, în 1879, pe cînd Blarenberg trăia maritalmente cu cocotă din Viena, cu care șeșea în lume și o prezenta, cu nerușinare, ca fiind nevasta sa. Mă aflam la poliție, cînd un sergent de oraș mă anunță că la Blarenberg acasă s-a comis un omor. Alerg acolo și-l găsec pe Blarenberg, pe care îl cunoșteam foarte bine, livid într-un colț de odaie, într-alt colț pe pretinsa nevastă, șezînd pe o canapea, cu hainele sfîșiate, zgîrțiată adînc pe mîini și pe gît. Întrînd în casă, femeia se aruncă în genunchi la picioarele mele, înspăimîntată.

— Excelență, îmi zice dînsa, eu am trimis să previe poliția, viața-mi este în primejdie. Mizerabilul acesta, arătîndu-mi pe Blarenberg, m-a luat din Viena și, după ce mi-a mîncat o sută de mii de florini, cîștigați cum am putut, înșelîndu-mă că are stare și că mă va lua de soție, acum, după ce mi-a mîncat toți banii, vroește să-mi ia și bijuteria ce o am la gît și la mîini. N-am voit să i-o dau. Atunci s-a repezit la mine să mă strîngă de gît tîlhărește, ca moartă să mă despoae. În luptă m-a sfîșiat hainele, m-a zgîrțiat la gît și pe mîini. Numai zîmbîndu-mă cu groază din mîinile lui și punînd mîna pe cuțitul acesta (îm arată cuțitul), cu care-l amenința că-l ucid, numai astfel am scăpat din mîinile sale criminale. Excelență, fie-ți milă de mine, sînt o femeie străină și nenorocită ce am fost escrocată de un pungaș ordinar, nu mă lăsa în ghiarele lui. Sub protecția poliției voiesc să mă mut chiar astăzi într-un hotel și mîine să plec la Viena. Din starea mea pierdută îmi rămîne cel puțin o parte din bijuteriile cu care am venit aici. Voi vinde-o ca să trăiesc.

Mi se păru că am înaintea o sinistrală vedenie. De o parte această femeie sîngerată și cu hainele sfîșiate cerîndu-mi ajutor, de alte parte Blarenberg livid și umilit, înțelenit în locul său și în poziția unui criminal prins în flagrant delict.

— Ce ai să ripostezi, d-le Blarenberg, contra spuselor grave ale acestei femei ?

— Sînt un nenorocit, îmi răspunse dînsul, acoperîndu-și fața cu mîinile și începînd să plîngă.

Înțelesei atunci că femeia aceea avea dreptate. O mutai imediat în hotelul Hughes. Blarenberg nu ridică nici o protestare, cu toate că era deputat, și a doua zi o porni la Viena.

Blarenberg își pierduse clientela din cauza lăcomiei și incorectitudinilor sale ca avocat. Fiind deputat în opoziție, făcu discursuri antidinastice, susținînd că numele de Hohenzollern va fi epitaful ce se va lipi pe mormîntul României. Lipsa de mijloace de trai însă îl sili să intrigeze pentru a căpăta poziția bine plătită de prim efor. Pe vremea aceea eu eram adiutant al regelui și prin lume se spunea că mă bucur de favoarea monarhului. Blarenberg căuta să mă înțlinească des și îmi vorbea despre rege în termeni măgulitori, ceea ce nu se potrivea de loc cu discursurile sale din parlament. Eu simțînd ce se petrece în fundul cugetării sale, îi zisei :

— D-le Blarenberg, vād ce vrei. Vroești să te apropii de rege.

— Îți mărturisesc că da, nu știu însă drumul prin care aș putea ajunge, îmi replică dînsul.

— Nu umbla pe poteci cotite. Ia drumul cel mare, nu te sluji cu jumătăți de măsuri, dacă dorcești să te apropii de rege.

— Te voi asculta.

Sosește 15 august din acel an. Era praznic la Sinaia. Suveranul sta față la serbare. Blarenberg, ca prim efor, trebuia să facă un discurs tradițional. Face un discurs în doi peri. Trebuia să trimit o dare de seamă la Monitor, căci eram adiutant de serviciu, și Blarenberg ne trimite

discursul înțut. Atunci li aștern cu intenție un discurs cuprinzând sentimentele cele mai dinastice. Citeș darea de seamă regelui care lmi obiectează :

— Candiano, pe cite lmi aduc aminte, Blarenberg nu a vorbit astfel.

— Nu a vorbit el, Sire, dar vorbesc eu. Dacă mă va desminți, răspunderea va cădea asupra-mi, li răspund eu cu siguranță.

Regele se uită la mine și tăcu, ceea ce lmi dovedea că mă aprobă. Darea de seamă apăru în Monitor.

La 15 noiembrie viitor, deschizându-se adunarea, unul din deputați atacă pe Blarenberg imputându-i că în parlament spune că numele de Hohenzollern este epitaful rușinos lipit pe mormântul României, și pe la praznicul la Sinaia, că Hohenzollern este mntuirea patriei.

Blarenberg, în urma acestui act, vine la mine, cu o figură de comediant și protestează contra dării de seamă din Monitorul Oficial. Eu îl întrerup :

— Cu cine vroiești să te împaci, d-le Blarenberg? Cu deputatul care te-a atacat? Atunci fă scandal. Sau cu regele? Și atunci te sfătuiesc să taci din gură.

A tăcut din gură și i-s-a votat de parlament chiar o răsplată națională bănească, în care vot influența coroanei nu i-a stat împotrivoare.

Iată cine a fost Nicolae Blarenberg ⁶.

De la secături dezgustătoare să trecem la fapte ce au înălțat România. Pe cind ne pregăteam să intrăm în război, turcii bombardară Bechetul, ceea ce constituia o provocare brutală din partea lor. D-l Brătianu, mișcat, întilnindu-mă, la senat, mă chiamă de o parte și lmi zice :

— Știi o veste însemnată, Candiano? Turcii au bombardat Bechetul. Războiul între imperiul otoman și România este declarat. Am intrat în hora unor mari și grozave evenimente. Cum vom ieși din hora aceasta?

— Vom eși bine, d-le Brătianu, li răspunsei, căci nu sîntem singuri. Și apoi, război fără sînge și fără jertfe, nu se poate.

— De aceea țiu la tine, lmi ripostă marele patriot, fiindcă vezi departe și cști un om hotărit.

Războiul declarat, trebuiau mijloace pentru a-l susține. Nu avurăm recurs la împrumut. Brătianu înființă 20 000 000 bani în hirtie. Nu pricepeam mecanismul acestei operații. Eram împotrivă. Hirtile noastre lmi era teamă să nu semene cu asignatele revoluției franceze. Brătianu, mlhnit, văzînd că li cream greutăți, lmi zise :

— Candiano, nu-ți mai dau nici o explicație. Ai încredere în mine? Atunci votează hirtia, și de nu va fi folositoare să mă blestemi pe mine.

Votai.

Brătianu avusese dreptate. Acest om a fost mai mare pe tărîmul financiar, chiar decît pe tărîmul politic.

Războiul declarîndu-se, cerui să fiu înrolat în oaste. Vroiam să susțin, cu sabia în mînă, pe cîmpul de bătăe, ceea ce votasem ca deputat.

Rușii trecuseră Dunărea, cuceriseră Nicopole. Generalul Gurko trecuse Balcanii.

— Campania contra musulmanilor va semăna mai mult cu o preumblare militară, li asigurase generalul Ignatieff, ambasadorul țarului la Constantinopol.

La participarea noastră în război nici nu se gîndeau, pentru că succesul le suridea pretutîndeni și pentru că nu vroiau să ne dea prilej a lupta alături cu dinșii, deoarece aveau intenția a lua Basarabia.

Românii își concentraseră forțele militare la Poiana, lîngă Calafat, așteptînd zile mai ferice, și primul ministru hrănea ideea cutezătoare de a trece Dunărea pe seama lor și a lu pta contra turcilor, ei singuri, într-o anumită zi.

Boierii * însă lucrau la București cu principele Gortciacoff și cu consulul general al Rusiei, d-l Stuart, contra guvernului, susținînd combinația că o parte din armata română să fie înglobată în cea rusească, fără nici o individualitate deosebită, și astfel să lupte. Generalii Manu și Florescu sprijineau această opinie. De aceea Manu nu a voit să treacă Dunărea, cînd i s-a dat ordin de comandantul român, nu de cel rusec, cum susținea dînsul. De aceea generalul Florescu s-a dus în țînută de ceremonie la marele duce Nicolae la Ploiești, solicitînd serviciu în armata imperială. Regele mi-a spus cu indignare că a găsit pe generalul Florescu în anticamera marelui duce Nicolae, în uniformă, cerînd servicii, ceea ce nu a împiedicat, în urmă, pe capul statului să facă pe același general Florescu președinte de consiliu și un fel de persoană grata la curte. Aceasta dovedește că opiniile monarhilor constituționali sînt mai nestatornice decît chiar vremea în care domnesc.

Brătianu singur, în mijlocul acestui viespar de intrigi și împrejurări grele, sta neclintit în hotărîrea sa de a trece Dunărea cu orice preț.

Cu cît rușii aveau biruința în favoarea lor, cu atît iscusitul bărbat de stat stăruia să treacă Dunărea și să ia parte la război, ca și cum ar fi fost în interesul țării.

Regele nu împărtășea părerea ca Români să treacă Dunărea pe seamă-le, ci numai ca aliați cu rușii. Brătianu avind nemărginită încredere în țara sa, era chiar pentru opinia de a lupta deosebit, dacă armata țarului nu ne primea să luptăm alături cu dînsa. Din pricina acestei deosebiri de vederi între capul statului și minister, ministerul și-a dat demisia la satul Șimnic, în județul Dolj. Douăzeci și patru de ore a fost criză ministerială. Domnul a cedat, Brătianu și-a retras demisia ?

Cînd rușii au fost bătûți a doua oară la Plevna și Gurko a fost aruncat înapoi peste Balcani și cînd marele duce Nicolae, cu un strigăt desperat, ne cheamă în ajutorul armatei țarului, Brătianu primi propunerea fără nici o condiție, știind că soarta armelor e schimbătoare și că ziua de mîine ne poate lua ca favoare ce ne dă ziua de azi. Favoarea cea mare pentru noi era că rușii ne cheamă în ajutor și că putem să ne vărsăm singele împreună, prin urmare aveam prilejul de a-i pune în neputință de a ne cere retrocedarea Basarabiei.

Potrivnicii înverșunați ai marelui ministru sprijină părerea că acum era momentul priincios de a sili Rusia să iscălească o nouă convenție prin care să fie garantat anume Basarabia.

1. O asemenea convenție cere negocieri, și vreme de negocieri nu era, căci rușii aruncați peste Dunăre, teatrul războiului se muta la noi, ceea ce ar fi fost o uriașe nenorocire.

2. O țară mică, cum este România, nu poate pune sulița în coastă unei țări mari ca Rusia.

3. Rușii nu voiau o astfel de convenție și noi contra acesei rezistențe ce mijloace aveam de a o sfărîma? Nu uitați că noi eram oala de lut și ei cea de oțel.

4. Cînd aveam forța lucrurilor pentru noi, care este mai puternică decît forța actelor scrise, adică cererea rușilor de a le veni în ajutor, puteam lăsa să treacă un așa strălucit prilej cerînd acte scrise spre a algera la argumente propice pentru a cîștiga un proces la judecătorul de pace iar nu pentru a desființa ce hotărîseră trei puternici împărați în întrevederea de la Reichstadt?

5. Ca act scris am avut convenția de la 4 aprilie, unde se garanta integritatea țării, deci și Basarabia. Ținut-au puterile socoteală de acest act scris între România și Rusia sau ținut-au socoteală de ceea ce conveniseră cei trei împărați la Reichstadt?

Lăsați dar să doarmă pe Brătianu în sinul vecinicii, înconjurat de nemurirea lui, căci v-a dat o Românie cum n-ați visat-o la 1876, cînd voi toți erăți sau pentru neutralitate sau pentru retragerea cu armata la munți.

Pe cînd oastea se afla concentrată în jurul Calafatului și cartierul general domnesc în Poiana și bombardarea Vidinului incepuese din partea noastră, încă atunci cerui d-lui Brătianu să îmi dea, ca maior milițian ce eram, comanda unui batalion de dorobanți. Președintele consiliului îmi făgădui. Peste cîteva zile întîlnindu-l îl întrebai ce s-a ales cu făgăduiala dată.

— N-am putut să izbutesc, îmi răspunse dînsul. Teodor Văcărescu, Mitică Bărcănescu, Blarenberg, boierii de la cartierul general și adiutanții domnitorului au fost contra. Domnitorul i-a ascultat pe dîșii, în loc să mă asculte pe mine. În timpul celor mai mari împrejurări, nu e stăpînit decît de preocupări mici. Sint foarte îngrijorat, Candiano. În situația în care ne găsim, trebuie un caracter și jumătate și vodă n-are decît o jumătate de caracter.

Ascultai, tăcui și răbdai, pîndind prilejul.

Cînd sosi timpul să trecem Dunărea și trupele române se îndreptară spre Corabia, mă dusei la colonelul Slăniceanu, șeful statului major, și îl rugai să-mi dea la mînă un ordin prin care mă atașa pe lîngă divizia a 4-a, comandată de colonelul Alexandru Angheliescu, ce trecuse Dunărea și se așezase provizoriu la Brestanița, fiind la avangardă. Cu chipul acesta îmi pierdeam vremea, dar pîndeam.

Înainte de a porni peste Dunăre, întîlnesc prin Calafat un țăran învîrtindu-se printre militari.

— Ce ești tu băete, îl întrebai?

— Sint un sătean din Poiana, nu acesta de lîngă Calafat, ci o alta de mai departe. Mă am rău cu primarul. Primarul mă declară că sint soldat și mă trimise incoace. Șezui cîtăva vreme pe aci, nimeni nu mă îmbrăcă, nu-mi dădu de mîncare, nu-mi avu grijea. Speriat de foame, fugii înapoi la comună. Primarul mă dete dezertor și mă porni iar cu sila la Calafat. De atunci tai cîinilor frunză pe aci. Mă rog la Dumnezeu să trimeată un glonț să mă scape de traiul ce-l duc.

Prinzînd simpatie de acest soldat de rechiziție, eu însumi fiind ofițer de rechiziție, ca un maior milițian ce eram, îl întrebai :

— Cum te cheamă, băete?

— Șerban, îmi răspunse.

— Măi Șerbane, știi una și bună, ti zisei. Mergi tu cu mine la Plevna? Dacă vom lua-o te fac primar acolo.

— Merg, d-le, mă întîmpină Șerban cu voe bună și hotărît. Numai să-mi dai de mîncare și să te ții de cuvînt.

Aveam o trăsură de vînătoare cu doi cai, ~~caiva~~ ogari și un prepelicar. Pe Șerban îl pusei să mîne caii. Eu încălecai un cal arab, Ceapcînul, pe care îl încălecai și în ziua luării Griviții.

Pornii către Plevana singur, călare, întovărășit de credința ce o aveam în steaua mea și în viitorul patriei.

Trecui Dunărea pe podul de la Nicopole. Cîțiva turci triști, așezați pe un rînd, stau pe vine, rezemați de peretele unei cafenele, privind cum curge Dunărea. Păreau niște mătâanii vii înșirate pe firul tristeții.

Ajunz pe platoul lui Muselim Selo, o singurătate sinistă ne înfășură. Poponeții (popludăii—n.n.) scoteau capetele de prin găuri și ne priveau dealungul drumului cu ochii lor mici și scîntecetori și parcă ne ziceau : voi treceți, dar noi rămînem. Un fior mă pătrunse și întorcîndu-mă către Șerban :

— Ce zici, Șerbane ?

— Zic, d-le, că parcă ne aflăm pe lumea cealaltă, cu șoarecii ăștia ce se uită la noi, cu singurătatea ce ne înconjoară și drumul ăsta necunoscut pe care ne găsim. Aci are să ne rămîină oasele.

— Numai un fricos vorbește ca tine, îl intrerupsei. Voinicii merg înainte cu credință în Dumnezeu.

Din gură țineam acest limbăgiu, în fundul inimii însă păstrai cîteva minute, ascuns, un simțămînt plăcut ce-l lăasai tot pe înălțimea Muselim Selo, unde îl și dobîndisem.

În sfîrșit, la Calișovăț, întîlnii divizia colonelului Alexandru Anghelescu, care poposea aici. Și comandantul diviziei și locotenent-colonelul Voinescu Serghie, șeful său de stat major, mă primiră cu brațele deschise.

Șerban era îmbrăcat ca țărani de peste Olt și în acest costum a petrecut în treaga campanie. Toți ofițerii făceau mare chef de ambiția lui de a deveni primarul Plevnei și-l numeau d-le primar.

Ai venit la război ca un cavaler din timpul cruciadelor, îmi zise Voinescu, văzînd că spațiul între Poiana și Calișovăț îl străbătusem călare, cu toate că aveam o trăsură la dispoziție.

Iar colonelul Anghelescu îmi zise :

— Vei fi Jomini⁸ al nostru. Ești deputat la parlament. În război vei fi diplomatul și scriitorul diviziei a 4-a.

Înainte ca să trec eu pe la Nicopole, trupele române, cu domnitorul în frunte, trecuseră pe la Corabia și, înainte de a se opera această trecere, un consiliu de război se ținuase chiar în acea localitate, sub președinția supremei căpetenii a oastei. La consiliu fusese față și Brătianu. Șefii deosebitelor unități mari fuseseră convocați pentru a li se lua avizul în privința începerii războiului. Toți fură contra trecerii Dunării, sub cuvînt că nu sintem destul de pregătiți și că operația este hasardată, numai maiorul Iacob Lahovari, care era secretarul consiliului (a făcut-o poate ca să placă primului ministru), fuse pentru. Aceasta contribuî mult ca președintele consiliului și ministrul de război nu-l supuse judecății pentru vina în care căzuse, nefăcînd recunoașterea în chip conștiincios, la Grivița, din care pricină pierise atîta lume.

Brătianu văzînd că cei mari ai armatei sînt contra trecerii, elimină această greutate.

Domnilor, zise el cu autoritate, nu v-am convocat aci ca să vă luăm avizul, ci ca să primiți ordine.

Orice tendință de împotrivire fusese zdrobită în ghioacă. Toți se supuseră și trecură.

Îl iubesc pe Brătianu pentru că a făcut o Românie mare și puternică, dar nu sînt orbit de iubirea și de respectul meu pentru dînsul încît judecata-mi să rătăcească prin bezna părtinirii. Brătianu avea multe cusururi : era în vidios, nu avea multă educație, era răzbuunător și bănuitor, dar toate aceste cusururi nu eșau la iveală pentru că stăpînirea asupra lui însuși era nețărmurită și cum avea și o figură seducătoare, aceste două calități îl ajutau într-o a-și ascunde infirmitățile.

Brătianu însă, ținînd socoteală de slabele mijloace ce i le-a pus acțiunea statului și dinastia noastră la dispoziție, a avut o situație mai grea și a săvîrșit fapte relativ mai însemnate în constituirea României, decît Cavour în constituirea Italiei sau Bismarck în constituirea Germaniei. Cavour a avut ca sprijin pe regele Victor-Emmanuel, iubit și popular, și aparținînd unei dinastii vechi și naționale a cărui patriotisme era încercat și cunoscut. Bismarck avea plîghie pe un rege dîntro-o familie care crease statul prusian. Cu asemenea sprijin acești bărbați de stat străini puteau să intre în război și să întreprîndă și alte reforme.

Pe cînd Brătianu găsea lîngă dînsul un principe străin, inpopular, fără nici o autoritate în țară, care nu numai nu era în stare să-i pună vreo propce dar avea nevoie el însuși de ajutorul președintelui consiliului pentru a se menține pe tron.

Și cu toate acestea Brătianu a avut curajul să intre în război și a știut să izbutească, fără aprobarea parlamentului, avînd o formidabilă opoziție contra-i, avînd pe capii oastei contra-i, cu finanțele slăbite și cu spiritul public nepăsător, dar cu încrederea sa nemaipomchită în vitalitatea poporului român. Faptele dau măsura acestui extraordinar bărbat de stat.

Războiul fiind născătorul României moderne, mulți se laudă, nu numai că au fost partizanii lui, dar că l-au pregătut și l-au pregătît pe cît li-a stat prin putință. Laudele sînt însă minicite de brutalitatea adevărului.

Înainte de a se declara ostilitățile, Ion Ghica și Dumitru Sturdza sprijineau părerea de a se retrage cu oastea la munte, în caz de conflict cu Turcia. Și pe cînd armata română se bătea în

Bulgaria, Dimitrie Sturdza acuza în senat pe Ion Brătianu ca trădător al patriei, iar mai pe urmă, același Sturdza se făcu apologistul cel mai înflăcărat al marelui ministru și cîntărețul cel mai entuziast al campaniei ruso-române. Iată încă o măsură pentru a măsura judecata și simțămintele lui Dimitrie Sturdza, care nu credem să pretindă că a pregătit sau a prevăzut războiul.

Conservatorii⁹, cu zierele lor și cu Alexandru Lahovari în cap, pe cînd lupta era încinsă peste Dunăre, arătau războiul ca nefolositor, umilitor și ruinător finanțelor noastre. Această acuzare ci o susținură și în îndelungatul timp cît au fost în opoziție, atît de bine pricepeau evenimentele extraordinare prin care trceea țara lor. Iar cînd dinși veniră la putere, în 1888, nu găseau cuvinte să laude războiul și să demonstreze binefăcătoarele-i rezultate. Dar pubelea vorbelor pierde, nestrămutarea faptelor rămîne. Să se înțeleagă dar vorbele acestor domni cu faptele lor. Prin urmare, conservatorii nici n-au pregătit, nici n-au prevăzut războiul.

Chiar C. A. Rosetti, la începutul anului 1877, nu era partizan al intrării noastre în luptă cu Turcia. Aceasta o spun pentru că, îmbolnăvindu-se în acea vreme și fiind să plece în Italia, la Neapole, cu d-na Rosetti, îmi scrisese o scrisoare în contra războiului. Numai reîntorcîndu-se în țară, sub influența lui Brătianu, își schimbă opinia. Deci la zisa epocă și Rosetti era contra.

Partidul liberal¹⁰ urină cu încredere pe șeful său și fu susținătorul hotărît și statornic al războiului.

Memoriile regelui se silesc să ne probeze că un singur om în România a prevăzut războiul, l-a pregătit, a împins la declararea sa, și acela a fost Carol I. Să întrebăm împrejurările. Ele ne vor răspunde deslușit și nepărtinitor.

Vorbînd despre război cu fostul ministru al țării la Petersburg, Alexandru Catargiu, în luna august 1898, în drum de fer, venînd de la Sinaia la București, el combătu această tendință a memoriilor regelui, cu următoarele argumente :

— Regele nu a pregătit războiul, zise el, și iată dovada : principele Milan în înțelegere cu comitetele slave din Rusia, reprezentate prin generalul Cernaceff, începură în 1876 acțiunea contra Turciei, luînd ca bază de operație Serbia. Împăratul Alexandru al II-lea, adică Rusia oficială, dezaproabă mișcarea. Țarul scrisese chiar o scrisoare lui Milan, făcîndu-l răspunzător de toate consecințele acestei aventuri, în care se asvirlise. Pe mine mă trimise Milan la principele Carol să-i propun să intre în mișcare, cu astfel, cu puteri unite, să provoace în chip mai brusc deslănțuirea evenimentelor și intrarea Rusiei în război. Principele Carol a refuzat categoric participarea sa. Milan a pregătit războiul din 1877, principele Carol nu l-a pregătit, ci s-a folosit de dînsul, conchide fostul ministru la Petersburg.

Regele mi-a spus mic într-o convorbire că, pe cînd Cernaceff lupta contra turcilor în Serbia în capul unei armate compusă de sirbi și de voluntari ruși, generalul Florescu fusese trimis la Petersburg în misiune, tot în 1876. Guvernul Catargiu, din care Florescu făcea parte, temîndu-se ca generalul să nu se angajeze și să fîgăduiască la Petersburg concursul românilor în aventura ruso-sîrbă, Lascăr Catargiu a urmărit, prin agentul nostru diplomatic, toate mișcărilor colegului său, fapt pentru care regele lăuda mult pe președintele ministerului conservator, ca hrînînd sentimente antiruse. Deci nici în această circumstanță, regele nu a lucrat ca să pregătească războiul, după cum susține în memoriile sale.

Alexandru Catargiu îmi mai spuse :

Înainte de a începe ostilitățile între Rusia și Turcia, principele Iniritzky și colonelul Doctoroff sosiră în București și fură găzduiți de mine, pe cînd ședeam în strada Italiană. Acești mesageri ai guvernului rus propuseră să intre România în război ca aliata Rusiei. Principele Carol refuză. Este adevărat că negociatorii ruși, influențați de stăruințele mele, propuneau alianța sub condiția ca generalul Florescu să fie comandantul trupelor române în campanie.

Regele îmi spusese într-o convorbire că Brătianu a fost contra războiului și contra alianței cu Rusia. Acum înțelegese cînd și pentru ce. Brătianu nu voia ca generalul Florescu să comande trupele române, căci știînd pe acest ofițer cit era de manabil se temea ca armata noastră să nu-și piardă individualitatea și să nu fie contopită în cea muscălească. Singele era să ni-l vîrsăm împreună cu rușii, dar izbînzi și glorie numai rușii aveau să le dobîndească. La jertfe frăție de arme, la succese dați de o parte.

De aceasta s-a temut Brătianu și cu drept cuvînt. Dovadă că armata imperială, la început, nici n-a băgat în seamă pe români. A trecut Dunărea, fără a sta la sfat cu noi și numai cînd a suferit dezastrul repetate de la Plevna, numai atunci marele duce Nicolae cheamă pe domnitorul Carol și armata sa în ajutorul oștilor rusești bătute.

Și chiar atunci, căpeteniile conservatoare din armată, în acord cu partidul lor și cu principele Gortiacoff, marele cancelar al imperiului, și cu Stuart, consulul general al Rusiei la București, între care se urmaseră conciliabule și înțelegere, căpeteniile conservatoare, o repetăm (am zis-o deja mai sus), erau de părere să trecem Dunărea cu condiția ca armata noastră să fie înglobată în cea ruscască, lucru contra căruia Brătianu se împotriva de la începutul războiului cu o energie patriotică și cu o prevedere plină de înțelepciune.

— Dacă armata noastră s-ar fi contopit cu cea imperială, unde am mai fi avut astăzi lauri războiului și toate beneficiile morale ce am cules din izbînzile dobîndite de români în campania din Bulgaria.

Poate că generalul Manu împotrivindu-se să treacă Dunărea, cînd i s-a ordonat de șeful statului-major al armatei, colonelul Slăniceanu, în numele domnitorului, poate că d-ș-a, pretextînd că nu este gata spre a face o asemenea operație, avea în vedere pe de o parte nelncrederea în noi înșine, iar pe de alta combinația partidului conservator cu principele Gortciacoff, ca armata noastră să treacă Dunărea contopindu-se cu armata imperială.

Faptul că generalul Manu n-a vroit să treacă Dunărea mi l-a confirmat însuși generalul Slăniceanu, care i-a dat ordinul în numele domnitorului.

— Insuși domnitorul se afla la telegraf alături cu mine, îmi zise generalul Slăniceanu și, cînd auzi că Manu se împotrivește să treacă Dunărea, exclamă în franțuzește : „quelle espèce de général est-il celui-là ?”

Dacă faptul n-ar fi fost așa de grav și de pipăit, oare i s-ar fi putut lua generalului Manu comanda diviziei, el care fusese înaintat de domnitor la gradul de general în fața Olteniței?

Pretextul născocit în urmă că generalul Manu s-a opus să treacă fiindcă primise ordinul marelui duce Nicolae, iar nu pe cel al comandamentului românesc, este o simplă poveste, ticlucită pe de o parte ca să-l apere, iar pe de alta să gîdile și amorul propriu național. Domnitorul n-a combătut răspîndirea acestei povești, înțeli pentru că generalul Manu își făcuse educația militară în Prusia și nu vroia să comprimită acel sistem de educație, al doilea pentru că principele numise pe Manu cu cîteva zile mai înainte general, al treilea pentru că nu vroia să dea spectacolul nediscipliniei din partea șefilor militari români în fața armatei rusești, al patrulea pentru că însuși suveranul avusese îndoieli în privința trecerii Dunării, ceea ce provocase demisia ministerului Brătianu în satul Șimnicului, în județul Dolj.

Ciudată înlănțuire și asemănare a evenimentelor :

Prințul de Bismarck arată că a amenințat cu demisia sa pe regele Prusiei, Wilhelm, ca să declare război Franței. Ion Brătianu și-a dat demisia la satul Șimnicului ca să silească pe principele Carol să treacă Dunărea și să intre în război. Și coroana de împărat a Germaniei pusă pe capul regelui Prusiei și coroana de rege pusă pe capul domnitorului Carol I sînt făurite de puternicele brațe ale genialilor lor miniștri.

Dacă n-ar fi fost Bismarck, istoria n-ar fi avut pe împăratul Wilhelm. Dacă n-ar fi fost Ion Brătianu, n-am fi avut pe regele Carol I, nici coroana sa de oțel.

Politică săracă de vederi largi și dreptate și lipsită de încredere în destoinicia poporului cîrmuia partidul conservator, în ajunul și în timpul războiului.

Înălțarea neamului și a țării sale, redesteptarea și întărirea vechilor virtuți strămoșești în sufletul nației, iată ce vroia să culegă Brătianu din război, iată politica sa.

Nici partidul liberal, nici cel conservator, n-au prevăzut, nici n-au pregătit războiul. Aspirațiile oamenilor noștri de stat, în ceea ce privește politica externă, mergeau plină la dobîndirea și consolidarea autonomiei țării față de Turcia. Nimeni nu lucra la neatîrnarea ei și prin urmare la luptă deschisă cu puterea otomană. Neașteptînd un asemenea viitor, nici nu ne-am pregătit a-l dobîndi.

De aceea trebuie să o mărturisim că am fost surprinși de evenimente. Trebuie să mărturisim însă un alt adevăr, că în ajunul războiului, cînd acest măreț orizont politic s-a desfășurat, fără veste, înainte-ne, plin de perspective strălucite, dar și de înfricoșate primejdii, un singur om, Ion Brătianu, a înțeles, cu iuțeala fulgerului, situația, a pus mîna pe ea, a organizat puterea noastră militară ca să poată fi la înălțimea împrejurărilor, a dat țării curajul de a merge înainte, a împins pe capul statului pe drumul datoriei, a pregătit mijloacele financiare, a asigurat ordinea înăuntru, cu privire la siguranța țarului și a propriilor noastre afaceri, a știut să înfrîne opoziția, fără a suprima nici una din libertățile publice, dînd astfel pilda bărbatului de stat cel mai hotărît, cel mai moderat și cel mai patriot, cu care o țară se poate mîndri.

Cîte critici înverșunate și nedrepte, după terminarea războiului, n-au consumat vedre de cerneală și torente de vorbe din partea celor nemulțumiți, care, în timpul acțiunii, au dominat cu brațele încrucișate sau, dacă au fost deștepți, au căutat să ridice tot felul de anevoințe și să pună tot felul de piedici, celor care lucrau.

NOTE

¹ Prin 1876, contra ministerului Lascăr Catargiu

² Coaliția de la Mazar-Pașa, care avea de scop răsturnarea guvernului Lascăr Catargiu.

³ Într-un eventual război ruso-turc.

⁴ D. Brătianu fusese trimis la Constantinopol spre a ajunge la o înțelegere cu turcii.

⁵ În 1877, Ion Brătianu fiind prim-ministru.

⁶ Eugeniu Carada spunea că Blarenberg ar fi fiul lui Barbu Catargiu.

* Adversarii liberarilor (opoziția împotriva guvernului I. C. Brătianu).

⁷ Brătianu a declarat Domnului, spune Eugeniu Carada, că se va duce la Camera căreia-i va spune că Domnul nu vrea să treacă Dunărea, rămînînd ca Camera să decidă.

⁸ Diplomat în serviciul lui Gortciacoff.

⁹ Foștii susținători ai guvernului Lascăr Catargiu.

¹⁰ Era guvernamental

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

○ LUCRARE FUNDAMENTALĂ A ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

În anul 1986 a apărut la Editura științifică și enciclopedică primul volum din lucrarea academicianului David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea* (1. Supușii, 582 p.). Continutul tratării problematicei abordate de istoric în chiar primii ani ce au urmat Revoluției de eliberare socială și națională din august 1944, volumul menționat venea să asigure asupra duratei efortului investigativ, să avertizeze asupra solidității rezultatului acestuia. Efort ce se înscria în cadrul mai larg al afirmării istoriografiei vieții sociale de la noi în contextul noilor perspective deschise cercetării.

Istoria iobăgiei transilvănene, a șerbiei în Țările Române în general, rămăsese plină în acei ani o problemă controversată. Ea stătea în strinsă dependență de afirmare sau negarea de către istorici a existenței relațiilor feudale în spațiul românesc, a claselor sociale, a feudalismului însuși. Or, demonstrarea situației de diferențiere socială, a accentuării acestui proces istoric și aservirii țărănimii, a funcționării economiei țărănești în noul cadru de organizare, a sistemului de obligații ale țărănimii aservite față de stăpînul feudal constituia operația științifică absolut necesară de înfăptuit pentru înțelegerea realităților sociale din cvul mediu românesc. Reconstituirea faptelor și fenomenelor aparținînd domeniului vieții sociale din epoca respectivă în baza unei documentații istorice cît mai largi, a istoriei țărănimii, ofereea dimensiunea reală a marii contribuții pe care țărănimea română a avut-o de-a lungul timpului în asigurarea progresului istoric.

Istoricul David Prodan se apleca, prin aceasta, asupra problematicei mediului originar. S-a născut la 13 martie 1902, în Cioara (azi Săliște), în părțile Hun-voarei, împlinind acum, iată, venerabila vîrstă de 85 de ani. După studii secundare făcute la Orăștie, urmează studiile superioare la noua universitate, românească, deschisă la Cluj după Marea Unire din 1918. Aici i-a auziat pe marii istorici de la universitățile românești surori care mai făceau cursuri sau lecții studenților români din Ardeal, avizi de o informație istorică lărgită și cunoașterea integrală a trecutului național. Cursurile lui Nicolae Iorga sau Vasile Părvan ofereau deschiderea spre o istoriografie națională, integratoare, oferind puntea de înțelegere a evoluției unitare a societății românești. Alături de aceștia se afirmau tot mai mult istoricii ridicați din spațiul intracarpatic românesc, Ioan Lupas, Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir și alții, prin efortul cărora s-a fundat și Institutul de istorie națională pe lângă noua Universitate, dorită de generații de-a rîndul de cărturarilor români și tineretului studios ardelen. Studiarea istoriei Transilvaniei însăși din unghiul de vedere al evoluției sale în coordonatele majore, asigurate de masivitatea elementului românesc și a contribuției acestuia la o istorie a teneliilor, solicita reconstruirile de istoria țărănimii, a maselor direct producătoare de bunuri materiale. Istoriografia clujeană interbelică s-a angajat dezinvolt în perioada respectivă la investigarea problematicei românești a Transilvaniei, singura în măsură să dea dimensiunea reală a proceselor istorice complexe derulate în această parte a spațiului românesc în epocile medievală și modernă. David Prodan își înscria de la început eforturile de cercetare pe aceste coordonate.

Istoricul avea să-și amintească o jumătate de veac mai tîrziu acei ani tumultuoși ai formării sale în Clujul renăscut: „Am trăit explozia de entuziasm declanșată de marele act care încoronă o lungă istorie de luptă și sacrificii. Face parte din generația fericită care s-a ridicat prima pe urmele lui. Am trăit perioada descătușării de energii care a urmat și care venea să-și justifice necesitatea istorică”.

Înțelegîndu-și menirea, cercetătorul s-a culundat în arhive pe urmele strămoșilor săi. Actul justițiar de la 1 decembrie 1918 a deschis posibilitatea organizării instituțiilor arhivistice în Transilvania. La Cluj era înființată în primii ani după Unire Filiala regională a Direcției Generale a Arhivelor Statului, înnumărate fonduri arhivistice, publice și private, fiind deschise cercetării. O muncă uriașă de defrișare trebuia începută de cercetători tenace, al căror dezavantaj în epocă mai costă din singularitatea studiilor de istorie socială. Efortul de durată, metodic, era singurul pe măsura domeniului de investigație și dădea măsura cercetătorului care se încumeta la asemenea travaliu.

Istoricul s-a angajat de la început în cercetarea a trei probleme fundamentale pentru înțelegerea istoriei Transilvaniei: iobăgia, războala lui Horea și mișcarea *Suplexului*. Prima însemna restituirea unei istorii sociale și a muncii, în care s-au afirmat masele țărănești din

Ardeal formate în cea mai mare parte de români. Apariția și extinderea iobăgiei în teritoriul intercarpatic, evoluția ei pînă în secolul al XVIII-lea, constituiau aspecte dificil de investigat, dar care se cereau deslușite pentru pătrunderea fundamentului istoric al acestuia. Istoriografia vechii sociale din România avea să beneficieze, în timp, de rezultatele unei cercetări întreprinse cu acribie științifică rar întîlnită, temelii solid al demersului întreprins de istoric.

Răscoala lui Horea, ca moment-cheie al veacului înnoitor, al unei evoluții seculare, și de deschidere spre epoca modernă, de formare a națiunii, pîmea la împlinirea unui secol și jumătate de la derularea ei cercetătorul cel mai avizat. Căutător al surselor ecourilor răscoalei în străinătate, dar mai ales restituitor al formelor de derulare a evenimentelor în aria ei de desfășurare, David Prodan a publicat în 1938 lucrarea prin care cantona la nivelul a două unități politico-administrative cercetarea, comitatele Cluj și Turda. Abordarea însă era realizată din unghiul de vedere al concepției materialist-istorice, dintr-o informație densă, de arhivă, fiind reconstituite elementele esențiale, mentalitățile țărănești, mobilurile forțelor care s-au afirmat pe terenul răscoalei.

Investigarea evenimentului a fost continuată la nivelul sintezei solicitate de tratatul de *Istoria României* din anii 1960—1964. Încadrată în marile linii de evoluție ale secolului al XVIII-lea, ale întregii istorii a țărănimii române, sinteza menționată avea darul de a stabili și coordonatele cercetărilor următoare, în planul cărora istoricul însuși, oferea la bicentenarul răscoalei, marea monografie a evenimentului. Cele două volume masive apărute în 1979 și într-o nouă ediție în 1984, privind răscoala lui Horea, ilustrau maturitatea scrisului istoric românesc, calitatea istoriografiei majore de la noi. Primită cu entuziasm de specialiști, lucrarea venea să se înscrie în linia marilor tradiții ale istoriografiei românești.

David Prodan a ajuns, apoi, la profunza concluzie — istorică și filosofică — în jurul celui mai important act politic al romanilor transilvăneni din secolul al XVIII-lea: *Supplex Libellus Valachorum*. Cartea, apărută în 1948 în Editura Universității din Cluj, reluată în edițiile revizuite din 1967 și 1984, oferea puntea de înțelegere a temeiurilor programului politico-național, a rolului pe care Inochentie Micu l-a avut în așezarea bazelor lui, a momentului luptei românilor din ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea. Mișcarea declanșată în jurul actului *Supplex Libellus Valachorum* pune în plan juridic și politic constituțional necesitatea îndreptățirii națiunii române, în temelii vechimii proporției masive majoritare și contribuției pe care o avea la susținerea statului. Afirmarea românească a stîrnit reacția castei privilegiate, care a înregistrat atunci un al doilea seism, după ridicarea din vremea lui Horea, castă care își vedea amenințate pozițiile de clasă.

Actul politic românesc de la 1790 nu era socotit unul care privea înapoi, ci deschizător al unei noi perspective istorice pentru românii transilvăneni, purtător al unui program politic ancorat în ideologia progresistă a timpului. De esență reformistă, mișcarea a fost precipitată de răscoala lui Horea, cu marea ei încărcătură revoluționară, de ideile revoluției franceze în desfășurare atunci. Reluată în timp, lucrarea primea completările ce se impuneau de noile achiziții istoriografice, între care cele proprii primau.

Cartea despre *Supplex* a făcut epocă, fiind una dintre lucrările de istorie cele mai citite, căutate și îndrăgite, mai ales de tineretul studios. De altfel, în anul ediției princeps, 1948, istoricul era ales în Academia Română și chemat la catedra Universității din Cluj, unde mai bine de un deceniu a înfățișat studenților cu știința deplină a lucrurilor, adevărurile fundamentale ale istoriei medievale și moderne românești. Exigent față de activitatea instructiv-didactică din învățămînt, față de pregătirea studentului, profesorul Prodan a contribuit la ridicarea calității învățămîntului nostru istoric, la pregătirea cîtorva serii de specialiști în domeniu. Prin cărțile sale a continuat să contribuie la formarea tineretului și în perioada următoare.

Reconstituirea dimensiunilor iobăgiei transilvănene a fost direcția de cercetare căreia savantul i s-a dedicat, în timp, porțe cu cel mai mult devotament. Ampla lucrare privitoare la *Iobăgia în Transilvania*, operă istoriografică în desfășurare, permite, în contextul de față, o referire mai amplă asupra problematicei îmbrățișate.

Cînd cu patru decenii în urmă istoricul David Prodan — cunoscut de acum printr-o teză de doctorat ieșită din comun prin concepția ei înnoitoare și apelul la mentalitățile țărănești din cursul răscoalei lui Horea, teză susținută la Universitatea din Cluj în 1938, și prin acel studiu critic de înaltă rigoare științifică prin care năruia teoria revizionistă maghiară a așa-zisei imigrații a românilor din Principatele Dunărene în Transilvania în veacul al XVIII-lea (publicată în 1944) — aborda iobăgia din cuprinsul unor domenii transilvănene, deschidea de fapt un vast program de investigație științifică. Program căruia omul de știință i s-a dedicat cu o tenacitate ieșită și ea din comun în răstimpul care a urmat, elaborînd pînă la urmă marea istorie a iobăgimii din Ardeal.

Ce găsea istoricul la începuturi?, „Cunoașterea reală a iobăgimii ardeleni e abia la începuturile sale — constata el însuși în 1948. Enunțarea aceasta ar putea părea paradoxală. S-a

scris doar atita, s-a vorbit atita la noi despre iobăgie. Spectrul nu lipsește din nici un manual de istorie, din nici o evocare a trecutului ardelean. Suferințele noastre de veacuri s-au concretizat doar mai ales în această noțiune, istoria poporului român din Transilvania — s-a insistat doar fără încetare — e în primul rând istoria țărănimii române, purtătoarea principală a acestei sarcini istorice'. Cu toate acestea, istoricul era pus în situația să observe că „o reconstituire istorică, concretă, a iobăgiei și peste tot a vieții țărănești nu s-a încercat totuși din nici o latură. Conceptul de iobag s-a conturat din citeva generalități a tot valabile cu ignorarea aproape completă a imensului material documentar depus prin arhive". Din această scrutare a situației în timpul cercetării, D. Prodan ajungea la concluzia necesității unei „munci de analiză pregătitoare”, pe care să se poată ridica apoi „o lucrare de sinteză mai durabilă”.

Și tot în acel loc, istoricul avizat al trecutului Transilvanic releva cadrul nou oferit cercetărilor istorice de transformările revoluționare petrecute în spațiul românesc după 1944 : „A trebuit să vină conceptul de istoria socială ca să deschidă larg perspectiva de valorificare istorică a activității fiecărei clase, fiecărei categorii sociale. Și mai era nevoie de o deturnare de optică istorică : de la individual la colectiv, de la ins la masă, de la spiritual la material în planul valorilor istorice. Numai o istorie socială, o istorie a colectivităților umane, întemeiată pe coordonatele ei concrete economico-sociale, poate da țărănimii măsura valorii ei istorice, numai o istorie a muncii i-ar putea recunoaște pe deplin efortul anonim în serviciul vieții, în serviciul progresului uman”.

Programul de cercetare fixat cu atita claritate avea să însemne năi întâi depistarea materialului de arhivă. Pe măsura progresului investigației, erau prelucrate și făcute cunoscute microunitățile socio-economice, domeniile feudale, care se înfățișau într-un material documentar ce ni s-a transmis și socotit îndestulător pentru a facilita o analiză sistematică, profundă. Începutul era făcut prin studiul asupra aspectelor complexe de pe domeniile miniere la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cum erau Toplița (1947) și Baia de Arieș (1948), istoricul reconstituind în 1952—1954 condițiile grele în care se făcea roaba în Transilvania și dimensiunile muncii iobăgești în comitatul Tîrnavei la 1726 (studiu publicat în 1957).

În anii '60 accentul cercetării este deplasat de istoric asupra materialului de arhivă privitor la secolul al XVI-lea. Sint date la lumină, pe rând, analizele asupra domeniului cetății Șiria la 1525 (1960), domeniul Beiușului la 1600 (1962), al cetății Ciceu la 1553 (1965), finalizându-se tot acum o cercetare începută încă în perioada interbelică asupra Țării Făgărașului.

Făgărașul continuase să-și păstreze puternic, și în secolele XVI—XVII, individualitatea de țară românească. Până în secolul anterior, al XV-lea, făcuse parte, în repetate rânduri, din statul Țării Românești, instituțiile social-juridice și politice românești de aici stînd în cea mai strînsă legătură cu cele de la sud de Carpați. Alături de lăruimea liberă aici existau vecinii și boierii români făgărașeni, al căror statut primea o nouă dimensiune în vremea Principatului. Amplul studiu publicat de istoric în 1963 (cu o traducere germană în 1967), intitulat *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVII* (152 p.) cerceta stările și instituțiile feudale din zonă, de esență românească, și prefața abordarea extinsă pentru anii 1601—1680, din deceniul ce avea să urmeze.

Apariția masivei lucrări *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea* (3 volume, 1967—1968 1.592 p.) a fost primită deosebit de favorabil în cercurile științifice din țară și străinătate. În *Prefața* lucrării autorul dezvăluia modalitățile de abordare urmate, sarcinile de viitor ale cercetării :

„Pornind la prezentarea iobăgiei din Transilvania în faza ei gravă, a robotei și șerbiei, începem cu secolul al XVI-lea, secolul cu care ea se deschide. Iobăgia iculă din secolul al XVIII-lea nu poate fi înțeleasă fără antecedentele ei constitutive, fără cunoașterea secolelor XVI—XVII în care ea se formează. Și aceste antecedente sînt numai fragmentar și insuficient cunoscute . . .

Investigația întinsă pe care am întreprins-o este în cea mai mare parte muncă de defrișare. Aceasta mai întâi în sensul că se întemeiază în covârșitoare parte pe material documentar inedit sau neutilizat în acest chip pînă acum. În al doilea rînd, în sensul că încearcă să facă lumină într-un larg ansamblu de probleme abia în termeni generali sau vag tratate înainte. Ea încearcă astfel o prezentare de ansamblu mai înainte de a fi cercetate sau studiate problemele în parte și situațiile locale în lucrări sau studii monografice, mai înainte de a fi publicate sistematic și științific materialele documentare. Cercetările și publicațiile de acest fel se reduc la puține. În lipsa sau insuficiența acestora, a trebuit să procedăm la o inversiune, să încercăm mai întâi privirea de ansamblu, să stabilim chiar prin ea cadrul general necesar spre a înlesni cercetările de detaliu cerute de o istorie științifică a iobăgiei . . .

Am întreprins însă această largă cercetare nu pentru a ajunge la concluzii definitive, ci pentru a exprima în termeni concreți, obiectivi, raporturile feudale, pentru a reconstitui imaginea reală a iobăgiei de aici, și apoi pentru a stabili cadre mai sigure, temeuri mai solide pentru cercetări viitoare ; am întreprins-o cu gîndul de a deschide larg drumul unei specialități.”

O prezentare introductivă la istoria iobăgiei de la noi urmărea evoluția raporturilor feudale între cele două mari momente ale istoriei țărănimii din țara noastră : răscoala de la Bobilna (1437—1438) și războiul țărănesc din 1514. Marile mișcări sociale din acești ani au fost

de natură să stărnescă problemele raporturilor feudale, să avertizeze asupra stării grave în care se ajunsese. Pornind de la cele convenite între țărani și nobili în timpul războaielor de la Bobilna și la hotărârile luate după înăbușire de clasa feudală, precum și de la prevederile legiilor din 1514, stabilind deci cadrul juridic legislativ al raporturilor, istoricul îndreaptă apoi cercetarea spre realitatea concret-istorică, spre ceea ce au constituit în realitate aceste rapoarturi între iobăgime și nobilime. O privire generală pentru perioada 1514 și 1600 și apoi prezentarea amănunțită a situației de pe domeniile feudale asupra cărora s-au păstrat și transmiș și astăzi material scris, ofereau inaginaea tulburătoare a istoriei țărănești, dimensiunile problematicei. Din urbarii sau conscripții, socoteli, inventare, registre de dijme și alte texte, cercetătorul refăcea în plan istoriografic coordonata consistentă a afirmării clasei reprezentind progresul istoric. Refacerea nu mai urmărea aspectul fenomenologic al istoriei țărănimii aservite, „nu lupta iobăgimii împotriva stăpînilor ei feudali, formele sau izbucnirile ei violente... ci cursul general al vieții cotidiane materiale, munca de toate zilele, care vehiculează dezvoltarea istorică, raporturile muncii care generează lupta”. O istorie a temelilor, a vieții țărănești în străfundurile ei era realizată acum de istoric, stabilindu-se cadrele evoluției societății de pe fundamentul solid al unei realități neglijate pînă atunci.

Studiul evoluției iobăgiei în Transilvania secolului al XVII-lea este deschis prin cazul Făgărașului. În anii '70 erau publicate, astfel, masivele volume privind *Urbariile Țării Făgărașului. Vol. I. 1601—1650* (1970, 968 p.) și *Vol. II 1651—1680* (1976, 1020 p.). Domeniul Făgărașului era cel mai mare din Principat, constituia o individualitate puternică, era o zonă masiv românească, unde se mențineau străvechi instituții autohtone. Această entitate social-economică oferea posibilitatea studierii situației dintr-un material scris relativ compact și suficient pentru a oferi informație de natură istorico-economică necesară reconstituirii. Mai oferea acest material termen de comparație la nivelul general al problematicei țărănimii aservite, oferind modelul de analiză pentru întreaga Transilvanie, cu posibilitatea de a-l nuanța în funcție de datele istorice din alte părți, asupra căreia avertiza însuși istoricul.

După un deceniu de la volumul al doilea asupra Țării Făgărașului, această serie documentară rămînd deschisă — între timp istoricul finalizînd acel moment istoriografic dedicat răscoalei lui Horea, el însuși deschis de o penetrantă introspecție asupra dimensiunilor iobăgiei la celălalt capăt de timp, veacul al XVII-lea, — beneficiem acum de concluziile privind iobăgia în secolul al XVII-lea. Marea lucrare investigatorie continuă cu un efort și tenacitate ieșite din comun, edificatoare asupra exemplarității și dimensiunii unei opere istorice aflată în desfășurare.

Primul volum din *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea* se ocupă de *Supușii* domeniilor. După prezentarea cadrului fizic și a efectivului uman de pe domeniile feudale ale Transilvaniei, pe care se așează de altfel întreaga „construcție” a iobăgiei, istoricul ne înfățișează sarcinile senioriale (censul, daturile-darurile, dijmele, slujbele) și monopoliurile senioriale, care reflectau tocmai natura raporturilor sociale, de tip feudal, cu specificitățile lor din aceste părți ale Europei, cu asemănările și deosebirile existente de la un domeniu la altul. Agravante pentru țăranul aservit devin restricțiile pe care le impune stăpînul feudal în regimul apelor și al pădurilor, în privința folosirii acestora.

Sarcinile publice ale supusului iobag, cu deosebire darea, și cele militare, înregistrează, pe parcursul acestui secol al XVII-lea o creștere considerabilă. Toate aceste obligații grevau asupra gospodăriei iobagului, economiei proprii, fiind îngreunate de condițiile în care erau efectuate și solicitate de stăpînul feudal și stat contribuabilului iobag, de abuzurile săvîrșite de perceptorii statului, care le dublează pe cele ale stăpînului domeniului. Spre sfîrșitul secolului analizat — apreciază D. Prodan, trei „calamități” concurează la distrugerea gospodăriei iobăgești: robota nelimitată, fiscalitatea strivitoare și prezența armatelor imperiale.

Secolul al XVII-lea a fost unul de ascensiune al raporturilor feudale în Transilvania. Domeniile feudale ocupă acum cea mai mare parte a spațiului românesc intracarpatic, îndeosebi comitatele, apreciate de istoric a fi fost „teritoriul clasic al iobăgiei”. Domeniile se compun și se descompun, populația iobăgească din cuprinsul lor crește și scade în raport de condițiile de răstimp istoric, dar constituie realitatea cea mai cuprinzătoare acum a lumii rurale. Stăpînul feudal și statul se întrec în a obține venituri, contribuții de pe urma muncii țăranului iobag. „Stăpîn și stat se găsesc în plină concurență în a valorifica aceeași sursă. Viața iobagului trebuie să se macine implacabil între cele două pietre” — conchide plastic istoricul D. Prodan.

Majoritatea covârșitoare a iobăgimii transilvănene era formată din români, asupra cărora regimul constituțional-politic al principatului Transilvaniei aruncase excluderi dintre cele mai grave. Dincolo de acest cadru juridico-politic impus de nobilime, iobăgimea transilvăneană a scris și în acest secol marea istorie a muncii, pe efortul ei cotidian stînd întregul edificiu al statului feudal, existența clasei dominante înseși.

Volumul al doilea al acestei monumentale lucrări, care se va ocupa de *Stăpînii* feudali, de *Economia domeniială*, volum așteptat cu cel mai mare interes de istoriografia noastră, va întregi tabloul iobăgiei din Transilvania secolului al XVII-lea.

Istoria iobăgiei din Transilvania constituie în momentul de față cea mai amplă înfățișare a realității istorico-sociale cercetate cunoscută în istoriografiile din această parte a continentului. Lucrarea depășește interesul regional, fiind o consistentă contribuție la reconstituirea istoriei țărănimii aservite în evul mediu în Europa. Concluziile desprinse în urma unei investigații științifice întreprinse de autor vreme de o jumătate de veac, eleganța scrisului, în care a fost turnat un material istoric (documentar, statistic) relativ arid, manipulat însă cu multă știință și artă, fac din această lucrare una din marile reușite istoriografice ale acestui secol. Ea este opera unuia dintre cei mai profunzi cercetători din domeniul istoriei de la noi.

Nicolae Edroiu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ANUALĂ A ACADEMIEI DE PARTID PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNT SOCIAL-POLITIC. CONTRIBUȚII ÎN DOMENIUL ISTORIEI ROMÂNIEI

Sesiunea s-a desfășurat în zilele de 5—7 mai 1987. În ședința plenară de deschidere au fost prezentate comunicările: Păun Bratu, *Gheorghe Manolache, Concepția Partidului Comunist Român, a tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la fundamentarea științei în perfecționarea conceptului românesc de conducere științifică în R. S. România*; Marin Voiculescu, *Creativitatea și inovarea social-politică*; Gheorghe Vlădică, Isidor Negrea, Simion Sotan, *Direcții obiective și mijloace privind noua revoluție agrară*; Gheorghe Badrus, *Preliminarii la o ipoteză privind desfășurarea procesului revoluționar mondial*; Elisabeta Negreanu, *Normativitatea morală în socialism*; Grigore Botoi, *Unele probleme actuale ale specializării și cooperării economice a R. S. României cu țările socialiste membre ale C. A. E. R.*

În continuare lucrările sesiunii au fost organizate în patru secții, unele cu subsecții, și anume: *Științe politice și conducerea științifică a societății*; secția *Strategia dezvoltării societății românești în condițiile noului mecanism economico-financiar. Participarea eficientă a României la circuitul economic mondial*, cu subsecția I, subsecția II și subsecția III; secția *Filosofie, sociologie, presă*; secția *Istorie*.

La lucrările secției de istorie care a avut loc în ziua de 5 mai, odată cu membrii catedrei de istorie de la Academia de partid, au luat parte invitați de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R., Universitatea din București, Academia Militară, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, Centrul de teorie și istorie militară. Comunicările prezentate în prima parte a ședinței au fost următoarele: Constantin Mocanu, *Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu privind independența națională—permanență a istoriei poporului român*; Vasile Păsăilă, *Decebal — eroul Daciei în lupta pentru independență și libertate*; Nichita Adăniloae, *Noi puncte de vedere privind cucerirea independenței (1877)*; Stelian Popescu, *Consolidarea independenței — deziderat major al muncitorimii în România (1877—1918)*; Nicolae Petreanu, *Independența și progresul social-economic al României în anii 1878—1914*; Vasile Mocanu, *Eroismul ostașilor români la Mărăști, Mărășești și Oituz în vara anului 1917*; în a doua parte a ședinței: Gheorghe I. Ioniță, *Cercetarea, scrierea și predarea istoriei sub imperativul permanentei însușiri*; Gheorghe Tudor, *Trăsături ale strategiei românești în anii 1916—1917*; Jipa Rotaru, *Rolul internațional al biruințelor românești de la Mărăști, Mărășești și Oituz*; Ioan Coman, *Independența — concept și acțiune în anii consolidării statului național unitar român*; Ion Spălățelu, *Apărarea independenței și suveranității României — obiectiv major al activității Partidului Comunist Român (1933—1939)*; Gheorghe Sbărnă, *Locul și rolul Uniunii Tineretului Comunist în mișcarea revoluționară și democratică din România (1922—1944)*; Dumitru Preda, *Relațiile politico-militare ale României cu Antanta (august—decembrie 1916)*; Gheorghe Surpat, *Evoluția populației și schimbările calitative în structura sa în anii revoluției și construcției socialiste*; Ștefan Lache, *Afirmarea independenței și suveranității naționale a României în anii socialismului*.

Au urmat întrebări, răspunsuri, dezbateri, la care au participat: Gh. I. Ioniță, I. Coman, Gh. Surpat, N. Petreanu, Șt. Lache, N. Adăniloae, C. Mocanu, Șt. Popescu, I. Spălățelu.

Dintre cele 15 comunicări, 2 au fost dedicate relevării concepției Partidului Comunist Român, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, despre istoria României, ideologia și metodologia ei, iar restul s-au ocupat de momente și etape mai de seamă ale istoriei noastre din antichitate și pînă în prezent; aria tematică a fost și de data aceasta foarte cuprinzătoare, însă concentrarea preocupărilor s-a îndreptat spre evenimentele deosebit de importante pe care, în temeiul hotărîrilor de partid, le aniversăm în lunile în care ne aflăm: 110 ani de la proclamarea Independenței de stat a României, 70 de ani de la luptele din Mărăști, Mărășești și Oituz, 65 de ani de la făurirea Uniunii Tineretului Comunist, 1900 de ani de la preluarea conducerii statului dac de către Decebal.

În comunicări și discuții au fost aduse înor.nații noi și puncte de vedere inedite, au fost prezentate rezultate ale investigațiilor recente întreprinse de membrii catedrei ori de instituțiile universitare și de cercetare de la care au participat invitați. Desigur, — ca și altă dată — ele s-au

Intemeiat în mare măsură și pe documente mai cunoscute, care însă în mai multe contexte au constituit puncte de pornire pentru explicații noi mai nuanțate.

Comunicările și dezbaterile au fost orientate în spiritul documentelor de partid, al operei tovarășului Nicolae Ceaușescu, au încorporat în mod organic aprecierile de partid; a fost reliefată contribuția tovarășului Nicolae Ceaușescu la definirea mai cuprinzătoare a menirii științei istorice, a rolului ei în desprinderea și utilizarea, pentru prezent, a valoroasei experiențe social-umane acumulate în decursul timpului, în studierea marilor permanențe ale istoriei poporului român, între care — s-a subliniat la această sesiune — lupta pentru independență are un rol primordial.

O contribuție însemnată, exprimată mai ales în primele două comunicări, este explicarea, mai argumentată, inclusiv în manieră teoretico-istorică, a legăturii indisolubile, dialectice, între istoria poporului român și istoria strămoșilor săi, geto-dacii, respingându-se și astfel — prin noțiunea de „permanență istorică” — aserțiunile acelor autori care au căutat și căută hiatus între ele. Un alt grup de contribuții au fost în jurul temei Independenței proclamată în 1877. S-a explicat mai concludent decât înainte de ce s-a spus încă de atunci, și de ce spunem din nou, mai des, în ultimul timp că a fost cucerită independența absolută: pentru că starea de independență începuse să se realizeze, treptat, de mai înainte, prin dezvoltarea economică, culturală, afirmarea națiunii române, făurirea statului român modern în 1859, care nu mai era în situațiile de dependență de tip medieval, ci doar în relație de suzeranitate a Porții Otomane față de România; tributul însuși scăzuse mult. De aceea, în 1877 România a trebuit să înlăture și restul de dependență, și astfel să obțină independența deplină, adică absolută. La dezbateri însă s-a arătat că „independența” este necesar să fie analizată concret-istoric, întrucât gradulei de ființare, înțelesurile s-au schimbat în funcție de etapele istorice și de o seamă de împrejurări care au survenit. În această optică, s-a precizat — de altfel, după cum rezultă din documentele de partid mai recente — că în înțelesul cel mai profund, mai adevărat, România și-a realizat deplina independență odată cu edificarea noii orânduiri sociale, socialiste, dar nu deodată, căci și după 23 August 1944 a trebuit, în mai multe etape, să se afirme independența țării.

Mai multe comunicări întocmite de istorici militari, unii autori la volume masive care vor apărea în curând, au prilejuit noi idei despre factorii și formele devotamentului soldaților români manifestat la Mărăști, Mărășești și Oituz, rolul intern și extern al biruințelor de aici, ecoul lor în cercuri politice și militare ale Antantei cît și ale Puterilor Centrale. În discuția a fost argumentată, o dată în plus, importanța studierii rezistenței românești din vara anului 1917, a cărei amplă cercetare insuflețită de atitudine patriotică a fost posibil să fie deschisă după cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu, din urmă cu 10 ani, cînd a fost organizată prima aniversare, în optică nouă, a eroicelor lupte.

În textele unor comunicări și în discuții s-a arătat necesitatea respectării adevărului istoric, a valorii educative a faptelor istorice și opiniilor despre ele; totodată, s-a luat poziție în mod ferm față de tezele eronate vehiculate de unii istorici de peste graniță, s-a arătat — potrivit concepției partidului nostru comunist — că știința istorică este chemată nu să înrăutățească relațiile între popoare, nu să scoată în evidență cu ostentație ceea ce a fost negativ, ci să promoveze prietenia între popoare, stima reciprocă, adevărul asupra istoriei fiecărei țări și a lumii întregi. Cele mai multe comunicări precum și unele participări la discuții, au făcut referiri la istoria sud-est europeană, și — mai general — la istoria europeană, în măsura în care a trebuit să fie explicată mai bine, în contexte mai largi, însăși problematica istoriei României.

Sesiunea anuală a Academiei de partid s-a încheiat în ziua de 7 mai, printr-o ședință plenară, în care au fost audiate concluziile asupra lucrărilor fiecărei secții și subsecții.

Constantin Mocanu

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ȘTIINȚIFICĂ ÎN U.R.S.S.

Beneficiind de prevederile acordului bilateral de colaborare încheiat între Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România și Academia de Științe a U. R. S. S., în perioada 20 iunie — 5 septembrie 1986 am efectuat un stagiul de documentare științifică în Uniunea Sovietică.

Ca membru al colectivului a cărui sarcină de plan este editarea scriei B (Țara Românească) a colecției de interes național *Documenta Romanica Historica* (ajunsă, prin vol. XXIX, aflat în lucru, către mijlocul sec. al XVII-lea), mi-am propus ca principale obiective ale documentării cunoașterea nemijlocită a stadiului cantitativ și calitativ atins de istoriografia sovietică în domeniul tehnicii de editare a izvoarelor interne, precum și culegerea de informații și date bibliografice privind un aspect major al istoriei politice a țărilor române în sec. al XVII-lea: eforturile

întreprinse pentru apărarea autonomiei interne și păstrarea nealterată a structurilor statele proprii în contextul general european, caracterizat — în secțiunea sa orientală și sud-estică — prin rivalitatea marilor imperii vecine pentru dominația totală sau parțială a spațiului carpato-danubian-pontic. În subsidiar, am urmărit să mă familiarizez mai îndeaproape cu modul în care sînt reflectate în istoriografia sovietică actuală o serie de probleme fundamentale ale istoriei poporului român.

Prima și cea mai extinsă perioadă a stagiului am efectuat-o la Moscova, unde am avut posibilitatea să studiez la Biblioteca de Stat „V.I. Lenin” (înființată în 1862 ca Biblioteca Rumianțev, reorganizată în 1925; numără astăzi în colecțiile sale peste 28 milioane de cărți și periodice, 345 000 manuscrise, 625 colecții de arhivă), la modernă Bibliotecă a Institutului de Informare Științifică în Științele Sociale a Academiei de Științe a U. R. S. S. (ce a luat ființă în 1969, astăzi cu un fond de aproape 7,5 milioane de volume din domeniul filozofiei, istoriei, economiei, dreptului, marxismului, lingvisticii, istoriei și teoriei literare etc.) și la Biblioteca Istorică de Stat a R. S. F. S. Ruse. Această din urmă (înființată în 1938, numărînd astăzi peste 2,8 milioane de volume) mi-a atras în mod special atenția prin avantajele evidente oferite de specializarea în științele istorice, prin multiplele posibilități de informare rapidă și eficientă (prin buletine bibliografice generale și tematice săptămîniale și lunare, puse la dispoziția cititorilor) asupra principalelor tendințe și orientări din istoriografiile lumii contemporane, și mai ales prin bogatul său Departament de cărți istorice rare (peste 30 000 de titluri). Aici am efectuat unele sondaje ce au relevat posibilitatea depistării unui bogat și interesant material documentar referitor la istoria noastră națională. Menționez, cu titlu de exemplu, doar cîteva tipărituri europene din veacul al XVII-lea care au înregistrat știri nu lipsite de importanță cu privire la eforturile din această perioadă ale Moldovei și Țării Românești de a susține în mod activ coalițiile creștine ce vizau refuzarea dominației otomane din Europa de sud-est: Jean le Laboureur, *Rélation du voyage de la royne de Pologne . . .*, Paris, 1647; Jean N. De Parival, *Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer . . .*, Bruxelles, 1665; *L'histoire de la politique moderne ou pieces curieuses servantes à l'histoire du temps présent*, Cologne, 1669; *Etat present des affaires de l'Europe*, Lyon, 1693. Cercetarea sistematică a acestui fond de carte veche — și a altora aflate în bibliotecile sovietice — ar putea să ofere în viitor informații care să contribuie la mai buna deslușire atât a politicii externe promovate cu consecvență de domniii țărilor române pentru apărarea autonomiei și evitarea înlocuirii suzeranității otomane cu dominația altor state vecine aflate în ofensivă (Imperiul habsburgic și țarist) — în interstițiul cuprins între moartea lui Mihai Viteazul, înliul unificator politic al Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei, și instaurarea regimului turcofanariot, respectiv a dominației habsburgice — cît și a locului și rolului jucat de țările noastre în stăvîlirea pericolului otoman, și, apoi, în regresivitatea acestei mari puteri medievale. De altfel, multe din recente lucrări consacrate problemelor de istorie politică, diplomatică și militară ale Europei în sec. al XVII-lea — apărute în majoritatea țărilor continentului nostru și peste ocean —, pe care am avut posibilitatea să le consult în bibliotecile menționate, pun în lumină, tocmai prin tratarea sumară sau — uneori — inexistentă a realităților românești, necesitatea adîncirii studiilor pe aceste teme și la noi în țară, raportarea permanentă a cadrului de istorie națională la cel, cuprinzător, de istorie universală.

Consultarea producției istoriografice din ultima vreme consacrată sec. al XVII-lea nu putea face abstracție de parcurgerea pilduitoare, sub atîtea aspecte, a numerelor unei prestigioase publicații europene de specialitate a cărei colecție, din păcate, nu este încă de găsit în bibliotecile noastre: „XVIIe Siècle” (se publică la Paris, trimestrial, din 1949, de Societatea de studii asupra secolului XVII ce numără în rîndul fondatorilor ei istorici francezi de nume: M. Henri Guérin, E. Hondart de la Motte, G. Mongrédien).

În perioada 5—20 august m-am deplasat la Leningrad, unde am studiat la filiala leningrădeană a Bibliotecii Academiei de Științe sovietice, continuînd să dau atenție aceluiași direcții de cercetare. Menționez că și aici se află un important departament de carte veche și rară în care titlurile interesînd istoria țărilor române nu sînt — după cum am putut să constat — puține. Iată cîteva: L. Corecius, *Descriptio belli Iuoniae, voivodae Valachiae, quad a. 1574, cum Selim II. . . gessit*, 1578; *La marche de sultan Mahomet contre la Pologne et en Ukraine*, 1677; *Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom*, Amsterdam, 1699 etc.

La Institutul de Studii Slave și Balcanistică din Moscova, de al cărui sprijin m-am bucurat permanent în organizarea în cele mai bune condiții a programului de lucru pe durata întregii călătorii de studii, am fost primit de V. Vinogradov, membru titular al Academiei de Științe a U. R. S. S., director adjunct, N. N. Vasiliev, secretar științific, și G. Litavrin, șef de sector. Cu aceștia și cu alți cercetători ai institutului (L. Semeonov, T. Pokivailova) am purtat un fructuos dialog în jurul recentelor rezultate ale cercetărilor din mediavistica românească și sovietică, cu accent pe perioada ce mă interesa în mod deosebit. Îmi fac o plăcută îndatorire în a menționa sprijinul acordat, în timpul etapei leningrădene a călătoriei, și sollicitudinea amabilă a Tatianeii Jidkova, de la Filiala Academiei de Științe din Moscova.

În concluzie, acest stagiu de documentare a fost deosebit de util sub raport științific, iar prin ocazia oferită de a vizita numeroase și vestite lăcașuri de cultură și artă din Moscova, Leningrad, Vladimir și Suzdal el s-a constituit într-o memorabilă și instructivă desfășurare intelectuală.

Mircea Suciu

CRONICA

În ziua de 25 mai 1987, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” din București a avut loc susținerea publică a lucrării „*Istoricul obștii cîmpulungenilor mușceleni în evul mediu și perioada modernă pînă la 1865*” elaborată de Ștefan Trâmbaciu.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: cap. I. „Considerații generale asupra istoriei Cîmpulungului și a obștii moșnenilor cîmpulungeni”; cap. II. „Hotarele obștii moșnenilor cîmpulungeni”; cap. III. „Stăpînirea în devălmășie în cadrul obștii moșnenilor cîmpulungeni”; cap. IV. „Organizarea și conducerea obștii moșnenilor cîmpulungeni”; cap. V. „Destrămarea obștii moșnenilor cîmpulungeni”. În afară de capitolele menționate lucrarea mai conține o rubrică de „Concluzii”.

Comisia de doctorat a fost compusă din: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, director al Institutului de istorie „N. Iorga” — președinte; prof. dr. Nichita Adăniloiaie conducător științific; conf. univ. dr. Nicolae Ciachir, conf. univ. dr. Matei D. Vald, cerc. șt. pr. dr. Apostol Stan — membri.

În unanimitate, comisia de doctorat a hotărît să acorde lui Ștefan Trâmbaciu titlul științific de *doctor în istorie*.

****Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice**, vol. îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 402 p.

Este un volum omagial închinat istoricului român de mare prestigiu acad. prof. dr. doc Ștefan Pascu, cu prilejul aniversării a 70 de ani de viață (1984), care înmănușează 27 de studii pe cele mai diverse aspecte ale istoriei civilizației materiale și spirituale românești din epocile medievală și modernă. Pompiliu Teodor, la rindul său istoric de renume, prezintă cu multă căldură și obiectivitate personalitatea savantului omagiat, situat prin prodigioasa și valoroasa sa operă ca și prin militantismul său în „prima linie a istoriografiei naționale” (p. 16). O iustrează și lista bibliografică prin cele 394 titluri (cărți, studii, articole) inserate aici, semnate în răstimpul 1936—1984 de neobositul istoric, la care se adaugă recenzii și alte peste 400 de articole de popularizare a științelor istorice publicate în presa centrală și locală, reviste litere etc.

Studiile incluse în miscelaneul pe care îl prezentăm, deși sînt de mică întindere (constrinse și de natura volumului), aduc prețioase contribuții științifice, grupate pe patru mari direcții de cercetare:

În grupajul A. *Cultură materială*, Vasile Neamțu se oprește pe baza unei bogate bibliografii asupra noțiunii de bordei și semibordei, desemnînd modul de locuire în vremea feudalismului timpuriu. Paul Cernovodeanu prezintă orașul București în viziunea călătorilor străini (secolele XVI—XIX), sub aspect edilitar, social, politic, cultural etc. Remarcînd sărăcia de informații documentare privind trecutul Capitalei noastre pînă la Constantin Brîncoveanu — datorată vitregiei istoriei care a făcut să dispară sau să impuținze zestrea documentară a orașului — Paul Cernovodeanu subliniază importanța relațiilor peregrinilor străini. Trece în revistă informațiile „firave” din sec. al XVI-lea datorate juristului parizian Pierre Lescalopier și genevezului Franco Sivori secretarul lui Petru Cercel, din secolul următor al misionarului catolic Pietro Deodato Bakšič, arhidiaconului sirian Paul de Alcp și al otomanului Elvia Celebi, ajungînd la bogatele și substanțiale informații din secolele XVIII și XIX, incluzînd elemente istorice, statistice, cartografice, reprezentări iconografice și chiar analize temeinice privind situația economică și socială, furnizate de Maria Del Chiaro, Louis Carra, Franz Josef Sulzer, Thornton, Wilkinson, Vaillant, Noyes, Derblich ș. a. Nicolae Edroiu, descriînd casele principalilor căpitani ai marelui răscoală țărănești din 1784 (Horia, Cloșca și Crișan), ilustrează totodată arhitectura rurală din Transilvania, îndeosebi a celai montane. În final, Ladislau Gyémánt înfățișează tendințele de modernizare manifestate în agricultura Transilvaniei, Banatului și Bucovinei în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a secolului următor. Punctul de plecare îl constituie bogata literatură de specialitate și de popularizare menită să promoveze și să difuzeze noile cunoștințe agricole din epocă și modalitățile raționale de practicare a agriculturii; sînt prezentate apoi instituțiile menite să transpună în practică tendințele de modernizare (*Societatea pentru agricultură, Asociația economică transilvăneană* ș. a.), extinderea învățămîntului agricol, formarea de specialiști etc.

În a doua secțiune a cărții, intitulată B. *Populație. Stări sociale*, Ioan Aurel Pop aduce noi precizări cu privire la statutul cnezilor supuși pe domeniile feudale din Transilvania în sec. al XVI-lea, constituite în dovezi preceptorii ale continuității românilor aici din perioada anterioară apariției măluririlor documentare, iar Nicolae Boescu se ocupă de cnezii bănațeni în secolul al XVIII-lea — o componentă a structurilor elitare românești; Imreh Ștefan, pe baza unor documente inedite, studiază obștea rurală în cadrul populației secușești, iar Avram Andea, în studiul *Habitat și populație în Transilvania secolului al XVIII-lea* prelucrează datele statisticilor fiscale din răstimpul 1698—1786. Dan Berindei stăruie asupra poziției divergente ocupate de deputații clăcași și cei ai stăpînilor de moșii în cadrul Comisiei proprietății, constituită în focul revoluției de la 1848 în Țara Românească, cu menirea de a rezolva grava problemă agrară, problemă ce va fi însă doar parțial soluționată abia în 1864 prin reforma domnitorului. A. I. Cuza. Ultimele două studii abordează realități demografice ale satului românesc din nordul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (semnal de Simion Retegan) și situația demografică a județului Cluj între anii 1857—1910 (autor Egedy Acașiu).

Secțiunea C. *Mentalități. Interferențe culturale* reunește zece interesante studii pe acest alt de diversificată temă. Constantin Cihodaru reia cu noi date problema începuturilor caucelării domnești în Moldova. Damaschin Mioc și Vasile Mioc se ocupă de raportul dintre fenomenele astronomic (eclipse de soare și de lună etc.) și evenimentele politice sau calanările naturale în mentalitatea medievală românească. Veniți în cîmpul de luptă pe linia unor mai vechi preocupări ale

sale, prezintă implicații ale problemei otomane asupra raporturilor politice româno-poloneze, în secolul al XVII-lea. Aurel Răduțiu abordează un nou și interesant aspect al relațiilor agrare, și anume raportul dintre marele număr de sărbători și timpul de lucru în Transilvania (sec XVII—XVIII). Autorul urmărește totodată repartizarea timpului de lucru al țăranului pe moșia stăpînului (roboți — care urcă de la 80 la 208 zile pe an) și în gospodăria proprie (care fluctuează de la 160 de zile în sec. al XVII-lea la 77 de zile la sfîrșitul secolului al XVIII-lea); numărul zilelor de sărbătoare se reduce în același răstimp de la 125 la 80. Mircea Țoca aduce informații noi privind istoria picturii din Transilvania, prezentîndu-l pe Efreim Micu — omul și opera — precursor de seamă al picturii moderne românești și totodată personalitate de talie europeană a vremii sale. Cele zece reușite reproduceri ilustrează convingător considerațiile autorului. Gh. Platon pune în discuție citeva repere privind mentalitățile în Moldova în epoca revoluției de la 1848, îndeosebi în rîndul elitelor societății purtătoare de progres sau conservatoare, făcînd pertinente observații asupra diferențelor dintre acestea și mentalitățile din Țara Românească, datorate unor realități istorice, datorate în primul rînd lipsei unei clase de mijloc în Moldova, a unei burghezii naționale. Gh. I. Ioniță prezintă problema făuririi statului național unitar român în mentalitatea socialiştilor români, subliniind poziția fermă a acestora și aportul lor la lupta generală a poporului român în realizarea marelui său ideal. Vasile Pușcaș studiază proiectele de organizare a Universității din Cluj (1919), stăruind asupra celui formulat de Vasile Pîrvan, bazat pe cele mai moderne și avansate idei inspirate din mișcarea universitară europeană și din Statele Unite ale Americii. Asupra unor interferențe spirituale româno-americane în conținutul actelor fundamentale ale Marii Uniri din 1918 se oprește Vasile Vesa, iar Doru Radosav schițează imaginea Africii în cultura română din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Ultimele șase studii sînt reunite sub titlul *D. Stări de spirit revoluționare*, în care Magyari Andrei face cunoscute mișcărilor țărănești din scaunul Odorhei în preajma răscoalei conduse de Horea, Teodor Pavel prezintă interferențe revoluționare româno-săsești în primăvara anului 1848; Camil Mureșan și Hilde Mureșan se opresc asupra rapoartelor consulului Prusiei la București asupra evenimentelor din timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească; Cornelia Bodea se referă la stări de spirit revoluționare în Transilvania și Banat, după revoluție; Liviu Maior la participarea soldaților români în armata austro-ungară, în răstimpul 1914—1918 și Marcel Știrban prezintă consiliile naționale românești din toamna și iarna anului 1918 ca forme de solidaritate națională.

Volumul se încheie cu un util indice de persoane și localități.

Ioana Constantinescu

ALEXANDRU DUȚU, *Călătorii, imagini, constante*, Edit. Eminescu, București, 1985, 333 p.

Rafinatul intelectual care este Alexandru Duțu a continuat seria de eseuri dedicate studierii mentalităților și culturii sud-estului european prin metoda comparatistă într-o nouă lucrare în care înmănușează într-o izbită trilogie o serie de impresii din călătoriile proprii, înfăptuite tocmai pentru a participa la manifestări științifice consacrate acestui domeniu, cu viziuni imagologice de ordin istoric din spațiul geografic luat în cercetare și cu reflexii asupra „culturii comune” în cadrul căreia s-au reliefat personalități de prim ordin ale universului spiritual românesc.

Într-o inspirată introducere intitulată „mai multă substanță cu mai puțină artă” autorul se grăbește să-și facă profesiunea de credință subliniind faptul că studiul perioadelor lungi — acceptate în sensul „braudelian” — al genurilor și curentelor literare poate restitui aspectele cele mai semnificative ale sintezei cultural-artistice a lumii sud-estice europene în care s-au împletit realizări ale tradiției orale cu expresii figurative ale scrisului. În această zonă de interferențe culturale în care au fost receptate și asimilate creator impulsurile primite din partea unor vechi centre de cultură răspîndite pe o zonă vastă înglobînd Apusul Europei, lumea mediteraneană și Orientul Apropiat, a înflorit o formă de civilizație specifică în tipare de sinteză absolut originale. Pentru Al. Duțu cheia pătrunderii în acest univers spiritual aparte o constituie cercetarea comparată a mentalităților concepută ca „o preocupare umanistă care își propune să înțeleagă mai bine varietatea realizărilor umane” și să scoată în valoare caracteristicile civilizației balcanice.

Prima parte a lucrării sale constituie o culegere de impresii, cu aspect de „reportaj” de bună calitate selectată din noianul călătoriilor întreprinse peste-hotare în scopul participării la o serie de colocvii și conferințe pe teme de istorie literară comparată. Autorul ne plimbă de la Ohrida balcanică pînă la depărtata Americă de Nord, apoi din nou pe bătrînul nostru continent, pe malurile Tamisei, în centrul Germaniei la Berlin, Passau și Schwanberg, în Italia la Torino,

din nou în sud-estul Europei la Atenă și în sfârșit la noi acasă la Arad și Tîrgoviște. Al. Dușu împletește cu humor și spirit de observație pătrunzător dimensiunile „cotidianului” cu reminiscențe și evocări ale trecutului locurilor străbătute spre a reliefa apoi căldura contactelor umane în cadrul diferitelor ședințe de lucru, colocviilor și altor manifestări științifice, unde școala românească s-a impus prin seriozitatea aportului adus în abordarea subiectelor tratate. Autorul nu uită să sublinieze totodată prețuirea, simpatia și prestigiul de care se bucură țara noastră peste hotare și plăcerea cu care este vizitată de străinii iubitori ai frumosului.

În partea a doua a cărții intitulată sugestiv „Jocul imaginilor” A. Dușu caută să definească printr-o analiză subtilă modul de percepere reciprocă a civilizațiilor occidentală și orientală balcanică de către martori provenind din ambele tabere, să individualizeze „imaginarii” și în sfârșit să fixeze locul culturii românești în circulația cărților și ideilor în sud-estul continentului. În mod perspicace autorul intuiește imaginea pe care și-au făurit-o românii la sfârșitul secolului al XVII-lea despre austrieci și turci după asediul Vienei, precum și definirea propriului rol în destinele acestui colț al Europei. Cărturarii noștri de frunte au fost mai degrabă ispitii de a răspîndi idealurile renascentiste italiene, de a sublinia ascendența strălucită a poporului nostru de vîță latină, căutîndu-i identitatea istorică și oferind pilde spre a-i face pe români demni de virtuțile strămoșești. Față de otomani și sistemul lor despotice, românii au resimțit repulsie iar decăderea Porții n-a făcut decît să accentueze tirania ei, mai ales în veacul al XVIII-lea dezvăluind însă și reacția firească a dorinții de descătușare din lanțurile ei opresive. Austriei n-au fost cunoscuți la început decît ca luptători, intrînd în țările noastre cu spada în mînă și cu dorința de catolicizare forțată, așa cum au făcut în Transilvania. În fond românii — ca și celelalte popoare balcanice — au înțeles că imperialii nu urmăreau eliberarea lor ci doar să se substituie ca dominatori otomanilor. De aici reticențe, temeri și fenomene de respingere. Tirzișu, de abea spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea popoarele din sud-estul Europei au cunoscut și o altă Vienă, nu numai centrul unui imperiu birocratic și autoritar dar și capitala culturii, artelor și muzicii, focarul unui „„Aufklärung” care s-au împrăștiat mai ales pe calea cărții, presei și a tiparului.

Un capitol foarte interesant și cu multiple fațete îl constituie cel în care autorul discută dacă „A fost Marele Turc european?” sau felul în care a fost privită în Occident lumea turco-osmană dar și cea subjugată ei din Balcani ca și modul în care a fost înțeles apusul de către „orientali”. Multă vreme, pînă în secolul XVII, spaima de „Marele turc” a dominat Europa; deabea după refluxul puterii otomane și respingerea ei treptată din centrul și sud-estul continentului după 1683 se ivește în Occident dorința de a înțelege instituțiile, moravurile, traiul și religia turcilor. Pornindu-se de la complexe de superioritate față de o lume considerată „barbară” adică necivilizată, înapoiată, meritînd doar a fi împărțită între puterile europene prin războaie de cucerire sau tenebroase manevre de culise ale cancelariilor diplomatice unde s-a zămislit „problema orientală”, în mare măsură nu s-a putut întui adevărul. Dar treptat își fac locul, urmînd pe diplomați, „politologi”, misionari și negustori — prea adeseori tributari unei viziuni deformate prin clișee stereotipe despre un Orient „mistic” și retrograd — oameni de știință, naturaliști, filosofi, poeți, literați sau artiști plastici, posedînd altă putere de percepere și capabili să deosebească nu numai ce este bun și valoros în zestrea intelectuală a lumii otomane, dar să ajungă a înțelege mai bine mentalitatea „popoarelor subjugate”, să admire pe greci — nu numai ca urmași ai elinilor — să-i individualizeze pe români, sîrbi și bulgari ca entități spirituale aparte, posesoare a unor forme de cultură specifice. La rîndul lor, turcii, închiși în „găoaacea” prejudecăților religioase și a suficienței create prin credința în „invulnerabilitatea” preceptelor Coranului, au stat multă vreme izolați de lumea europeană, au fost depășiți din punct de vedere spiritual și material, au rămas în urmă din punct de vedere științific și tehnologic, au cunoscut grave deficiențe pe plan instituțional, politic și militar prin corupție, inerție și ignoranță. Ei nu s-au „trezit” la realitățile lumii înconjurătoare decît spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd încep să realizeze inferioritatea în care se aflau plasați și atunci deschid ochii către Europa, fac apel la instructorii străini — mai întîi pe plan militar — înființează misiuni diplomatice permanente în marile capitale ale continentului, deschid — pînă la un punct — ușile pentru unele idei noi, de reformă, lasă să circule cărți și ziare. Poate Al. Dușu ar fi trebuit să sublinieze mai mult eforturile depuse de otomani încă din vremea lui Selim al III-lea (1789—1807) de a introduce reforme de modernizare¹, iar mai tirziu încercarea de a le aplica în epoca plină de speranțe — spulberate însă — a Tranzimatului în al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea². Concomitent se trezesc la viață, prin cristalizarea conștiinței naționale, românii, grecii, sîrbi și bulgarii, care asimilează — în diferite forme, grade și etape — binefacerea civilizației europene și-și făuresc printr-o luptă susținută împotriva dominatrilor străini state proprii în veacul trecut.

Al. Dușu indică și altă cale prin care s-au făurit contactele între români, lumea sud-est europeană și cea apuseană, anume cea a corespondenței. Dacă în scrisorile vovozilor și dregătorilor noștri pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea preocupănesc preocupările politice, odată cu deschiderile inițiate de „iluminism” arta epistolară — la noi ca și în Balcani — cunoaște o adevărată naștere. Se dau revelatoare pilde din scrisorile reprezentanților Școlii ardelen.

ale lui Daniel Philippidis, Mihail Kogălniceanu², Alecu Russo, V. Alecsandri, B. P. Hașdeu etc Autorul fixează apoi într-alt capitol locul culturii române în dezvoltarea civilizației sud-est europene prin răspândirea cărții tipărite, care la noi în țară cunoaște o veche tradiție. Cartea tipărită la început în slavonește (1508), apoi în greacă, mai târziu rusă, bulgară, srbă și chiar în arabă pentru Orientul Apropiat, fără a mai vorbi de cea scoasă în limba națională. Încă de la 1544 a slujit ca un far luminos învățăturii și ridicării spirituale a popoarelor din Balcani, lipsite în mare măsură de centre tipografice pe teritoriul național din pricina apăsării otomane.

Făcînd legătura între cuvîntul scris și arta penelului în înțelegerea universului ambiant, în receptarea unor impulsuri în formarea unor concepte. Al. Dușu demonstrează valoarea spirituală a viziunii făurite în trecut de cititorii cărților și admiratorii ansamblurilor picturale, a frescelor ce împodobeau vechile noastre monumente de arhitectură, întregind ideile prin imagini. „Individualizarea imaginarului” constituie pentru autor climatul mental în care trăiește atît scriitorul cit și cititorul său, realizînd printr-o osmoză *sui generis* un proces identic de reînnoire intelectuală. După cum se subliniază cu drept cuvînt în lucrare, „investigarea mentalităților” scoate în evidență operele sau perioadele capabile să dezvăluie constante și variante.

Ultima parte a interesantului eseu analizat este dedicată „Culturii comune”. Aici Al. Dușu studiază mai întîi raportul între „literatura populară” și cartea cultă tipărită. Folclorul literar înglobînd îndeosebi povestirea sau balada, ne introduce în universul societăților tradiționale, cu lecturi variate, dar fără a determina un profund clivaj cultural. Numai cartea tipărită a sensibilizat și interiorizat cititorul, încurajîndu-i reflexia, puterea de percepție și judecata, atitudinea față de societate și lumea înconjurătoare, deschizîndu-i noile orizonturi ce prevesteau lumea modernă. Autorul se apleacă apoi asupra unor interesante personalități culturale ale veacului al XVIII-lea: sfîtosul cronicar Neculce, interpolatorul său — dar adăugînd atîtea amănunte desprinse din pitorescul „cotidianului” — Ioasaș Luca și cărturarul diplomat Ienăchiță Văcărescu, cu toții reprezentanți ai unei lumi în devenire, desprinzîndu-se lent dar sigur din tiparele unei mentalități cu iz medieval. Acestei lumi îi aparține și Horea „crașorul munților”, căruia, bazîndu-se pe temeinica monografie dedicată răscoalei de academicianul David Prodan, autorul îi aduce omagiul cuvenit integrîndu-l din punct de vedere ideologic masei țăranilor ce l-au zămislit, reprezentîndu-i în dramatica încheștare din 1784—1785 ca principal exponent. Aceleași considerații se fac pe seama viteazului pandur Tudor din Vladimiri, eroul ce a intuit necesitatea ridicării, „norodului” împotriva opresiunii și a înapoierii, cerînd reînvierea drepturilor „călcate în picioare de fanarioți” și recuperarea libertăților la care aspirau un neam întreg.

Ultimele capitole ale eselui său sînt închinare de Al. Dușu imaginii unor contemporani: el admiră „Înțelepciunea lui Sadoveanu”, dimensiunile titanice ale lui Nicolae Iorga urmînd „lecția înaintașilor”, rafinamentul intelectual atît de particular al lui George Călinescu și în sfîrșit sagacitatea unui savant balcanist plin de modestie dar cu atît mai valoros, Victor Papacoste.

Carte de concepție, în pofida unui aparent caracter mozaical ce nu face decît să sublinieze odată mai mult valoarea aplicării principiului „unității prin diversitate”, noua realizare a lui Alexandru Dușu constituie un evident succes al eseisticii noastre literar-istorice cu caracter comparatist, integrîndu-se în mod firesc tendințelor înnoitoare manifestate astăzi în acest domeniu de istoriografia internațională pe plan mondial.

Paul Cernooadeanu

NOTE

¹ Vezi mai ales Stanford J. Shaw, *Between Old and New. The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789—1807*, Cambridge/Mass. (S. U. A.), 1971, 533 p. + il.

² Amănunte la Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 317—325.

³ Amintind de M. Kogălniceanu, autorul arată că acesta se afla la Berlin în intimitatea ducelui de Cumberland „viitorul rege George al VI-lea” (p. 167). Este vorba doar de o simplă scăpare de condei, monarhul amintit fiind în realitate viitorul rege George al V-lea al Hanovrei (1851—1866) provenind din casa domnitoare a Angliei.

VESELIN TRAIKOV, *Curențe ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani pînă în anul 1878*, traducere de Constantin N. Velichi, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986; 448 p.

Cunoscut printre cei mai de seamă istorici bulgari ai istoriei secolului al XIX-lea și totodată numărîndu-se printre prietenii poporului român, Veselin Traikov a realizat o lucrare de ample dimensiuni care ne oferă măsura cunoștințelor și luciditatea judecății sale de

istoric. Stăpînind toate limbile balcanice, inclusiv limba română — istoricul fiind, de altfel, născut la Giurgiu și petrecîndu-și copilăria la București — și de asemenea limbile de cultură internaționale, Veselin Traïkov a putut să facă apel pentru realizarea lucrării sale cu tematică complexă la un bogat evantai de surse și lucrări de interpretare, ceea ce neîndoielnic a contribuit la remarcabilul nivel pe care l-a atins monografia sa.

În *Introducere* istoricul anunță că lucrarea va fi consacrată urmării „curenților ideologice și programelor popoarelor din Sud-Estul Europei, atît în individualitatea lor, cît și în împletirea lor reciprocă”. De fapt, cititorul monografiei — atît de competent și frumos tradusă de profesorul Constantin Velichi — este pus în fața uneia dintre lucrările cele mai complexe de istorie social-politică, în care un rol marcant este acordat ideologiei politice, pe fundalul formării și cristalizării depline a națiunilor sud-est europene. Traïkov și-a împărțit monografia în trei ample capitole în care materia este tratată îmbinîndu-se criteriul cronologic cu cel geografic.

În capitolul I — *Apariția primelor programe și curente ideologice în mișcările de eliberare națională în Balcani pînă la crearea primelor state naționale* — se analizează, într-un prim subcapitol apariția celor dintîi programe și curente ideologice moderne. Paragrafele succesive prezintă procesul de geneză a capitalismului, influențele ideologice europene, rolul bisericii, problemele limbii și culturii, pentru ca apoi să fie analizate particularitățile specifice fiecărui popor. Este, de asemenea, reliefată însemnătatea ideologică a Revoluției franceze din 1789. Ne exprimăm o rezervă privind războaiele din secolele XVIII—XIX desfășurate în spațiile balcano-danubiene; deși, într-adevăr, războaiele purtate de Rusia țaristă au contribuit la slăbirea Imperiului otoman, șf deci, în mod obiectiv, au ușurat eliberarea popoarelor din Sud-Estul Europei, aceste războaie, ca și cele purtate de Austria habsburgică, reflectînd interesele marilor imperii, au adus totodată grele pierderi umane și materiale și multă suferință popoarelor din zonă. Totodată, trebuie evidențiat în acest capitol, ca și în întreaga lucrare, capacitatea autorului de a înfățișa trăsăturile dominante ale evoluției fiecărui popor. Într-un subcapitol este analizată apariția curenților ideologice și a celor dintîi programe de eliberare națională la greci — insistîndu-se asupra personalităților lui Adamantios Korais și lui Rigas Velestinliul-, la sirbi — evidențindu-se rolul lui Zahari Orfelin și al lui Dositei Obradovici-, în Muntenegru, la bulgari — reliefîndu-se contribuția lui Paisie de la Hilandar — și la români — cărora li se acordă spațiul cel mai întins, prezentîndu-se ideile politice fundamentale ale unității și continuității, scriindu-se despre cronicari și despre corifeii Școlii Ardelene, despre marea răzcoală din 1784 și despre *Supplex Libellus Valachorum*-, la albanezi, croați (acestora le este atribuit Ignatii Martinovici, ” unul dintre conducătorii mișcării iacobine”) și sloveni. Căutînd a urmări izvoarele fenomenelor studiate, a detecta influențele, autorul evidențiază atît existența concepțiilor autohtone, cît și faptul că între popoarele menționate existau „multe deosebiri” deoarece „într-un stadiu diferit de dezvoltare”. Un subcapitol întreg este consacrat luptei de eliberare a sirbilor, evoluției ideologiei lor, influenței exercitate de mișcarea de eliberare sîrbească asupra celorlalte mișcări de eliberare din zonă, insistîndu-se înșă, de data aceasta, asupra bulgarilor în mai mare măsură. Subcapitolul următor este dedicat mișcării de eliberare grecești și celei românești din 1821. Remarcăm că neacceptînd tacit teza subsumării lui Tudor Vladimirescu Eteriei, Veselin Traïkov, consideră în mod justificat doar că „Eterea a ajuns la o înțelegere de colaborare cu Tudor Vladimirescu” (p. 121). Este menționată și prezența bulgarilor în acțiunile revoluționare din 1821 din Principate. În continuare, este urmărit procesul luptei de eliberare a poporului grec între 1821—1829, influența acestei lupte asupra bulgarilor, ca și urmările revoluției din 1821 la români. Bulgarii în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829 constituie, de asemenea, preocuparea autorului. Ar putea fi reproșat doar titlul relativ limitat al subcapitolului, în care nu este menționată în vreun fel revoluția din 1821 la români, larg tratată (cu premise și urmări) în cuprinsul textului.

Capitolul II — *Curente ideologice și programe din perioada formării primelor state naționale în Balcani și pînă la războiul Crimeii* — cuprinde trei subcapitole. În cel dintîi se prezintă evoluția ideologiei politice sîrbe (în primul rînd „Nacertanie”, planul lui Ilija Garașanin), muntenegrene, croate (ilirismul I), dalmate și slovene. Este urmărită și influența exercitată de cîrmuirea emigrației revoluționare poloneze asupra acestei ideologii balcanice și se insistă asupra formării ideologiei politice moderne la bulgari în impact cu celelalte ideologii politice balcanice. Cel de-al doilea subcapitol este consacrat ideologiei politice a statului grec independent (pertinent este analizată „Megali idea”), luptei de eliberare a albanezilor în context balcanic și reflexul ei pe plan cultural și apoi gîndii politice românești după 1830. În sfîrșit, cel de-al treilea subcapitol este dedicat perioadei revoluției din 1848—1849 și curenților și programelor de eliberare în Balcani pînă la Războiul Crimeii. Rînd pe rînd sînt înfățișate evenimentele și mai ales procesele ideologice din Croația, Slovenia, Voivodina, Serbia, Muntenegru (transformat din 1852 în principat țaic), din țările române, din Bulgaria și Grecia. Pentru perioada post-revoluționară atenția este dată mai ales românilor, bulgarilor, albanezilor și grecilor.

Ultimul capitol — *Programe și curente ideologice din luptele de eliberare ale popoarelor balcanice în perioada cuprinsă între războiul Crimeii și Congresul de la Berlin (1878)* — cuprinde trei subcapitole tratînd — cel dintîi — perioada războiului Crimeii și deceniul următor, — al

doilea anii 1867—1875 și — al treilea — etapa decisivă a crizei orientale : 1875—1878. În cel dintâi se acordă precădere bulgarilor (p. 259—267), în timp ce dezvoltării gândirii politice a românilor este prezentată succint (p. 267—268), nu se insistă mult nici asupra Greciei, Muntenegrului, Bosniei și Herțegovinei, dar, în schimb, o atenție accentuată este acordată Serbiei, pentru a se reveni apoi la bulgari și a se trata foarte pe larg evoluția gândirii lor politice, curente și organisme politice create în răstimpul cercetat, evidențindu-se cu prioritate acțiunile și gândirea lui G.S. Rakovski. Spre sfârșitul subcapitolului, se revine la români, greci, albanezi și croați pentru a se prezenta evoluția curentelor ideologice și programelor politice după războiul Crimeii (în privința românilor, se impun două îndreptări : programul unionist a fost adoptat de Adunarea ad-hoc a Țării Românești în unanimitate—nu cu 44 pentru și 38 contra !—, iar Anglia a recunoscut dubla alegere a lui Cuza încă din primăvara 1859—vezi p. 296 și 297). Al doilea subcapitol analizează pe larg activitatea și ideologia *Omladinei* și a curentelor ei ; amply este prezentată ideologia lui Svetozar Markovici. Foarte pe scurt sînt înfățișate problemele referitoare la Voivodina, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina, insistîndu-se, în schimb, în detalii, asupra bulgarilor, asupra celor mai de seamă organisme politice și personalități ale lor (Karavelov, Levski, Botev). Ideologia politică din Grecia, mai pe scurt cea din Albania, dar și cea a românilor din Transilvania (p. 354), înainte de a se trata ideologia politică croată, dalmată și slovenă, face obiectul părții finale a aceluiași subcapitol. În cel următor sînt urmărite evenimentele, dar mai ales curente ideologice și programele mișcărilor de eliberare națională în timpul crizei orientale din 1875—1878. Bulgarilor și grecilor, ceva mai puțin românilor, albanezilor (în special Ligii de la Prizren), dar nu și sirbilor le sînt consacrate paragrafele acestui subcapitol. Lucrarea se încheie prin *Concluzii*, în care pentru fiecare popor se prezintă trăsăturile esențiale, pentru a se face apoi și unele considerații generale. Un util *indice general* întregeste efortul autorului și trebuie spus și al traducătorului, pentru care și pentru calitatea traducerii nu avem dect cuvinte de laudă.

Lucrarea lui Veselin Traïkov merită elogiul și evidențiere. Este desigur vorba de o sinteză monografică ; descori a trebuit să treacă mai repede asupra anumitor părți, insistînd firesc acolo unde se simțea mai „în temă” și documentația era mai bogată ; aceasta explică spațiul larg acordat bulgarilor. Dar, în ansamblu, lucrarea reprezintă o contribuție importantă, indispensabilă în viitor oricui va trata istoria Sud—Estului Europei în secolul al XIX-lea. Firesc autorul a dat prioritate poporului său, dar și așa monografia este deosebit de utilă. O specială evidențiere merită străduința lui Veselin Traïkov în informarea sa bibliografică și popoarele implicate nu s-ar putea plînge că bibliografia istorică a fiecăruia nu e prezentă în aparatul critic al lucrării. Neîndoielnic că adînciri ale analizei ideologice politice (mai ales în privința României între 1859 și 1877 !) ar fi ridicat „ștacheta” lucrării și mai mult, dar și așa nu putem dect să evidențiem efortul deosebit al autorului în realizarea lucrării sale. Monografia lui Veselin Traïkov este o lucrare interesantă, utilă și necesară.

Dan Berindei

MICHEL MOLLAT, *Les explorateurs du XIIIe au XVIe siècle. Premiers regards sur des mondes nouveaux*, Éditions Jean-Claude Lattès, Paris, 1984, 258 p.

Lucrarea, pe care ne-am luat permisiunea de-a o aduce în atenția cititorilor, reprezintă o interesantă abordare imagologică a primelor descoperiri geografice, maniera în care noile teritorii și populații au fost integrate în cultura și mentalitatea europeană, dar, acolo unde există îndicii, și felul în care exploratorii europeni au fost primiți de autohtoni.

O interesantă analiză este întreprinsă de M. Mollat în privința mecanismelor care au permis formarea imaginii reciproce despre celălalt. Astfel, chiar din introducere (pp. 9—13) el arată că nu-și propune să descrie cronologic marile descoperiri geografice și nici principalele figuri de exploratori, ci să realizeze un eseu asupra felului în care exploratorii au văzut și descris țările și popoarele vizitate de ei. Exploratorul, adică cel care merge departe, parcurge mări și țări, caută să cunoască noul, examinează atent natura și oamenii, își notează observațiile și le comunică, este, după părerea lui Mollat, în mod esențial un martor. În același timp însă descoperirea este reciprocă, și autohtonii își formează și ei o părere despre cei pe care-i văd pentru prima oară.

O altă problemă foarte importantă, consideră autorul, este aceea a transmiterii informației : cum a fost transmisă și primită mărturia exploratorilor ? Sub ce formă, pe ce căi, în care locuri și de către cine ? Importanța istorică a mesajului depinde de toate aceste circumstanțe și de aceea vor fi aduși în discuție numai exploratorii care au lăsat mărturia și care au văzut primii o regiune sau o țară încă necunoscută. În fine, se arată că, în general, marile probleme care se credea că apar o dată cu secolul al XVI-lea (apologia „bunului sălbatic”, problema evanghelizării populațiilor noi etc.) își au rădăcinile mult mai devreme, în secolele XIII și XIV.

Prima parte a lucrării, *Personaje și mărturii* (pp. 15–112), reprezintă o trecere în revistă, după criteriile expuse mai sus, a principalilor exploratori care au vizitat țări și zone geografice necunoscute sau foarte puțin cunoscute pentru aria culturii europene. Astfel pentru Mongolia, China, India și Extremul Orient în general sînt aduși în discuție Giovanni di Pian Carpino, Guillaume de Rubrouck, Giovanni de Montecorvino, Marco Polo (sec. XIII), Guillaume Adam și Étienne Raymond (sec. XIV), Fernao Mendes Pinto (sec. XVI), pentru Africa musulmană, Ibn Batuta (sec. XIV), pentru Etiopia „preotului Ioan”, Pietro Rambulo, Battista d’Imola, Pero da Covilham (sec. XV) și Francisco Alvares (sec. XVI), pentru Africa Occidentală și drumul spre India pe la Capul Bunei Speranțe, Jean de Béthencourt, Gacifer de La Salle, Diogo Lopes, Gil Eanes, Bartolomeo Dias, Vasco da Gama (sec. XV) și Alvares Cabral (sec. XVI), pentru America Centrală și de Sud, Cristofor Columb, Amerigo Vespucci, Alonso de Ojeda și Juan de La Cosa (sec. XV – XVI), pentru America de Nord, Giovanni Verrazano și Jacques Cartier (sec. XVI), pentru prima circumnavigație a planetei întreprinsă de Magellan sînt folosite mărturiile lui Antonio Pigafetta și Maximilian Transilvanus (sec. XVI), iar pentru teritoriile rusești și nordice ale Europei este folosit Sigismund de Herberstein (sec. XVI).

La întrebarea legitimă care poate apărea în legătură cu resorturile ce i-au determinat pe toți acești exploratori să călătorească, uneori cu riscul vieții, departe de țările lor, răspunsul autorului este tranșant : curiozitatea. Voința de a cunoaște a fost, după părerea sa, predispoziția majoră la toți exploratorii, care le-a permis, ca dominîndu-se pe ei înșiși, să depășească toate obstacolele și dificultățile (opoziția echipajelor, deficiențe tehnice de navigație și aprovizionare, încercări fizice și psihologice extrem de dure). După opinia noastră însă, dacă această curiozitate, care ține de înșăși natura umană, a fost una din cauzele principale ale descoperirilor geografice și ale formării imagini ceului alt ea nu a fost nici singura și nici cea mai importantă dintre ele. Mult mai importante ni se pare a fi cauzele de ordin economic (aparitia și dezvoltarea germenilor capitalismului care au creat o cerere fără precedent de mirodenii și metale prețioase) și politic (dorința de a încercui lumea musulmană și de a-și extinde dominația asupra altor țări și popoare) care au provocat o adevărată „explozie” a descoperirilor geografice la sfîrșitul secolului al XV-lea și în tot secolul al XVI-lea. Edificațiile în acest sens sînt tocmai călătoriile celor mai mari exploratori: Columb, Vasco da Gama, Magellan, întreprinse sub egida celor două state iberice și avînd ca scop dobîndirea unor poziții economice și politice dominante.

Cea de-a doua parte a lucrării, *Exploratorii în fața descoperirilor lor* (pp. 113 – 203) abordează problematica mecanismelor care au contribuit la formarea imaginii ceului alt în primul rînd în lumea europeană, deoarece, din păcate, informațiile despre felul în care autohtonii au primit întîlnirea cu europenii sînt foarte reduse și puțin semnificative.

Autorul arată că, de regulă, exploratorii duceau cu ei obiceiuri de a gîndi și sisteme de valori care le-au determinat conduita și le-au servit drept scară de referință în confruntarea lor cu nouitatea. La acestea s-au adăugat, bineînțeles, dispozițiile și intențiile personale ale fiecăruia.

În ciuda schimbărilor intervenite, între secolele XIII și XVI existau totuși cîteva elemente comune, componente ale unei „imagini a lumii” primite de la geografii antichității tirzii și din evul mediu timpuriu, adunate de compilatori, dintre care unii, chiar în secolul al XIII-lea, au avut geniul sintezei. Acestea formează, în concepția lui M. Mollat, „miturile motoare ale descoperirilor” și cîteva exemple ni se par semnificative: mitul preotului Ioan, al Atlanteidei, al insulelor Fortunate, al paradisului terestru, al țării regilor magi, al țării amazoanelor, al soarelui, generator al tuturor proceselor vitale, al pietrelor prețioase, aurului și mirodeniilor. În afara acestor „mituri motoare” un aspect foarte important al problemei îl constituie și relația dintre „autorități”, și exploratori pusă în lumină de două puncte majore de referință : primul, redescoperirea, în Occident, a *Geografiei* lui Ptolemeu, ca urmare a traducerii făcută în 1406, din greacă în latină, de toscanul Jacopo d’Angiolo, al doilea progresiva demonstrație, prin acțiune, a primatului experienței asupra teoriei în privința cunoașterii lumii, principiu formulat cu o deosebită claritate de Durante Pacheco în *Esmeraldo de Situ Orbis* (1508).

În ceea ce privește *Geografia* lui Ptolemeu aceasta a cunoscut o mare răspîndire dar, în mod paradoxal, tocmai slăbiciunile și erorile sale au stimulat descoperirile destinate să bulverseze viațuna asupra lumii, Columb fiind un exemplu grăitor în acest sens.

Despre primatul experienței asupra teoriei, autorul consideră că acesta s-a realizat în două etape principale : prima a constat în întîlnirea exploratorilor cu natura, mirarea acestora fiind provocată de dimensiunile mari ale fluviilor, deserturilor și lanțurilor muntoase, precum și din variațiile climatice necunoscute pentru locuitorii continentului european, iar cea de-a doua a fost întîlnirea cu oamenii. Problemele esențiale ale contactelor interumane au fost spontaneitatea primei întîlniri, constatarea diferențelor fizice, dificultățile lingvistice ale comunicării, adaptarea la obiceiurile străinilor, recunoașterea valorilor ceului alt. Din păcate în acest sens există multe informații ale exploratorilor dar foarte puține ale autohtonilor.

Se pare că exploratorii au avut, după opinia autorului, un adevărat șoc întîlnindu-se cu populații despre care nu aveau nici un fel de informații anterioare. Totuși natura și intensitatea acestuia depindeau de puterea contrastului resimțit, de nouitatea sa, ca și de dispozițiile prealabile. În fața unor populații pînă atunci total necunoscute din Africa de Vest sau de Sud,

ori din America, șocul a fost violent și a provocat o mirare curioasă și neliniștită în același timp. În schimb în fața populațiilor despre care zvonuri, uneori chiar informații, parveniseră în Occident (arabi, mongoli, chinezi, indieni etc.) întâlnirea a fost adesea precedată de teamă, de posibilele consecințe ale unor opoziții religioase și politice.

A treia și ultima parte a cărții, *Declarația nivelurilor de cultură* (pp. 205—243) analizează imaginea propriu-zisă pe care exploratorii și-au făcut-o despre țările și popoarele descoperite. Autorul arată că plecând cu imagini preconcepute, știind ceea ce caută, exploratorii, cu excepția lui Vasco da Gama și Magellan, au găsit cu totul alte lucruri. Dificultatea de a înțelege o lume diferită de aceea din care veneau a făcut să fie proiectată asupra acestora, fără sau popor, propria sa imagine și să descopere la ceilalți propriile sale reflecții.

Cu totul altfel s-au pus problemele atunci când a fost vorba de integrarea acestor noi țări și popoare în cadrul familiei popoarelor civilizate. Occidentul european moștenise de la antichitate distincția dintre societățile civilizate și cele „barbare”. Opoziția între apartenența la creștinătate și la lumea necreștină a intensificat această diferențiere, pe care renașterea culturii greco-romane nu a făcut decât să o accentueze. În acest sens exploratorii au fost frapați de două tipuri de constatări : pe de o parte noile țări și popoare existau în afara lumii tradiționale a societăților organizate (bineînțeles este vorba doar de Africa neagră și de America), iar pe de altă parte, în plină „barbarie”, în afară de orice influență creștină, puteau fi întâlniți „sălbatici” cinstiți. Distincția între popoarele civilizate și cele „sălbatică” era rezultatul necesar atât al prejudecăților, cât și al spiritului de observație al exploratorilor. Meritul acestora a fost că, încercând să creștineze noile populații descoperite, le-au recunoscut, de fapt, ca atare, au ajuns la concluzia că ele au capacități raționale ca toți ceilalți oameni și că merită să fie instruite pentru a și le valorifica.

În concluziile sale autorul arată că exploratorii, aducând în Europa reprezentanți ai populațiilor descoperite, i-au făcut pe compatrioții lor să le împărtășească dificultatea pe care au resimțit-o ei înșiși când s-au aflat singuri în mijlocul unor popoare necunoscute sau foarte puțin cunoscute : aceea a diferenței. Pentru a o rezolva ar fi trebuit să se meargă deja până la capătul logicii umaniste și creștine și să se admită o altă manieră de existență a oamenilor, ceea ce era prea mult pentru epoca respectivă. În această dificultate s-a adăugat și faptul că, în timpul primelor explorări, cunoașterea mutuală a oamenilor de rase și culori diferite nu a depășit niciodată etapa unor simple eșantioane. Indiscutabil însă că meritul primilor exploratori este acela de a trezi curiozitatea oamenilor unii pentru ceilalți, ceea ce a constituit prima etapă, decisivă, pe drumul adevăratei cunoașteri reciproce.

La capătul acestei sumare prezentări ne permitem să spunem că lucrarea lui M. Mollat reprezintă un adevărat model de abordare imagologică a istoriei, pătrunzând astfel în mecanismele cele mai intime ale unui proces istoric de excepțională însemnătate, acela al marilor descoperiri geografice, de fapt al universalizării istoriei la nivel cultural și ideologic. Dacă i se poate aduce un reproș este acela de a nu fi insistat aproape deloc asupra împrejurărilor economice și politice care, indiscutabil, au contribuit decisiv la formarea imaginii celui alt în această epocă, dar probabil că autorul nici nu și-a propus acest lucru dorind să-și limiteze investigațiile doar la sfera intelectuală, culturală de constituire a imaginii, obiectiv pe care l-a atins cu cea mai mare precizie. De asemenea merită să subliniem și faptul că stilul de prezentare a faptelor face lectura plăcută și antrenantă, fără a face nici un rabat de la rigurozitatea științifică. În concluzie deci o lucrare bună, interesantă, care aduce multe idei în discuție și merită osteneala de a fi citită.

Eugen Denize

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de Informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane. Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste botare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Relații Occident, Bizanț și lumea islamică în secolele XI—XIII. Cruciadele.

Dan al II-lea, domn pînă la Marea cea Mare : tradiție și realitate.

Un cod agrar românesc din secolul al XV-lea.

Regimul politico-economic al gurilor Dunării în secolul al XV-lea.

Economia țărilor române în secolul al XVII-lea.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Problemele învățămîntului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Spania în literatura română în epoca modernă — traduceri, reflexe, influențe.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

România și criza renană (martie 1936).

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929—1939).

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Antijaponez al poporului chinez.

Relațiile dintre Japonia și Germania în anii celui de-al doilea război mondial.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

Propunerea României privind încheierea unui tratat de securitate colectivă în sud-estul european postbelic. Semnificații politice.

Evoluția statului român în etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate 1965—1986.

RMISSO 567—630

